

Міністерство освіти і науки України  
Київський національний лінгвістичний університет  
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

МАРКОВА ЮЛІЯ РУСЛАНІВНА

УДК: [81'25: 42/ 111:161.2]

## ДИСЕРТАЦІЯ

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДАПТАЦІЯ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ  
МОДАЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ  
(на матеріалі українських перекладів документів м'якого права)

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело \_\_\_\_\_ Ю.Р. Маркова.

Науковий керівник: Кравченко Наталія Кимівна, доктор філологічних наук,  
професор

Київ – 2023

## АНОТАЦІЯ

*Маркова Ю. Р.* Перекладацька адаптація засобів вираження модальності в міжнародно-правовому дискурсі (на матеріалі українських перекладів документів м'якого права). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2023.

У дисертації *розроблено* новий підхід до адаптації засобів вираження модальності в юридичному дискурсі на матеріалі перекладів українською мовою англійськомовного м'якого права – текстів квазіюридичного характеру, що мають правові наслідки, але не є загальнообов'язковими для виконання і включають гібридні жанри, поєднуючи міжнародно-правові зобов'язання з політичними позиціями держав-учасників документів. Новизна підходу полягає у вивченні адаптації модальності як типу прагматичного перекладу, обумовленого трансформаціями ілокутивної сили мовленнєвих актів у цільовому тексті порівняно з вихідним.

*Впроваджено* поняття ілокутивної прагматичної перекладацької адаптації модальності як способу відтворення тексту оригіналу, що полягає у зміні типу модальності або інтенсифікації / деінтенсифікації модальних значень залежно від варіювання у тексті перекладу порівняно із вихідним текстом ступеню ілокутивної сили прямих і непрямих мовленнєвих актів, асоційованих з модальними значеннями. Зміна, послаблення або посилення ілокутивної сили директивних, комісивних, асертивних, декларативних і експресивних актів впливає на облігативну, комісивну, пермісивну, епістемічну, динамічну, евіденційну модальність тексту українського перекладу порівняно з англійськомовним оригіналом документів.

У розробці комплексної методики дослідження *залучено* інструментарій міждисциплінарних спеціальних методів і прийомів лінгвістики, у тому числі

зіставного перекладацького аналізу, методу лінгвістичної генеології і теорії мовленнєвих актів в аспекті диференціації прямих і непрямих актів та аналізу умов їхньої успішної реалізації, елементів компонентного, семіотичного і дискурс аналізу, у поєднанні з текстово-інтерпретаційним методом.

*Доведено*, що специфіка модальності текстів м'якого права і її ілокутивної адаптації зумовлені особливостями таких документів як водночас правових і квазіюридичних, які відрізняються ступенем їхньої обов'язкової сили, що може впливати у перекладі на посилення або, навпаки, денінтенсифікацію модальних значень, зміну рівня причетності і залученості сторін документу.

*Визначено* основні типи модальних значень в дискурсі міжнародного м'якого права і доведено корелятивні зв'язки між облігативною модальністю і прямими і непрямими директивними та комісивними мовленнєвими актами різної юридичної сили, епістемічною модальністю і прямими і непрямими асертивними мовленнєвими актами, волітивною модальністю і мовленнєвими актами експресивів, пермісивною модальністю і асертивами, маркованими модальним дієсловом *can* та хеджами.

Як наслідки прагматичної адаптації ілокутивних актів у текстах перекладу виявлені зміни деонтичної модальності на епістемічну, що базуються на заміні прямих актів на непрямі, деонтичної модальності рекомендації на пермісивну модальність, із дистанціюванням сторін документа від власних зобов'язань і дій й послабленням облігативної юридичної сили перекладу порівняно з оригіналом, а також інтенсифікація облігативної модальності через заміну рекомендації на зобов'язання, де-інтенсифікація волітивною модальності і її заміна на епістемічну.

*Встановлено* критерії диференціації між ядерними і периферійними прийомами прагматичної адаптації модальності. Ядерні засоби адаптації модальності, локалізовані в перформативній частині прямих, непрямих, прямих хеджованих і непрямих хеджованих директивних мовленнєвих актів, включають адаптивні перекладацькі прийоми де-інтенсифікації, інтенсифікації, або зміни типу облігативної деонтичної модальності зобов'язання і рекомендації на епістемічну модальність.

Визначено, що де-інтенсифікація облігативної деонтичної модальності забезпечується еліпсом у перекладах дієслів вихідного тексту на позначення зобов'язання і рекомендації. Це позбавляє фрагменти перекладу експліцитної перформативної частини директивних актів, трансформує прямі директиви на непрямі, представлені лише пропозиційною частиною, власне змістом нормативних вимог, що адаптує цільовий текст до більш м'якого права, де директивна ілюція, позбавлена формальних маркерів, реалізується у вигляді асертивного мовленнєвого акту. Зазначена адаптивна стратегія змінює тип модальності з деонтичної на епістемічну, послаблюючи облігативну силу фрагменту документу перекладу порівняно з оригіналом.

Ядерним засобом заміни деонтичної модальності рекомендації на пермісивну модальність із ілюктивною адаптацією до більш м'якого права є лексико-семантична трансформація диференціації значень, результатом якої є заміна імперативного дієслова *shall / shall not* у пасивній конструкції на структури із дієсловом можливості *може / не може*.

З'ясовано, що завдяки адаптивним прийомам де-інтенсифікації у текстах перекладів втрачаються маркери ілюктивної сили - дієслова *shall* і *should*, на яких базується облігативна або рекомендаційна модальність.

Ідентифіковано, що адаптивні прийоми інтенсифікації облігативної деонтичної модальності із трансформацією рекомендації на зобов'язання включають трансформацію диференціації значень – із заміною маркера ілюктивної сили рекомендації *should* на предикативну лексему *повинні* на позначення дії, обов'язкової для виконання, що представлено у нотаційній формулі *should + V / should not + V* на «повинні» + *V* / не «повинні» + *V*, а також заміну модального дієслова *may* у заперечній формі на прислівник *не повинно: may + not (other negation markers) + V* на не «повинні» + *V*.

Визначено, що ядерним засобом адаптації епістемічної модальності проблемної достовірності є прийом диференціації значень, з актуалізацією конотативної семи, що маркує експресивну ілюкцію і базовану на ній волітивну модальність; ядерним засобом заміни модальності волевиявлення на епістемічну

ідентифіковано лексико-семантична трансформація генералізації, із втратою у перекладі конотативної семи, яка маркує ілокутивну силу експресиву.

*Виявлено* чинники ілокутивної прагматичної адаптації модальності – дискурсивний, жанровий і локально-контекстуальний.

*Обґрунтовано*, що периферійні прийоми адаптації модальності включають перекладацькі трансформації в пропозиційній частині мовленнєвих актів і реалізують тактики стратегій де-інтенсифікації і інтенсифікації ілокутивної сили директивних, комісивних, асертивних і експресивних мовленнєвих актів і асоційованої з ними облігативної, епістемічної і волітивної модальностей.

*Визначено*, що адаптивні периферійні засоби де-інтенсифікації модальності реалізують тактики мітігації і генералізації / зменшення категоричності завдяки використанню у перекладі метадискурсивних маркерів мітігації і генералізації. Тактики залучають трансформації додавання іменника-мітігатора «можливість» та однослівних і розгорнутих хеджів, що є семантично надлишковими у перекладі; лексико-семантичні трансформації генералізації, опущення лексичної одиниці на позначення конкретизації норми, синтаксичні трансформації транспозиції, а також впровадження маркованої теми із заміною суб'єкта дії на адвербіальну структуру на початку фрази; граматичні трансформації заміни активного стану на пасивний: синтаксико-граматичні трансформації двоскладового речення на безособове; трансформації опущення, що структурно «віддаляють» фразовий означуваний суб'єкт від його означення; трансформація додавання семантично надлишкової лексичної одиниці із семою «планування», трансформації опущення графостилістичного виділення перформативних маркерів ілокутивної сили; морфологічні трансформації частиномовної перекатегоризації інфінітиву віддієслівним іменником.

*Обґрунтовано*, що адаптивні периферійні прийоми, які реалізують такі тактики інтенсифікації модальності, як конкретизація й збільшення категоричності, пов'язані із використанням у перекладі метадискурсивних маркерів інтенсифікації і конкретизації. Такі тактики залучають лексико-граматичні трансформації конкретизації, в тому числі із заміною хеджу у вихідному тексті на лексичну

одиницю на позначення дій; граматичні трансформації заміни пасивного стану дієслова на активний, негативної форми дієслова на позначення зобов'язання на стверджувальну форму із збільшенням категоричності нормативних вимог; синтаксичні трансформації опущення хеджів, в тому числі модальних дієслів-хеджів *would* і *may*. Збільшенню категоричності нормативного висловлення сприяє заміна лексичної одиниці підрядним реченням, що конкретизує об'єкт нормативного регулювання, трансформація простого речення на складнопідрядне із переміщенням фразового суб'єкта у «немарковану» тематичну частину висловлення; граматичні трансформації частиномовної перекатегоризації іменників у вихідному тексті на дієслова у цільовому тексті, герундію вихідного тексту на дієслово у цільовому тексті; трансформація модуляції із метою більшої конкретизації нормативного змісту; антонімічні трансформації із актуалізацією результату; трансформація додавання лексеми на позначення сторін документу – виконавця дій.

Периферійні засоби адаптації модальності диференційовані у дослідженні на дискурсивні / жанрові і мовно-системні.

Дискурсивні / жанрові адаптивні прийоми зумовлені такими чинниками, як специфіка дискурсу і жанрів м'якого права, що варіюються за ступенем своєї обов'язковості й локально-контекстуальним фактором. Мовно-системні прийоми периферійної адаптації модальності зумовлені аломорфізмом лексичних і граматичних особливостей української і англійської мови, серед яких у праці виокремлені морфологічна трансформація частиномовної перекатегоризації дієслів на іменники, що впливає на пом'якшення примусу в цільовому тексті, а також трансформацію додавання в українському перекладі заперечної частки «ні» як засобу утворення подвійного заперечення, що посилює ілокутивну силу директивного акту у цільовому тексті порівняно з вихідним і облігативну модальність.

*Отримані результати* свідчать про необхідність обов'язкового урахування у процесі перекладу міжнародно-правових текстів такого прагматичного параметру, як можливість зміни в цільовому тексті порівняно з вихідним типів ілокутивних

мовленнєвих актів або їхньої інтенсивності, оскільки такі акти є підґрунтям модальних значень, асоційованих із ступенем юридичної сили документів.

*У перспективі* плануємо залучити до дослідження інші типи англійськомовних інституційних дискурсів і їхніх перекладів українською мовою, зокрема політичний, дипломатичний й освітянський, з метою апробації розробленого нами алгоритму аналізу ілюктивної прагматичної адаптації модальності, її чинників, стратегій, тактик і адаптивних прийомів.

**Ключові слова:** модальність, прагматична адаптація, юридичний (правовий) дискурс, ядерні засоби адаптації, периферійні засоби адаптації, перекладацькі стратегії, тактики мітігації, метадискурсивні маркери, семантична надлишковість у перекладі.

## ABSTRACT

*Markova, Yu.* Translation adaptation of means of expressing modality in international legal discourse (based on Ukrainian translations of soft law documents).

Thesis for the degree of higher education of Doctor of Philosophy, Specialty 035 Philology. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2023.

The dissertation develops a new approach to translation adaptation in the institutional discourse based on Ukrainian translations of English-language soft law - international texts of a quasi-law nature, which have legal consequences, but are not universally binding and include hybrid genres, combining international obligations with the political positions. The novelty of the approach lies in the study of the adaptation of the modality in the institutional discourse as determined by the transformations of the illocutionary force of speech acts in the target text compared to the source text.

The study introduces the concept of illocutionary pragmatic adaptation of modality as a type of translation reproduction of the original text, which consists in changing the type of modal meanings or their intensification / de-intensification in the translation text, which is based on a change in the degree of illocutionary power of direct and indirect

speech acts. The change, weakening or strengthening of the illocutionary force of directive, commissive, assertive, declarative, and expressive acts affect the obligatory, commissive, permissive, epistemic, dynamic, and evidential modalities of the text of the Ukrainian translations compared to the English-language original texts.

A comprehensive research methodology involves a set of interdisciplinary special methods of linguistics, including comparative translation analysis, the methods of linguistic genealogy and the theory of speech acts, in the aspect of differentiating direct and indirect acts and analyzing the conditions for their successful implementation as well as the elements of componential, semiotic and discourse analysis, in combination with the text-interpretive method.

It is proved that the modality of the soft law texts and their illocutionary adaptation are determined by the specifics of such documents, which are both legal and quasi-legal differing in the degree of their binding force, which can affect the strengthening or, on the contrary, the de-intensification of modal meanings, a change in the level of «involvement» of the parties to the document.

Having determined the main types of modal meanings in the international legal discourse of soft law, the study has identified correlative relationships between obligative modality and direct and indirect directive and commissive speech acts of different legal force, epistemic modality and direct and indirect assertive speech acts, volitional modality and speech acts of expressive and permissive modality and constatives marked with the modal verb *can* and hedges. Such relationships are found both in the output and in the target texts.

As consequences of the pragmatic adaptation of illocutionary acts in the translation texts the thesis has revealed a change of deontic modality to epistemic, which is based on the replacement of direct acts with indirect ones; deontic modality of recommendation to permissive modality, with the distancing of the parties of the document from their own obligations and actions and the weakening of the binding legal force of the translation compared to the original, as well as the intensification of the binding modality by replacing recommendations with obligations, de-intensification of volitional modality and its change with epistemic modality.



The thesis establishes criteria for differentiation between core and peripheral methods of pragmatic modality adaptation. It is substantiated that the core means of modality adaptation localize in the performative part of direct, indirect, and direct hedged speech acts, include adaptive translation techniques of de-intensification, intensification, or changing the type of obligatory deontic modality of obligation and recommendation to epistemic modality.

It has been determined that the adaptive methods of de-intensification of the obligative deontic modality with the adaptation of translations to less binding obligations include the syntactic transformations of the omission of the modal verbs *shall* and *should* to designate an obligation, including the negative form of *shall not* and in the passive form. The omission of the verbs of obligation and recommendation deprives the translation of the explicit performative part of directive acts, transforms explicit directives into indirect ones, represented only by the propositional part, that is, the actual content of the normative requirements, which adapts the target text to softer law, where the directive illocution, devoid of formal markers, is implemented in an assertive speech act. Such an adaptive strategy changes the type of modality from deontic to epistemic, weakening the binding force of translation document compared to the original.

It has been revealed that the core means of replacing the deontic modality of the recommendation by the permissive modality with illocutionary adaptation to softer law is the lexical-semantic transformation of the differentiation of meanings, resulted in the replacement of the verb of obligation *shall* and *shall not* in the passive construction with a structure with the verb of possibility *может / не может*.

It has been found that due to adaptive techniques of de-intensification, translations lose markers of illocutionary force, on which the obligatory or recommendatory modality is based.

The study has identified that the adaptive methods of intensification of the obligative deontic modality with the transformation of the recommendation modality into the obligative modality include the transformation of the differentiation of meanings - with the replacement of the marker of the illocutionary force of the recommendation *should* with the participle *повинні* to indicate the action that is mandatory for

performance, which is presented in the notational formula *should + V / should not + V* to «повинні» + *V* / *не* «повинні» + *V*, as well as replacing the modal verb *may* in the negative form with a lexeme *не повинно: may + not* (other negation markers) + *V* to «не повинні» + *V*.

The thesis determines that the core means of adapting the epistemic modality of problematic credibility is the adaptive method of differentiation of meaning, with the actualization of the connotative seme, which marks expressive illocution and the volitional modality based on it; the nuclear means of replacing the volitional modality with the epistemic one is identified as the lexical-semantic transformation of generalization, with the loss in the translation of the connotative seme, which marks the illocutionary force of the expressive.

The thesis identifies factors of illocutionary pragmatic modality adaptation - discursive, generic, and local-contextual.

It is argued that peripheral techniques of modality adaptation involve translational transformations in the propositional component of speech acts and implement tactics of de-intensification and intensification of illocutionary force in directive, commissive, assertive, and expressive speech acts, as well as the associated obligative, epistemic, and volitional modalities.

It is determined that adaptive peripheral means of modality de-intensification implement tactics of mitigation and generalization/reduction of categoricity through the use of metadiscursive markers of mitigation and generalization in translation. The tactics involve transformations such as adding the noun-mitigator "possibility" and monosyllabic and expanded hedges, which are semantically redundant in translation. Lexico-semantic transformations of generalization, omission of a lexical unit to denote norm specification, syntactic transformations of transposition, as well as the introduction of a marked theme with the substitution of the agent of action for an adverbial structure at the beginning of a phrase, are also utilized. Grammatical transformations include replacing the active voice with the passive voice, transforming a two-component sentence into an impersonal one. Omission transformations structurally "distance" the phrasal predicate from its subject. Transformation by addition involves semantically redundant lexical units with the

"planning" sense, while omission transformations omit graphostylistic highlighting of performative markers of illocutionary force. Morphological transformations involve participle nominalization by re-categorizing the infinitive as a deverbal noun.

It is argued that adaptive peripheral techniques that implement tactics of modality intensification, such as specification and increased categoricity, are associated with the use of metadiscursive markers of intensification and specification in translation. These tactics involve lexico-grammatical transformations of specification, including replacing a hedge in the source text with a lexical unit denoting action; grammatical transformations of replacing passive voice with active voice, negative verb forms denoting obligation with affirmative forms to increase the categoricity of normative requirements; syntactic transformations of omitting hedges, including modal hedges like "would" and "may". Increasing the categoricity of normative statements is facilitated by replacing a lexical unit with a subordinate clause that specifies the object of normative regulation, transforming a simple sentence into a complex-subordinate one with the displacement of the phrasal subject into the "unmarked" thematic part of the expression. Grammatical transformations involve participle categorization of nouns in the source text into verbs in the target text, gerunds in the source text into verbs in the target text. Modulation is used with the aim of greater specification of normative content. Antonymic transformations are employed to actualize the result. Transformation by addition involves adding a lexeme to denote the parties to the document - the actors of the actions.

Peripheral means of modality adaptation are differentiated in the study into discursive/genre and linguistic-systemic.

Linguistic-systemic techniques are determined by allomorphy of lexical and grammatical features of the Ukrainian and English languages. Among such adaptation techniques, the study identifies the morphological transformation of part-of-speech recategorization of verbs into nouns, which affects the softening of coercion in the target text, as well as the transformation of adding the negative particle *hi* (no) in the Ukrainian translation as a means of a double negation, which strengthens the directive illocutionary force and obligative modality.

The results obtained indicate the need to take into account such a pragmatic parameter as the change in the intensity of illocutionary forces when translating international legal texts since speech acts are the basis of modal meanings, associated with the degree of legal force of documents.

As a perspective for further research, we see the study of other types of English-language institutional discourses and their translations into Ukrainian, political, diplomatic, and educational, with the aim of testing the developed algorithm for the analysis of illocutionary pragmatic adaptation of the modality, its factors, strategies, tactics, and adaptive techniques.

**Key words:** modality, pragmatic adaptation, legal discourse, core means of adaptation, peripheral means of adaptation, translation strategies, tactics of mitigation, metadiscursive markers, semantic redundancy in translation.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні  
наукові результати дисертації*

1. Маркова, Ю.Р., (2019). Оцінна модальність як об'єкт перекладознавчого відтворення (на матеріалі публіцистичного тексту воєнної тематики). *Актуальні питання іноземної філології: наук. журн.* Луцьк: Східноєвроп.нац. ун-т ім. Лесі Українки, 11, 80-87. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/philology/issue/view/9/9>.

2. Маркова, Ю.Р. (2021). Дискурсивна модель перекладу у ракурсі моделювання перекладацького процесу. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис».* 12 (2), 74-77. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2021.02.074>.

3. Маркова, Ю.Р. (2021а). Особливості відтворення модального дієслова should в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права: до проблеми адаптації деонтичної модальності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2 (52), 150-153. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.36>.

4. Markova, Ju. (2022). Peripheral means of translation adaptation of modality in Ukrainian translations of English-based international legal texts. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. 13 (1), 50-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2022.01.050>.

5. Kravchenko, N., Markova, Yu, Soshko, O (2022b). Pre-translation Analysis of International Legal Discourse: from Social Semiotics to the Concepts of Lotman and Bakhtin. *Jordan Journal of Modern Languages & Literatures, (JJMLL)*, 14 (4), 775-795. DOI: <https://doi.org/10.47012/jjml.14.4.4>.

*Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*

6. Маркова Ю.Р. (2018). До визначення понять «адаптація» / «модальність» із позицій сучасного перекладознавства. Міжнародна науково-практична конференція «Національна ідентичність у перекладі», Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 24–26 вересня 2018 р., С. 268-271.

7. Маркова Ю.Р. (2020). Оцінка як категорія Міжнародній науково-практичній конференції «*Ad orbem per linguas. До світу через мови*», Київ, КНЛУ, 17 – 18 червня 2020 р., С.301-303.

## ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ .....	16
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ М'ЯКОГО ПРАВА .....	29
1.1. Проблема перекладацької адаптації у сучасній лінгвістиці .....	29
1.1.1. Типи і види перекладацької адаптації.....	30
1.1.2. Прагматична адаптація з огляду на особливості перекладу документів міжнародного м'якого права.....	32
1.2. Категорія модальності в лінгвістичному і міждисциплінарному вимірах .....	37
1.2.1. Типи модальності з огляду на специфіку міжнародно-правового дискурсу м'якого права.....	39
1.2.2. Кореляція модальності і мовленнєвих актів: до проблеми ілокутивної прагматичної адаптації модальності.....	41
1.3. Дискурс міжнародного м'якого права з огляду на проблему і моделі перекладацького аналізу інституційних текстів.....	44
1.3.1. Модель перекладацького аналізу.....	45
1.3.2. Міжнародно-правовий дискурс з огляду на дискурсивну модель перекладацького аналізу.....	53
1.3.3. Дискурс м'якого права: перекладацький аналіз.....	62
Висновки до першого розділу .....	67
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА .....	71
2.1. Загальнонаукові і спеціальні лінгвістичні методи перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.....	73
2.2. Комплексна методика дослідження ядерних засобів адаптації модальності англійськомовного м'якого права в українських перекладах.....	75

2.3. Методика дослідження периферійних засобів адаптації модальності англійськомовних текстів м'якого права в українських перекладах. ....	87
Висновки до другого розділу .....	93
РОЗДІЛ 3. ЯДЕРНІ ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА ....	95
3.1. Специфіка модальності документів м'якого права. ....	95
3.2. Ядерні засоби вираження прагматичної адаптації подієвої модальності в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права. ....	104
3.2.1. Ядерні засоби вираження і адаптації деонтичної модальності. ....	106
3.3. Ядерні засоби вираження і адаптації волітивної і епістемічної модальностей. ....	136
Висновки до третього розділу. ....	142
РОЗДІЛ 4. ПЕРИФЕРІЙНІ ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА .....	146
4. 1. Адаптивні тактики де-інтенсифікації модальності. ....	146
4.1.1. Тактика мітігації: семантична надлишковість у перекладі. ....	146
4.1.2. Засоби реалізації адаптивної тактики генералізації: метадискурсивні маркери генералізації. ....	150
4.2. Адаптивні тактики інтенсифікації модальності: метадискурсивні маркери інтенсифікації. ....	163
4.2.1. Засоби реалізації тактики збільшення категоричності нормативного положення. ....	163
Висновки до четвертого розділу .....	179
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	188
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ .....	200
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ .....	201
ДОДАТКИ .....	208

## ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДОППЖЗЗВ – Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою

ДООНЗСБ – Декларація Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку

ДООНБКХМКО – Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях

ДПКН – Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів

ДПМСВ – Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами

ДПОНЕРММ – Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин

ДЗУОНЗ – Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення

ДЛВФНДОРП – Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань

ДСОГП – Декларація ООН про сексуальну орієнтацію і гендерну приналежність

ЗДПЛ – Загальна декларація прав людини

МПД – Міжнародно-правовий дискурс

ПД – Пекінська декларація

ПДЗЗКП – Резолюція Генеральної Асамблеї ООН

РКБПТ – Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну

РКООНЗК - конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату

РКЗНМ – Рамкова конвенція про захист національних меншин

СУМ – Словник української мови

BD – Beijing Declaration

CED – Collins English Dictionary

CECam – The Cambridge English Dictionary



CEACEFDAW – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

CJREJCCM – Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters

CLNNUIW – Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses

CRC – Convention on the Rights of the Child

DBPJVCAP – Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

DEPRC – Declaration of Ethical Principles in relation to Climate

DPIEO – Declaration of Principles for International election observation

DPT – Declaration of Principles on Tolerance

DEAFIDBRB – Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief

DPAPED – Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance

DRPGTFG – Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations

DRPBNERLM – Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities

ECPPA – European Convention for the Protection of Pet Animals

EU Treaty – Treaty on European Union

FCC – Framework Convention Concept

FCPNM – Framework Convention for the Protection of National Minorities

FD – the Free Dictionary

IAEPAECMSCAP – Interim Agreement with a View to an Economic Partnership Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the Central Africa Party, of the other part

IAEPAESASECMS – Interim Agreement establishing a framework for an Economic Partnership Agreement between the Eastern and Southern Africa States, on the one part, and the European Community and its Member States, on the other part

ICPRAMWMTF – International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families

LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English

MWD – Merriam-Webster Dictionary

PACHAPREACHPR – Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights

PRRSEOS – Principles Relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space

TECE – Treaty establishing a Constitution for Europe

UNFCCC – The United Nations Framework Convention on Climate Change

UNCLS – United Nations Convention on the Law of the Sea

UNDACBICT – UN Declaration against Corruption and Bribery in International Commercial Transactions

UNDCPS – United Nations Declaration on Crime and Public Security

UNDRIP – United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples

UNDSOGI – UN declaration on sexual orientation and gender identity

UNFCCC – United Nations Framework Convention on Climate Change

UDHR – Universal Declaration of Human Rights

WHO FCTC - WHO Framework Convention on Tobacco Control

## ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню особливостей перекладацької адаптації модальності англійськомовного міжнародно-правового дискурсу м'якого права в українських перекладах.

Проблема перекладацької адаптації, її соціокультурного і прагматичного типів, глобального і локального різновидів, основних чинників і технік реалізації є однією з найбільш дискусійних та малодосліджених у сучасному перекладознавстві (Birdwood-Hedger, 2006; Chan, 2009; Gambier, Gottlieb, 2001; Raw, 2012; Venuti, 1995; 1999; Vinay, Darbelnet, 1995). Найменш висвітленим у перекладацьких працях є питання прагматичної адаптації (Голубенко, 2001, 2001а; Демецька, 2007; Halliday, McIntosh, Strevens, 1964; Kosonen, 2011; Neubert, 1968; Vinay, Darbelnet, 1985), що забезпечує функціональну адекватність перекладу, тобто його еквівалентний комунікативний ефект із вихідним текстом. Серед прийомів або технік локальної прагматичної адаптації, що застосовується до окремих частин тексту, обмежено впливаючи на цільовий текст перекладу у цілому (Baker, Saldanha, 2011; Chesterman, Wagner, 2002, с. 60–63; Kosonen, 2011, с. 56) одним із найбільш «прагматичних» є прийом «ілокутивні зміни» (Chesterman, Wagner, 2002, с. 60–63). У проекції на матеріал нашого дослідження такий вид адаптації відповідає зміні типу акту, заміні прямих актів одного типу на непрямі, і навпаки, послабленню або посиленню ілокутивної сили акту у перекладі порівняно з оригіналом. Зважаючи на те, що мовленнєвий акт є базисною конститутивною одиницею дискурсу і контекстів соціальної взаємодії (Searle, 1983; 1995), його зміна або модифікація впливає на параметри дискурсу, в тому числі на його модальність, яка визначається у сучасних дослідженнях як дискурсивна категорія, відзначена комунікативно-прагматичною природою (Голубенко, 2021) і інтерпретація якої має залучати сукупність культурних, соціальних та ін. чинників її виникнення, функціонування й сприйняття (Брицин, 2006; Голубенко, 2021а; Ніка, 2011).

Сучасні дослідження перекладу залучають дослідницькі принципи, методологію і здобутки таких актуальних галузей лінгвістики, як дискурсологія, визначаючи вплив дискурсивних чинників на процеси перекладу (Голубенко, 2021a; Демецька, 2007; Максимов, 2017; Селіванова, 2012), прагматика (Голубенко, 2021; Kravchenko et al., 2022, 2022a; Neubert, 1968; Potapenko, 2018; Юденко, 2018), лінгвістична генологія (Alcaraz, 2005; Bowen, 2021; Cao, 2007; Gambier, Gottlieb, 2001; Parra-Galiano, 2001; Ramos, 2020, 2001; Sarcevic, 2020; Simonnæs, Kristiansen, 2019), теорія мовної комунікації (Nord, 1991; Potapenko, 2001; Рум, 1993). Останнім часом у перекладознавчих працях застосовується діяльнісний підхід до процесу перекладу, пропонуються комунікативні і дискурсивні моделі перекладу, що представляють процес перекладу як синергетичну систему з кореляцією модулів, що забезпечують баланс змістів оригінального і перекладного текстів (Селіванова, 2012; Kravchenko, Markova, Soshko, 2022).

Інтерес дослідників до висвітлення прагматичного перекладу у розрізі новітніх напрямів сучасного мовознавства свідчить на користь актуальності проблеми прагматичної перекладацької адаптації модальності як базованої на такому прагматичному параметрі будь-якого дискурсу, як ілокутивний акт.

Проблемі висвітлення зв'язку модальності із мовленнєвими актами присвячені нечисленні праці у сучасному мовознавстві (Cone, 2020; Kravchenko et al., 2022; Lyons, 1977, с. 725-849; Markova, 2022; Palmer, 1986, 23-26; та ін.). Поодинокі праці висвітлюють питання взаємозв'язку ілокутивної сили і модальності під час її відтворення у перекладі інституційного, в тому числі юридичного дискурсу. Зокрема, основним теоретико-методологічним підґрунтям цієї дисертаційної праці є ідея стосовно того, що зміна у перекладному цільовому тексті типу мовленнєвого акту або інтенсивності його ілокутивної сили впливає на зміну його модальності або на інтенсивність вираження модальних значень (Kravchenko et al., 2022, 2022a).

Важливо зауважити, що сучасне перекладознавство, присвячене проблемам юридичного перекладу, фокусується на питаннях адекватного відтворення перформативності правових текстів, їхньої юридичної сили, що потребує

залучення здобутків сучасної прагмалінгвістики (Юденко, 2018; Alcaraz, 2005; Baker, Saldanha, 1995; Bowen, 2021; Parra-Galiano, 2021; Sarcevic, 2000; Stern, 2019). Останнім часом в рамках юридичної транслятології посилюється інтерес до вивчення перекладу міжнародно-правового дискурсу (Ramos, Guzmán, 2021, с. 256). На міжнародному рівні значення адекватності відтворення правових документів зростає з розширенням наднаціональних та багатосторонніх інституцій зважаючи на необхідність «у забезпеченні доступності та надійності міжнародного та наднаціонального права багатьма мовами», що «тягне за собою значну відповідальність та виклики, а також має потенційний вплив на національні правові положення та дискурси» (Ramos, 2021, с. 176).

**Актуальність** перекладознавчого дослідження дискурсу м'якого права як різновиду юридичного дискурсу не в останню чергу визначається специфікою його конститутивних жанротвірних ознак, відповідно до яких досягнення взаємоузгодження інтересів держав має здійснюватися без імперативного нав'язування норм міжнародної поведінки. Мовні і прагматичні особливості м'якого права іконічно відтворюють больові точки з огляду на узгодження тексту документа, досягнення консенсусу і вуалювання суперечностей під час врахування національних інтересів держав-членів. Важливість обраної теми дослідження зумовлена, по-перше, потребою сучасного перекладознавства у комплексних дослідженнях міжнародного дискурсу м'якого права в аспекті відтворення у прагматичному перекладі його специфічної модальності і, по-друге, необхідністю праць з проблематики перекладацької адаптації модальності, базованої на такому прагматичному складнику дискурсу, як ілокутивний акт, з огляду на сучасну тенденцію до залучення перекладацьким аналізом здобутків сучасної прагмалінгвістики; по-третє, важливістю застосування комунікативних і дискурсивних моделей перекладу, що потребує розробки нових дослідницьких принципів і методології вивчення таких моделей; по-четверте, потребою виявлення і узагальнення стратегій перекладацької адаптації м'якого права, що незважаючи на його необов'язковий характер, надає важливі ціннісні орієнтири розвитку

міжнародної співпраці в її найважливіших аспектах: екологічному, економічному, прав людини, тварин, поділу суміжних водних ресурсів тощо.

**Об'єктом** дисертаційної праці є перекладацька адаптація засобів вираження модальності в міжнародно-правовому дискурсі.

**Предметом** є засоби перекладацької адаптації модальності в міжнародно-правовому дискурсі м'якого права.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертація є складовою частиною наукової теми «Текст і дискурс у лінгвофілософському та когнітивно-семіотичному висвітленні» кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ 0117U00547).

**Мета** роботи полягає у дослідженні перекладацької адаптації засобів вираження модальності в міжнародно-правовому дискурсі м'якого права.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

а) обґрунтувати поняття прагматичної прагматичної перекладацької адаптації модальності;

б) запропонувати дискурсивно орієнтовану модель перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу з огляду на жанрову специфіку м'якого права;

в) ідентифікувати типи модальності в дискурсі м'якого права;

г) визначити чинники прагматичної адаптації модальності англійськомовного міжнародно-правового дискурсу м'якого права в українських перекладах;

г) виокремити і скласифікувати ядерні засоби адаптації облігативної деонтичної модальності, епістемічної і волітивної модальності в українських перекладах англійськомовного дискурсу зважаючи на адаптивні перекладацькі прийоми інтенсифікації, де-інтенсифікації або зміни типу модальності;

е) ідентифікувати і класифікувати периферійні прийоми адаптації модальності в українських перекладах англійськомовного дискурсу.

**Джерельною базою** дисертації є 49 текстів міжнародних документів (33 англійською мовою та 16 перекладних версій українською мовою). Переважання текстів англійською мовою пояснюється тим, що англійськомовні документи залучалися у першому і другому розділах роботи під час обґрунтування дискурсивної моделі перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу, виявлення типів його модальності і методів дослідження, не пов'язаних з зіставних перекладацьким аналізом. Як додаткові джерела залучалися тлумачні, енциклопедичні словники англійської та української мов: Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Merriam-Webster Dictionary, the Free Dictionary, Словник української мови в 11 томах (гол. ред. І.К. Білодід): т.1 (1970), т. 2 (1972), т. 5 (1974), т. 6 (1975), т. 7 (1976), т. 8 (1977).

**Фактичний матеріал** репрезентовано 234 текстовими фрагментами (135 англійською і 99 українською мовами).

**Методи дослідження.** Виконання дослідження передбачало застосування загальнонаукових методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, моделювання, висунення гіпотез у поєднанні із спеціальними лінгвістичними методами; актомовленнєвого аналізу – для ідентифікації типу мовленнєвого акту, трансформованого в перекладі, а також маркерів ілокутивної сили, пов'язаних із зміною ілокуції / її інтенсивності та асоційованих значень модальності; перекладацького аналізу – для зіставлення маркерів ілокутивних сил і типів модальностей / ступенів виявлення інтенсивності модальних значень у вихідних англійськомовних текстах і їхніх українських перекладах; для порівняння ядерних і периферійних прийомів інтенсифікації, деінтенсифікації і зміни модальності в цільовому тексті; метод жанрового моделювання дискурсу м'якого права і виокремлення лінгвістичних і прагматичних компонентів жанрової моделі; критичного дискурс-аналізу, що уможливив ідентифікацію периферійних лексико-семантичних і граматичних засобів адаптації модальності в українських перекладах завдяки інструментарію для виявлення ступеню і варіювання причетності суб'єктів до проголошених зобов'язань, їхнього залучення або дистанціювання від

нормативних вимог, де-фокусування відповідальності, або, навпаки, її посилення, для чого на граматичному рівні виокремлюються засоби транзитивності – вибір пасиву / активу, маркованої / немаркованої теми, генералізації / конкретизації, дії / номіналізації, декларативів, імперативів, умовного способу для вираження певних модальних значень, на лексичному – засоби мітігації або конкретизації нормативних висловлень; компонентного аналізу під час викоремлення лексико-семантичних перекладацьких трансформацій генералізації, диференціації значень, антонімічної заміни тощо; елементи методів контекстуального, лінгвостилістичного аналізу і методу, базованого на теорії обличчя в ввічливості.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше у транслатології інтерпретуються особливості перекладацької адаптації модальності в інституційному міжнародно-правовому дискурсі м'якого права. *Встановлено* вплив ілокутивних сил мовленнєвих актів, що конструюють такий дискурс на зміну модальності в цільових текстах.

У науковий обіг вперше *введено* поняття ілокутивної прагматичної адаптації модальних значень, що полягає у їхньої зміні, інтенсифікації / деінтенсифікації залежно від варіювання у тексті перекладу порівняно із вихідним текстом ступеню ілокутивної сили мовленнєвих актів.

*Новим* є запропонований алгоритм аналізу прагматичної адаптації модальності у ракурсі методів зіставного перекладознавства, актомовленнєвого і компонентного аналізу, із залученням дискурс-аналізу, у поєднанні з елементами жанрового моделювання, методами контекстуального і лінгвостилістичного аналізу.

*Доведено*, що «ілокутивна зміна» є основною стратегією прагматичної адаптації модальності в українських перекладах англійськомовних міжнародних документів м'якого права, а трансформації засобів вираження різних модальних значень здатні впливати на інтенсифікацію, де-інтенсифікацію або зміну ілокутивної сили мовленнєвих актів директивів, комісивів, асертивів, експресивів і асоційованої з ними модальності, що обґрунтовується як вид ілокутивної



прагматичної адаптації до жанрових, дискурсивних або локально-контекстуальних вимог.

*Запропоновано* дискурсивну модель перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу, що включає модулі семіосфери як комплексу текстів, на які спирається документ у нормативному та ціннісному плані; модуль узагальненого комуніканта, метонімічно позначений як «сторони документа»; модуль перекладача як адресата тексту-оригіналу і адресанта тексту перекладу; модуль інституційного і персонального адресатів тексту перекладу.

*Доведено*, що специфіка модальності текстів м'якого права і її ілокутивної адаптації зумовлена особливостями таких документів, що є водночас правовими і квазіюридичними.

*Ідентифіковано*, що облігативна модальність корелює із директивами і комісивами, епістемічна – з асертивами, волітивна – з експресивами, пермісивна – з констативами, маркованими модальним дієсловом *can* та хеджами.

*Виявлено*, що ядерні засоби адаптації модальності, локалізовані в перформативній частині прямих, непрямих, прямих хеджованих директивних мовленнєвих актів, включають адаптивні перекладацькі прийоми де-інтенсифікації, інтенсифікації або зміни типу облігативної деонтичної модальності зобов'язання і рекомендації на епістемічну модальність.

*Визначено*, що адаптивні прийоми де-інтенсифікації облігативної деонтичної модальності включають трансформацію опущення в українському перекладі модальних дієслів цільового тексту *shall/ shall not*, на позначення зобов'язання, в тому числі у формі пасиву *shall not be + V-ed/V3*, і *should* на позначення рекомендації. Ядерним засобом заміни модальності рекомендації на пермісивну ідентифікована лексико-семантична трансформація диференціації значень, результатом якої є заміна дієслова зобов'язання *shall* і *shall not* у пасивній конструкції на структуру із дієсловом можливості *може / не може*. Завдяки адаптивним прийомам де-інтенсифікації у текстах перекладів втрачаються маркери ілокутивної сили, на яких базується облігативна або рекомендаційна модальність.

*Доведено*, що адаптивні прийоми інтенсифікації облігативної деонтичної модальності із трансформацією рекомендації на зобов'язання включають трансформацію диференціації значень – із заміною маркера іллокутивної сили рекомендації *should* на *повинні* на позначення дії, обов'язкової для виконання.

*Визначено*, що ядерним засобом адаптації епістемічної модальності проблемної достовірності є прийом диференціації значень з актуалізацією конотативної семи, що маркує експресивну ілокуцію і базовану на ній волітивну модальність.

*Обґрунтовано*, що периферійні прийоми адаптації модальності включають перекладацькі трансформації, що відбуваються в пропозиційній частині мовленнєвих актів і реалізують тактики мітігації, генералізації, зменшення і збільшення категоричності.

*Визначено* дискурсивний, жанровий і локально-контекстуальний чинники прагматичної адаптації модальності.

**Теоретичне значення** одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що аналіз ядерних і периферійних прийомів адаптації модальності сприятиме поглибленню знань з теорії перекладу інституційних текстів, а також з прагмалінгвістики, семіотики й дискурс-аналізу.

**Практичне значення** дисертаційного дослідження полягає у тому, що аналіз ядерних і периферійних прийомів адаптації модальності сприятиме поглибленню знань з практики перекладу інституційних текстів, а також з прагмалінгвістики, семіотики й дискурс-аналізу.

Результати дисертаційного дослідження можна застосовувати у викладанні нормативних і вибіркових дисциплін «Міжнародно-правовий дискурс: жанри, концепти, структура», «Особливості передачі модальних значень у перекладі», «Стратегії та тактики у перекладознавстві», «Особливості перекладу інституціональних типів дискурсу», «Переклад міжнародно-правового дискурсу».

**Апробація результатів дослідження.** Результати дисертаційного дослідження апробовані на двох міжнародних наукових конференціях: "Національна ідентичність у перекладі" (24–26.09.2018, Львів), "Ad orbem per

linguas. До світу через мови” (17–18.06.2020, Київ), обговорені на засіданнях кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця (2018–2022), а також під час проведення практичних занять з дисципліни за вибором студентів «Міжнародно-правовий дискурс: жанри, концепти, структура».

**Публікації.** Теоретичні й практичні результати дисертації викладено у семи публікаціях: у 5 статтях, 1 – у міжнародному іноземному виданні, що індексується в наукометричній базі Web of science, 3 – у фахових виданнях України категорії "Б", 1 – у фаховому виданні України, а також у матеріалах двох міжнародних конференцій. У науковій праці, опублікованій у співавторстві (Kravchenko, N., Markova, Yu, Soshko, O., 2022b), автору належить вибірка й аналіз міжнародно-правових текстів.

**Структура й обсяг роботи.** Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (210 позицій, з яких 122 – іноземними мовами), списку міжнародно-правових текстів 49 найменування), переліку лексикографічних джерел (12 найменувань). Повний обсяг дисертації – 213 сторінок, основний зміст викладено на 192 сторінках.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об’єкт і предмет, схарактеризовано методи дослідження та фактичний матеріал, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, указано форми апробації і структуру роботи.

У першому розділі «Науково-теоретичні засади дослідження засобів адаптації модальності в українських перекладах англійськомовних текстів м’якого права» висвітлено питання перекладацької адаптації у сучасному перекладознавстві, уточнено витлумачення поняття прагматичної адаптації, в тому числі з огляду на особливості перекладу документів міжнародного м’якого права; обґрунтовано специфіку дискурсу міжнародного м’якого права зважаючи на модель перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу; висвітлено категорію модальності в лінгвістичному і міждисциплінарному вимірах із

фокусуванням на кореляції модальності і ілокутивної сили; впроваджено термін «ілокутивна прагматична адаптація модальності».

**У другому розділі** «Методологія дослідження засобів адаптації модальності в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права» визначено критерії відбору корпусу матеріалу аналізу; обґрунтовано комплексну методику і розкрито етапи дослідження.

**У третьому розділі** «Ядерні засоби адаптації модальності в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права» виявлено типи модальності у міжнародно-правових текстах; викоремлені і скласифіковані ядерні засоби адаптації облігативної, епістемічної і волітивної модальностей в перекладах українською мовою зважаючи на адаптивні перекладацькі прийоми інтенсифікації, де-інтенсифікації або зміни типу модальності залежно від специфіки відтворення ілокутивних сил вихідного тексту.

**У четвертому розділі** «Периферійні засоби адаптації модальності в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права» ідентифіковано і класифіковано лексичні і граматичні периферійні засоби адаптації модальності в перекладах англійськомовного дискурсу м'якого права українською мовою.

**У Загальних висновках** представлено основні результати роботи і окреслено перспективи подальших наукових пошуків.

# РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ М'ЯКОГО ПРАВА

Розділ присвячено висвітленню дискурсивних проблем перекладацької адаптації у сучасній транслятології з огляду на специфіку впливу такого виду комплементарного перекладу на зміну ілокутивної сили мовленнєвих актів і асоційованої з ними модальності у цільовому тексті.

## 1.1. Проблема перекладацької адаптації у сучасній лінгвістиці

Проблема адаптації є однією з найбільш дискусійних у сучасному перекладознавстві (Birdwood-Hedger, 2006; Голубенко, 2001, 2001a; Демецька, 2007; Chan, 2009; Gambier, Gottlieb, 2001; Kosonen, 2011; Vinay, Darbelnet, 1995). Думки дослідників, у зв'язку з цим, представляють дві полярні точки зору.

Деякі науковці називають адаптацію «образливою формою перекладу» (Raw 2012, p. 21), що «викривлює» образ тексту-джерела» (Gorp 2004, p. 66).

Інша група дослідників, навпаки, перебільшує значення адаптації, вважаючи, що відмова від адаптивних перекладацьких стратегій може привести до породження немодульованих і неадаптованих перекладів «важливих документів, шкільних підручників, журнальних статей, сценаріїв до фільмів тощо», які виникають через необізнаність або через прагнення перекладачів, які «не можуть або не ризикують здійснити опосередковані переклади», до «неправильно усвідомленої точності» (Darbelnet, 1995). Більш того, вимагати від перекладача «створити легко зрозумілий текст, не використовуючи культурних, прагматичних чи будь-яких інших видів адаптації здається нереальним» (Gambier, Gottlieb 2001, p. 34).

Ми у цій праці дотримуємося точки зору В. Демецької, відповідно до якої «перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу. Адекватний переклад у будь-якому разі

передбачає адаптацію (...). Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати (Демецька, 2007, с. 102).

У цьому зв'язку, поняття адаптації безпосередньо корелює з поняттями формальної та динамічної еквівалентності, впровадженими у науковий обіг Ю. Найдю (Nida, 2003). Формальна еквівалентність орієнтується на переклад на основі відповідності планів змісту та вираження одиниць оригіналу та перекладу. Динамічна еквівалентність заснована на принципах рівноцінного ефекту, вона орієнтована на реакцію читачів оригіналу та перекладу і, власне, передбачає адаптивні стратегії. Згадуючи адаптацію в рамках категорії динамічної еквівалентності, науковець виділяє такі її аспекти, як дотримання норм мови і культури перекладу, в тому числі пов'язаних з проблемою взаємної сполучуваності слів на декількох рівнях, найважливішими з яких є класи слів, граматичні категорії, семантичні класи, типи дискурсу і культурні контексти; відповідність контексту, у якому функціонує текст перекладу (Nida, 2003).

#### 1.1.1. Типи і види перекладацької адаптації.

Класифікація типів адаптації здійснюється у сучасному перекладознавстві на підставі критеріїв «локальна-глобальна» (Baker, Saldanha, 2011) і «соціокультурна-прагматична» (Chang, 2009; Birdwood-Hedger 2006; Голубенко, 2021а, Демецька, 2007; Venuti, 1995; 1999; Vinay, Darbelnet, 1995).

Локальна адаптація застосовується до окремих частин тексту з метою подолання «внутрішніх» структурних, прагматичних, соціальних або культурних труднощів перекладу, обмежено впливаючи на цільовий текст перекладу у цілому (Baker, Saldanha, 2011).

Глобальна адаптація застосовується до всього тексту і призводить до його реконструкції «шляхом зміни його мети, функцій або впливу на цільову аудиторію» (Baker, Saldanha, 2011, р. 46). Така адаптація може бути спричинена «зовнішніми факторами» вихідного тексту – наприклад, бути результатом редакційної політики видавця (Baker, Saldanha, 2011, р. 46).

Враховуючи особливості міжнародно-правового тексту як вияву колективної волі держав-учасниць документа, переклад такої взаємної волі, спрямованої на гармонізацію міжнародної поведінки, на наш погляд, «забороняє» реконструкцію цілого тексту або його глобальну адаптацію. Однак перекладач може свідомо чи несвідомо (Raw 2012, р. 26) адаптувати фрагменти тексту до особливостей модальності жанрів м'якого або жорсткого права – насамперед, через зміну, інтенсифікацію або де-інтенсифікацію ілюктивної сили актів у правовому тексті. Отже, у такому разі застосовується локальна адаптація із відповідними адаптивними техніками і прийомами.

Сутність соціокультурної адаптації полягає у тому, що перекладач як посередник між вихідною та цільовою культурами, має вирішувати, до якої культури переклад повинен вписуватися. Зазвичай таке питання вирішується «на користь» реципієнта цільової культури, реалізуючи при цьому адаптивну стратегію доместифікації, що полягає в прагненні перекладача максимально адаптуватися до норм приймаючої культури (Jänis, Kemppanen, Belikova, 2012). Іншим вектором соціокультурної адаптації є стратегія форенізації, що усвідомлюється в перекладацьких студіях як установка на збереження і відтворення соціокультурних особливостей оригіналу, навіть якщо це може призвести до порушення норм приймаючої культури і ускладнення читацького сприйняття тексту (Venuti, 1995; 1999).

У сучасному перекладознавстві визначена низка особливостей вихідного тексту, що можуть спричинити соціокультурну адаптацію (Chang, 2009, р. 95), а саме: різне часове та просторове сприйняття дійсності; різниця в способі концептуалізації понять, в синтаксичній та дискурсивній організації двох мов, у виборі лексичного значення. Соціокультурну адаптацію можуть спричинювати (Birdwood-Hedger 2006, р. 105) наявність у вихідному тексті культурних лакун, національно-специфічних імен, ідіом, гри слів, лексем, що позначають одиниці виміру тощо.

Серед прийомів соціокультурної адаптації науковці виокремлюють: транскрипцію (транслітерацію), генералізацію або конкретизацію, переклад більш

/ менш експресивним еквівалентом, переклад запозиченням, переклад за допомогою перефразування, опущення / доповнення інформації, переклад за допомогою ілюстрації, переклад функціональним еквівалентом, дослівний переклад, описовий переклад (Головня, Щербина, Гастинщикова, 2022, с. 9).

### 1.1.2. Прагматична адаптація з огляду на особливості перекладу документів міжнародного м'якого права

Поняття прагматичної адаптації вперше було визначено канадськими лінгвістами Ж.-П. Вина і Ж. Дарбельне (Vinau, Darbelnet, 1995) і отримало розвиток в працях Н.І. Голубенко (2001, 2001a), В.В. Демецької (2007), D. Kierzkowska (2008), Еч. А. Nida (2003). Такий вид адаптації визначається як «модифікація вихідного тексту з метою створення тексту, який відповідає потребам нового мовного середовища» (Kosonen, 2011, р. 63).

З міркувань колективної волі та міжнародного характеру перекладених юридичних текстів їхня адаптація не може бути соціокультурною, а лише прагматичною, тобто такою, що пристосована «до потреб аудиторії цільової мови» (Neubert, 1968, р. 34) та забезпечує функціональну адекватність перекладу, тобто еквівалентний комунікативний ефект із вихідним текстом. Міжкультурні відмінності у міжнародно-правових текстах виявляються лише на рівні міжмовної асиметрії мовних систем.

Серед критеріїв вихідного тексту, що зумовлюють необхідність застосування прагматичної адаптації, науковці визначають: стилістичні засоби вихідного тексту; специфічні синтаксичні конструкції; позатекстові фактори вихідного тексту (час, місце спілкування) (Neubert, 1968, р. 56); різні параметри текстового регістру (Halliday, McIntosh, Strevens, 1964, р. 35; Halliday, Matthiessen, 2004).

Поміж критеріїв, які визначають прагматичну адаптацію, для нашого дослідження особливе значення мають параметри текстового регістру.

Halliday і Hasan (1976) інтерпретують регістр як набір значень, конфігурацію семантичних патернів, які зазвичай використовуються в певних умовах, і відповідні їм лінгвістичні особливості, які зазвичай пов'язані зі зміною ситуаційних



характеристик «формальності – неформальності» комунікації, що визначаються конкретними значеннями поля, моди / режиму і змісту (field, mode and tenor). Поле – це загальна подія, де текст функціонує разом з цілеспрямованою діяльністю його адресанта, режим – це функція тексту у події, включаючи канал і жанр; тенор – тип інтеракції, набір відповідних соціальних відносин між учасниками спілкування.

Розглянемо параметри текстового реєстру у ракурсі їхнього можливого застосування у перекладі текстів м'якого права.

Такий критерій вихідного тексту, що зумовлює необхідність застосування прагматичної адаптації, як «поле» окреслює особливості інституційної комунікації, а саме дискурсу міжнародного права, що визначає його специфічну деонтичну модальність, яка має відтворюватись у перекладах. Критерій режиму як інша характеристика реєстру має безпосереднє значення до такого важливого чинника перекладацької прагматичної адаптації, як «жанри» м'якого права, що різняться за ступенем їхньої обов'язкової сили, що може впливати у перекладі на посилення або, навпаки, де-інтенсифікацію модальних значень. Тенор пов'язаний із особливостями гомогенної і гетерогенної інтерактивності (Кравченко, 2006) держав-учасниць документу, які є, водночас, його адресантами і адресатами. Зокрема, кількість і особливості маркерів гетерогенної інтерактивності (варіативних інтересів і стратегій держав-учасниць) свідчать про ступінь обов'язковості або «м'якості» документу, зумовлюючи у такий спосіб корелятивний або адаптивний способи відтворення його деонтичної (директивної і комісивної) модальності.

Серед прийомів або технік локальної прагматичної адаптації науковці зазначають: опущення, пояснення вихідної інформації (в іншій термінології такі техніки зазначаються як «зміна експліцитності» - упрозорення або, навпаки, збільшення ступеню імпліцитності фрагменту цільового тексту порівняно з текстом оригіналу (Chesterman, Wagner, 2002, р. 60–63); заміна грубими «екзотичними» еквівалентами, «створення» (цільовий текст зберігає лише найважливішу інформацію джерела тексту), «оновлення» (заміна сучасними еквівалентами (Kosonen, 2011, р. 56); міжособистісні зміни, пов'язані зі зміною

рівня офіційності, ступінь участі і залученості; «частковий переклад», радикальне переписування вихідного тексту, експлікація присутності автора у тексті; «ілокутивні зміни».

Попередній аналіз відібраних фрагментів текстів м'якого права показав, що із зазначених прийомів прагматичної адаптації в українських перекладах використовуються «зміна експліцитності», «міжособистісні зміни» і, найголовніше, «ілокутивні зміни», що передбачають передбачає зміну способу дієслова, прямої та непрямої мови, що у проекції на матеріал нашого дослідження відповідає заміні прямих актів на непрямі і, навпаки, що безпосередньо впливає на трансформацію деонтичної модальності.

Зміна рівня експліцитності через трансформації опущення, додавання, модуляції і «міжособистісні зміни» (як варіювання причетності- дистанційованості сторін документа від власних дій, закріплених у зобов'язаннях) є техніками, похідними від ілокутивної зміни. Засоби, що впливають на зміну рівня експліцитності, є вербальним вираженням ілокутивних змін під час прагматичної адаптації, а адаптивна техніка «міжособистісні зміни» є одним з наслідків ілокутивної зміни.

«Міжособистісні зміни» корелюють у міжнародно-правовому дискурсі м'якого права зі зміною прагматичних стратегій ввічливості зближення і дистанціювання, що, у свою чергу, є похідною від ілокутивної сили актів, на якій базуються трансформації модальних значень у перекладі.

Наприклад, у наведеному нижче фрагменті українського перекладу трансформація опущення у цільовому тексті модального дієслова вихідного тексту *shall*, що є маркером ілокутивної сили прямого директиву, є адаптивним прийомом реалізації стратегії ілокутивної зміни – прямого директиву на непрямий, тобто на асертив, у якому директивна ілокуція є імплікованою. Відповідно, директивна деонтична модальністю трансформується в епістемічну, що знижує обов'язковість норми, зафіксованої мовленнєвим актом.

*States shall enact effective environmental legislation* (Principle 11, Rio Declaration) – Держави приймають ефективні законодавчі акти в галузі навколишнього середовища (Принцип 11, Декларація Ріо).

У свою чергу, заміна «повинні приймати» на «приймають» змінюють ступінь участі і залученості суб'єкта дій-сторін документу, впливаючи на другу адаптивну стратегію – міжособистісні зміни. Для інституційного спілкування, якої є міжнародно-правова комунікація, термін «міжособистісні зміни» видається не зовсім влучним, оскільки у такому дискурсі узагальнений адресант і адресат співпадають, утворюючи категорію узагальненого комуніканта (держави через своїх представників випрацьовують положення документу, і вони ж, через свої правозастосувальні органи, його впроваджують). Отже, зважаючи на семантичний зміст адаптивної стратегії «міжособистісні зміни», вважаємо доцільним використовувати у дисертаційній праці термін «зміна рівня причетності і залученості сторін документу». Додатковими (периферійними) засобами реалізації адаптивних стратегій ілюкативної зміни і зміни ступіню залученостіу наведеному фрагменті є прийом лексико-семантичного додавання і модуляції, що структурно ускладнює висловлення (містить 9 слів замість 6 у фрагменті оригіналу, незважаючи на опущення *shall* в українському перекладі), реалізуючи стратегію дистанціювання.

В нашому дослідженні ми оперуємо низькою міждисциплінарних термінів, які є фундаментальними поняттями категоріального апарату як перекладознавства, так і прагмалінгвістики. Отже, доцільним є певні термінологічні уточнення стосовно застосування у праці понять «стратегії», «тактики», «прийоми», «трансформації» тощо. У сучасному перекладознавстві можна зустріти таке терміносполучення, як «перекладацькі адаптивні стратегії» (Ткачук, 2016, с. 135–137), що поєднує у своєму семантичному обсязі поняття перекладацької адаптації, розкрите вище, і стратегії перекладу. Під стратегією перекладу ми розуміємо загальний план дій, перекладача, обумовлений комплексом його принципових установок, спрямованих на досягнення цілей, які він свідомо чи несвідомо ставить перед собою (Михайленко, 2014, с. 148–154). Науковцями виокремлюються різні

класифікації перекладацьких стратегій, зокрема, визначаються стратегії очуження та одомашнення; виявлення жанрово-стильової приналежності тексту; визначення домінантної насиченості; можливого прогнозування; спроб та помилок; компресії/декомпресії; компенсуючих модифікацій; передачі світосприйняття; дослівного перекладу тощо (Ольховська, 2017). З іншого боку, стратегії класифікуються на конативні, особистісні і когнітивно-лінгвістичні (цит. за: Михайленко, 2014, с. 150).

У перетині на предмет і завдання нашого дослідження з перекладацькою адаптацією тексту міжнародного м'якого права найбільше корелює стратегія виявлення жанрово-стильової приналежності тексту і стратегія компенсуючих модифікацій, застосування яких призводить до адаптавної стратегії зміни, де-інтенсифікації або інтенсифікації типу модальності у цільовому тексті порівняно з вихідним. У свою чергу, стратегії врахування жанрово-стильової приналежності тексту і компенсуючих модифікацій є, на наш погляд, конативними перекладацькими стратегіями, що спрямовані на визначення смислового наповнення вихідного тексту та орієнтовані на здійснення впливу на адресата з урахуванням змісту та функцій спілкування.

Окрім поняття «стратегія», ми оперуємо у праці міждисциплінарним терміном «тактика», під якими у термінознавстві усвідомлюють системно організовану сукупність перекладацьких операцій, спрямованих на вирішення певного завдання, спираючись на обрану стратегію перекладу (Андрієнко, 2014, с. 15). Отже, тактика, у свою чергу, передбачає сукупність перекладацьких операцій, тобто трансформацій, які визначаються як прийоми перекладу, що передбачають процедуру перетворення з метою переходу від одиниць оригінального тексту до одиниць перекладу (Селіванова, 2006, с. 454).

Важливо зазначити, що найнижчим рівнем реалізації стратегій і тактик, що залучаються у праці для пояснення не стільки репродуктивних, скільки адаптавних механізмів у перекладах, є перекладацькі трансформації. Наприклад, адаптивна «тактика мітігації» як одна з тактик стратегії де-інтенсифікації модальності у цільовому тексті, забезпечується сукупністю перекладацьких трансформацій –

прийомів перекладу, які у такий спосіб є, водночас, перекладацькими і адаптивними прийомами.

Зважаючи на значення перекладацької адаптивної стратегії «ілокутивної зміни» для адаптації модальності в українських перекладах м'якого права, доцільно розглянути корелятивні зв'язки між модальністю і ілокутивною силою мовленнєвих актів у окремому підрозділі.

## **1.2. Категорія модальності в лінгвістичному і міждисциплінарному вимірах**

Значущість вивчення категорії модальності для сучасної транслятології пов'язана, насамперед, з термінологічною опозицією адекватність/еквівалентність в оцінці якості перекладу.

Відповідно до поширеного в сучасній європейській лінгвістиці підходу до вивчення модальності (Palmer, 1986) модальні значення класифікуються на пропозиційні і подієві типи модальності. Пропозиційна модальність, у свою чергу, включає епістемічну (судження, спекулятиви, дедуктиви і припущення) і евіденційну (непряму і сенсорну). Подієва модальність охоплює деонтичну (пермісивну, облігативну, комісивну) і динамічну (можливості і волевиявлення) (Palmer, 1986).

Втім, у лінгвістичних дослідженнях досі відсутня однастайність щодо кількості та типів модальних категорій, які варіюються від двох до семи класів у різних дослідників (Nacquard, 2011; Hegarty, 2016; Nuyts, 2016; Palmer, 1986; Quirk et al., 1985). Найпоширенішими є два підходи: а) протиставлення епістемічної та неепістемічної (кореневої) модальності (остання включає всі інші категорії модальності); б) протиставлення трьох категорій: епістемічної, деонтичної та динамічної модальності, що виражає можливість.

Незважаючи на деякі термінологічні відмінності, дослідники досягли певної однастайності щодо класів модальності: алетичного (істини), епістемічного (пізнання), деонтичного (обов'язку), екзистенційного (існування) та телеологічного

(мети). На додаток до цих типів, Палмер (Palmer, 1986) розрізняє модальність бажання (*volitive modality*), класифіковану як підкатегорію деонтичної модальності, та кількісну модальність. Кай фон Фінтель (Fintel, 2006), крім алетичного, епістемічного та деонтичного типів, розрізняє булетичну модальність, яка корелює з модальністю бажання, та динамічну модальність. Валентин Хаккард (Hacquard, 2011) доповнює існуючі класифікації модальністю, орієнтованою на здатність та ціль, як підтипи не-епістемічної модальності.

У МПД і, зокрема, в дискурсі м'якого права у тому чи іншому вигляді наявна більшість типів та підтипів модальних значень (докладно див. 3.1).

Не менш актуальне в сучасному мовознавстві питання співвідношення модальності та ілокутивної сили – враховуючи, що мовленнєві акти служать посередницькою ланкою між граматичними засобами та формами модальності, з одного боку, та комунікативною та, ширше, дискурсивною функцією модальних значень, з іншого боку.

У теорії мовленнєвих актів кореляцію модальних значень висловлювань зі структурою мовленнєвих актів вперше відзначив Дж. Серль, спираючись на такі концепції аналітичної філософії, як «пропозиція» та «пропозиційне ставлення» або модальна рамка (Searle, 1983). У теорії мовленнєвих актів дихотомія «пропозиційно-модальна рамка» втілюється в опозиції між пропозиційним та ілокутивним актом (Searle, 1969, p. 30).

У нашому дослідженні ми дотримуємося тлумачення модальності як функціонально-семантичної категорії, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також ставлення мовця до змісту висловлювання і має свої лінгвальні способи вираження, зокрема може передаватися модальними дієсловами (*may, must, should, can, could, might, will, would, shall*), на лексичному – прислівниками (*невже, можливо, maybe, probably, surely, definitely, clearly, necessarily, perhaps, maybe, obviously*), прикметниками (*possible, probable, certain, necessary, compulsory, sure, likely*), виразами (*be able to, be allowed to, be bound to*). Щодо фонографічного рівня, то, звичайно, модальність виявляється в усному мовленні чи в усному перекладі через, наприклад, інтонацію, натомість у

писемному перекладі модальність також передається різними засобами – за допомогою капіталізації, графону, тощо.

Зокрема, в міжнародно-правовому тексті стилістична капіталізація є специфічним засобом організації семантичної структури тексту, виокремлюючи найважливіші у комунікативно-прагматичному плані елементи, пов'язані з різними типами модальності – зокрема, епістемічною (*CONVINCED that, thus 'United in diversity', Europe offers them the best chance (...)*) і деонтичною (комісивною): *DETERMINED to continue the work accomplished within the framework of the Treaties establishing the European Communities and the Treaty on European Union, by ensuring the continuity of the Community acquis* (TEU, Preamble).

1.2.1. Типи модальності з огляду на специфіку міжнародно-правового дискурсу м'якого права.

В міжнародно-правовому дискурсі модальність, насамперед, стосується встановлення зобов'язань, в тому числі через реалізацію значень заборони (*In no circumstance can it be used to justify infringements of these fundamental values* (DPT, article 1.2.), або надання дозволу (прав), які, у свою чергу, асоційовані із значеннями здатності і можливості. Здатність бути суб'єктом прав або виконувати зобов'язання пов'язана із ознакою міжнародної правосуб'єктності, якою, у першу чергу, наділені держави-суверенні суб'єкти. Модальність можливості реалізується у різних аспектах – наприклад, як можливість певної варіативної інтерпретації встановлених документом правил, можливість розширення обсягу прав сторін документу на користь національного правозастосування (*States Parties shall take all measures they deem appropriate; where relevant, as appropriate; provisions that may be needed; adopt appropriate administrative measures where necessary*); або передбачена документом можливість встановлення додаткових правил або умов у відношеннях з іншими державами: *it (...) may condition its compliance upon payment by the requesting State of the reasonable costs.* (CLNNUIW, article 9 (2)).

Якщо співвідносити МПД із визначеними у наукових дослідженнях типами модальності, то попередньо можна зазначити, що як у обов'язковому праві, так і в

текстах м'якого права можна виявити практично всі типи подієвої і пропозиційної модальності. Пропозиційна модальність реалізується у епістемічному і евіденційному підтипах. Епістемічна модальність, у свою чергу, виражена у формі суджень і дедуктивів (найчастіше, у преамбульній частині документів). Оператори модальності судження, на відміну від деонтичних маркерів, знижують категоричність висловлення і у такий спосіб зменшують примус, що є характерною рисою текстів м'якого права:

*It is essential for international harmony that individuals, communities and nations accept and respect the multicultural character of the human family (DPT, article 2 (3)).*

Що стосується іншого виду пропозиційної модальності, а саме евіденційної, яка відрізняється від модальності судження тим, що має містити джерело відомостей про повідомлюваний факт, то попередній аналіз матеріалу також дозволив ідентифікувати таку підкатегорію в преамбулах міжнародних документів: *Recalling also that the Universal Declaration of Human Rights affirms that 'Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion' (UDHR, article 18), 'of opinion and expression' (UDHR, article 19), and that education 'should promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups' (UDHR, article 26) (DPT).* При цьому своєрідність використання евіденційної модальності полягає у тому, що вона включена в більш загальну модальну рамку дедуктивної епістемічної модальності, що обґрунтовує доречність і актуальність прийняття документу.

Зважаючи на провідну комунікативну мету жанрів міжнародно-правового дискурсу, базисним видом модальності є деонтична, що належить, разом з динамічною, до подієвої модальності. При цьому у межах деонтичної модальності в міжнародно-правовому дискурсі наявні всі три її підкатегорії: комісивна (commissive), облігативна (obligative) і пермісивна (permissive) (Palmer, 1986). Перша підкатегорія корелює з мовленнєвими актами комісивів – за допомогою яких адресат зобов'язується виконати певну дію, із модальними операторами *promise, undertake, commit to: States Parties undertake to protect the child from all forms of sexual exploitation and sexual abuse (CRC, article 34).*



Облігативна модальність виражається мовленнєвими актами прямих і непрямих директивів, ілокутивною метою яких є спонукання адресата до вчинення дії за допомогою вимог, закликів, заборон за допомогою модальних операторів-маркерів ілокутивної директивної сили *shall, should, must: States Parties shall ensure that a child shall not be separated from his or her parents against their will, (CRC, article 9 (1))*. Пермісивна модальність, асоційована з концептом «дозвіл», виражена актами з модальним оператором *may: the Court may provide an opinion on any legal matter relating to the Charter or any other relevant human rights instruments (RACHPREACHPR, article 4 (1))*.

Суб'єктивно-модальні значення корелюють з телеологічною модальністю, у рамках якої постулюється необхідність виконання певної дії (досягнення міжнародних договірних домовленостей) заради досягнення певної мети: *In order to achieve a more tolerant society, States should ratify existing international human rights conventions, and draft new legislation where necessary to ensure equality of treatment and of opportunity for all groups and individuals in society, (DPT, article 2 (2))*, а також з аксіологічною модальністю, яка відбиває ставлення «узагальненого комуніканта» МПД до повідомленого у пропозиційному змісті відповідно до певної оціночної шкали: *States Parties condemn discrimination against women in all its forms (CEAFDAW, article 2)*.

1.2.2. Кореляція модальності і мовленнєвих актів: до проблеми ілокутивної прагматичної адаптації модальності.

Для висвітлення питання щодо ядерних і периферійних засобів вираження й адаптації модальності і зважаючи на прагматичну природу адаптації у досліджуваних перекладах із пріоритетним значенням такої адаптивної стратегії, як «ілокутивна зміна», важливо встановити корелятивні зв'язки між модальністю, ілокутивними силами і вербальними, в тому числі синтаксичними засобами їхнього вираження.

Наголошуючи на зв'язку між модальністю і мовленнєвими актами, Джон Лаенс зазначає, що такі акти концептуально позиціонуються між комунікативною

функцією і модальністю, оскільки забезпечують «загальну основу» для «обговорення синтаксичних та семантичних відмінностей, які лінгвісти традиційно описують з точки зору способу та модальності» (Lyons, 1977, p. 725).

У науковій літературі проблема взаємозв'язку модальності і мовленнєвих актів вивчається у двох основних аспектах: як безпосередній зв'язок цих категорій (Маркова, 2022; Cone, 2020; Kravchenko et al., 2022; Markova, 2022; Palmer, 1986, p. 23–26; Lyons, 1977, p. 725-849 та ін.) і у ракурсі опосередкованості такого зв'язку з дискурсивною функцією мовленнєвих актів – базисної конститутивної одиниці дискурсу і контекстів соціальної взаємодії (про останнє наголошував у своїх пізніх роботах Дж. Серль (Searle, 1983; 1995).

У міжнародно-правовому дискурсі, в тому числі у дискурсі м'якого права, директивні і комісивні мовленнєві акти різної інтенсивності є основними засобами волевиявлення сторін документу.

Кореляція типу модальності і мовленнєвого акту із відповідною ілокутивною силою, опосередкована синтаксичними засобами їхнього вираження, представлена у Таблиці 1, що є результатом узагальнення кількох наукових праць з цієї проблематики (Kravchenko et al., 2022; Lyons, 1977, p. 725-849; Palmer, 1986, p. 23 – 26 та ін.) (Див. Додаток А).

Із наведених у таблиці корелятивних зав'язків логічно випливає, що зміна у перекладному цільовому тексті типу мовленнєвого акту або інтенсивності його ілокутивної сили у той чи інший спосіб впливає на зміну модальності фрагменту вихідного тексту оригіналу, вираженого таким актом, або на інтенсивність вираження модальних значень.

Розглянемо фрагмент оригінального тексту і його перекладу українською мовою.

*The Parties should cooperate to promote a supportive and open international economic system that would lead to sustainable economic growth and development in all Parties, particularly developing country Parties, thus enabling them better to address the problems of climate change* (article 3, Principles, UNFCCC) – *Сторони повинні*

*співробітничати з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи, яка б вела до стійкого економічного росту і розвитку усіх Сторін, особливо Сторін, які є країнами, що розвиваються, надаючи їм, таким чином, можливість краще реагувати на проблеми зміни клімату (стаття 3, Принципи, РКООНЗК).*

У наведеному тексті застосовується така базисна для міжнародно-правового дискурсу перекладацька стратегія прагматичної адаптації, як «ілокутивна зміна». Зокрема, у даному випадку не відбувається трансформації типу акту (який залишається директивним), але має місце зміна ступеню його ілокутивної сили, що безпосередньо впливає на інтенсифікацію директивної деонтичної модальності. Для реалізації стратегії застосовується перекладацький прийом лексико-семантичної трансформації диференціації, що зумовлений наявністю в семантиці модального дієслова *should* декількох лексичних значень: рекомендації (1. You use should when you are saying what would be the right thing to do or the right state for something to be in.,) і наказу (2. You use should to give someone an order to do something) (CED).

Перекладач обирає другий варіант (повинні), здійснюючи лексичну трансформацію, хоч сучасні міжнародні стандарти і, зокрема, Принципи та правила структури та складання документів Міжнародної організації з стандартизації (ISO) (ISO / IEC, 2021) чітко і однозначно пропонують використовувати для вираження зобов'язання *shall*, а *should* і *should not* – для вираження рекомендації, що в українському перекладі має відповідати «необхідно» або «слід» у поєднанні з безособовою формою речення

Отже, використання зазначеного прийому трансформації диференціації призводить до збільшення ступеню директивної ілокутивної сили акту, а саме, заміну директивної рекомендації на директивний наказ, що спричинює інтенсифікацію облігативної деонтичної модальності.

Зважаючи на те, що «ілокутивна зміна» є основною стратегією прагматичної адаптації модальності в міжнародних документах, вважаємо доречним впровадити у науковий обіг термін «ілокутивна прагматична адаптація модальності» на

позначення окремого виду прагматичної адаптації, що ідентифікована в українських перекладах дискурсу м'якого права.

Ілокутивна прагматична адаптація модальності визначається у праці як тип прагматичної адаптації, що полягає у зміні типу модальності, або інтенсифікації і деінтенсифікації модальних значень у межах одного типу, що спираються на зміну у тексті перекладу порівняно із вихідним текстом типу мовленнєвого акту або інтенсифікацію і деінтенсифікацію ілокутивної сили у межах одного типу акту.

Саме специфіка міжнародно-правового дискурсу і типу інтеракції між його учасниками визначають особливості і підтипи його модальності і засоби її адаптації в українських перекладах.

Зважаючи на це, окремий підрозділ цього розділу доречно присвятити перекладацькому (в іншій термінології – доперекладацькому) аналізу міжнародно-правового дискурсу взагалі та дискурсу м'якого права, зокрема.

### **1.3. Дискурс міжнародного м'якого права з огляду на проблему і моделі перекладацького аналізу інституційних текстів.**

Міжнародно-правовий дискурс залишається маловивченим аспектом сучасних лінгвістичних студій, незважаючи на те, що юридичному дискурсу внутрішнього права присвячено чимало наукових праць, що аналізують такий вид інституційного спілкування у розрізі його мовних особливостей (Cotterill, 2004), комунікативних стратегій (на матеріалі дискурсів судового і досудового слідства), контекстуальних чинників (Coulthard, Johnson, 2007). Отже, юридичний дискурс вивчається, насамперед, у його усній маніфестації, переважно в ракурсі стратегій ввічливості і конversaційного аналізу (Павліченко, 2017; Haworth, 2006; Inbau et al., 2001).

Важливе теоретичне підґрунтя цього дослідження становлять також наукові праці, присвячені проблемі юридичного перекладу, у яких зазначено першочергове значення щодо вирішення у процесі перекладу таких питань, як проблема еквівалентного і адекватного відтворення у цільових текстах юридичної сили

тексту-джерела у тексті-перекладі, збереження й передачі перформативності текстів, що потребує залучення до перекладацьких студій певних здобутків сучасної прагмалінгвістики (Юденко, 2018; Alcaraz, 2005; Baker, Saldanha, 1995; Bowen 2021; Parra-Galiano, 2021; Sarcevic, 2000; Stern, 2019).

Сучасне юридичне перекладознавство фокусується на вивченні «високої мінливості юридичних комунікативних умов і конвенцій відповідно до правових порядків, установок, галузей, жанрів і тем, які враховуються у перекладі. Цей багатогранний правовий вимір пояснює помітну міждисциплінарність юридичного перекладознавства, оскільки вона інтегрує (...) право та юридичну лінгвістику» (Ramos, 2021, p. 175; Ramos, 2020, 2020a, 2020b; Simonnæs, Kristiansen, 2019).

Втім, проблемі міжнародно-правового дискурсу у його висвітленні в лінгвістичному і, особливо, у перекладознавчому аспектах присвячені нечисленні дослідження (Кравченко, 2006; Максимов, 1984; Юденко, 2018; Gasparyan et al., 2016; Kravchenko, Pasternak, 2020; Kravchenko, Nikolska, 2020; Kravchenko et al., 2022; Rasmussen, Engberg, 2017).

Отже, актуальним постає питання стосовно розробки моделі перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.

### 1.3.1. Модель перекладацького аналізу.

Серед найпоширеніших моделей перекладацького аналізу, визначених у сучасних перекладознавчих працях, слід зазначити текстоцентричну, функціональну, комунікативну і дискурсивну (Ауурова, 2014; Nord, 1991; Селіванова, 2012).

Текстоцентрична модель (Ауурова, 2014) враховує лінгвістичні ознаки тексту-джерела як пріоритетного об'єкту перекладацького аналізу і фокусується на виявленні всіх формально-змістовних ознак тексту-джерела, які перекладач має враховувати під час виопрацювання стратегій адекватного перекладу. Важливим є встановлення стилю і жанру тексту, специфіки його автора і наратора, композиційної структури, лексико-семантичних і синтаксичних особливостей.

Водночас, залучення до аналізу таких компонентів, як адресант і адресат частково зближує зазначену модель з іншими – зокрема, функціональною і комунікативною.

Функціонально-орієнтований перекладацький аналіз фокусується на вивченні й врахуванні, у першу чергу, позамовних контекстуальних чинників, які є «зовнішніми» для тексту, але, втім, детермінують його внутрішні особливості на різних рівнях організації. Серед пріоритетних компонентів аналізу, залучених до функціональної моделі перекладацького аналізу, враховується авторська інтенція, адресантно-адресатний чинник, часо-просторові умови створення тексту-джерела, зокрема, темпоральний розрив між текстом-джерелом і текстом-перекладом.

Функціональна модель перекладацького аналізу була запропонована німецькою дослідницею Крістіан Норд (Nord, 1991) і встановлює пріоритет мети чи функції тексту перекладу або, в термінології дослідниці, «скопосу» (skopos) над усіма іншими детермінантами перекладу. Відповідно до цієї моделі, мета цільового тексту (target-text purpose) і його функції власне і зумовлюють вибір перекладацьких стратегій. При цьому мету і функції цільового тексту авторка вживає як взаємозамінні терміни. Оригінальність теорії і відповідної їй моделі перекладацького аналізу тексту полягає у тому, що функції цільового тексту визначаються не перекладачем, а певною інстанцією, яка отримала у працях Н. Норд і інших німецьких дослідників перекладу у форматі теорії скопусу назву «ініціатор» (initiator). У працях еспліцитно зазначено, що те, яким має бути скопос, вирішує не перекладач, а ініціатор (Nord, 1991, р. 9), втім як перекладач просто виконує інструкції ініціатора щодо «проспективної функції тексту перекладу» (там само ж, р. 17). Лише такий алгоритм має, згідно з функціональною моделлю перекладацького аналізу, забезпечити «контроль сприйняття тексту-джерела за допомогою суворої моделі аналізу» і «контроль створення тексту перекладу за допомогою жорстких інструкцій щодо перекладу» (там само ж).

Прагматична функція вихідного тексту встановлюється за умови встановлення його проспективної «функції в культурі» («function-in-culture»), яка і є основою виявлення та ізолювання тих елементів вихідного тексту, які необхідно зберегти або адаптувати в перекладі» (Nord, 1991, р. 21). Водночас, ситуації

відправника (як автора тексту, так і перекладача) та отримувача можуть значно відрізнятись, оскільки отримувачі використовують текст з певною функцією, залежно від власних очікувань, потреб, попередніх знань, ситуаційних та культурних умов.

Якщо резюмувати, то основним змістом функціональної моделі перекладу є «сумісність між інтенцією тексту-джерела» (на наш погляд, інтенція, мета і функція усвідомлюються у праці, що започатковує функціональну модель, як синонімічні терміни – Ю.М.) та «функцією тексту перекладу» (Nord, 1991, р. 29). Відповідно, якщо така сумісність є недосягнутою, то переклад стає взагалі неможливим.

Слабким місцем моделі є, на нашу думку, невизначеність терміну «ініціатор», який має «вказати» перекладачу певну цільову функцію тексту-перекладу, відповідно до якої обираються перекладацькі стратегії (оскільки таких функцій зазвичай декілька – залежно від ракурсу аналізу).

Ініціатор не співпадає ані з автором оригінального тексту, ані з установкою на рецепцію тексту цільовим читачем (яка у такому разі могла б бути метонімічним уособленням ініціатора). Критики теорії визначають (Рум, 1993), що, напевно, її авторка мала на увазі, насамперед, освітянське середовище, де роль ініціатора належить викладачу, що визначає функції (прагматичну мету) цільового тексту і зумовлену нею модель аналізу. Доказом цього припущення свідчить, на наш погляд, формат представлення моделі, яка включає 17 рівнів або факторів; її контрольні списки містять близько 76 запитань, які потрібно поставити для створення «функціонального» текстового профілю.

Окрім того, як справедливо зазначають критики теорії, виникає етичний конфлікт між метою ініціатора та досвідом перекладача, оскільки перекладач залишається «відповідальним» за роботу, виконану за чужими критеріями (Рум, 1993, р. 190).

Ми доволі детально зупинилися на функціональній моделі з огляду на те, що така модель або, принаймні, її окремі елементи, є прийнятною, на нашу думку, для перекладацького аналізу інституційних дискурсів, одним з яких є міжнародно-правовий. У такому разі для виявлення функції-мети тексту перекладачеві важливо

здійснити триступневий аналіз тексту-джерела: 1) на етапі опису його текстуально-лінгвістичних характеристик; 2) на етапі інтерпретації ідентифікованих характеристик як засобів актуалізації імплікатур, пресуппозицій, інтертекстуальності, інтердискурсивності і інших маркерів інституційно-прагматичних стратегій; 3) на етапі пояснення виявлених інституційно-прагматичних стратегій соціальними, інституціональними, ідеологічними фреймами, порядком дискурсу у значенні цього терміну у М. Фуко (Foucault, 1981). При цьому «ангажованість» певною ідеологією можна виявити не лише в інституційних дискурсах, але й у художньому дискурсі (залежність від домінантної художньо-естетичної парадигми індексована, наприклад, знаками інтертекстуальності і стереотипними художніми прийомами), і в усній комунікації (маркери ідеології «здорового глузду»).

Три рівні аналізу корелюють з визначеними Н. Фейрклафом (Fairclough, 1995; 2003; 2009) трьома рівнями стратифікації дискурсу: дискурс як текст; дискурс як дискурсивна практика і дискурс як соціальна практика. Саме рівень пояснення, експлікації дискурсу як соціальної практики, виводить перекладача на умовного «ініціатора», замовника як інституту, уособленого дискурсотвірними ціннісними концептами.

Зважаючи на це, ми не можемо не погодитися з думкою, висловленою в рецензії на книгу Крістіан Норд (Nord, 1991), присвячену викладу функціональної моделі перекладу, про те, що функціональна модель виграла б, якщо б в ній були принаймні посилання на дискурс-аналіз (Рум, 1993, р. 188).

Окрім текстоцентричної і функціональної моделей, доволі поширеною і більш актуальною для сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми є комунікативна модель перекладацького аналізу тексту, яка використовує моделювання комунікативних ситуацій, розглядаючи процес перекладу «як перехідну ланку між двома накладеними одна на одну комунікативними ситуаціями, що передбачає дві фази: декодування і обробки перекладачем змісту оригінального тексту і породження нового тексту мовою перекладу» (Селіванова,



2012, с. 449). Тобто переклад як комунікативна подія передбачає подвоєння компонентів комунікативної ситуації.

Комунікативна модель перекладу може базуватися, залежно від типу і інформативної складності тексту-оригіналу, на різних моделях комунікативних ситуацій – від простих інформаційно-кодкових моделей Шеннона-Вівера, Норберта Вінера, Гарольда Лассвелла (Кравченко, 2017, с. 40–42) тощо, до семіотичних моделей Р. Якобсона (Jakobson, 1960; 1972), У.Еко (Eco, 2014) і Ю. Лотмана (Lotman, 1974; 1977; 2005). Останні три моделі, власне, є вже дискурсивними, оскільки враховують дискурсивні модулі, що впливають на інтерпретацію, «розпредмечування» перекладачем комунікативної ситуації тексту оригіналу з її зіставленням з кодом і дискурсивними модулями іншої мови. Як зазначає О. Селіванова, переклад у ракурсі комунікативної моделі передбачає потрібну корекцію змісту оригінального тексту (Селіванова, 2012, с. 450) – під час його усвідомлення перекладачем, породження ним тексту перекладу, сприйняття і інтерпретації нової семіотичної форми адресатом перекладеного тексту.

При цьому у дискурсивному семіозисі «автор-текст-перекладач-текст-адресат» на перекладача впливають універсуми двох культур – власної і тексту оригіналу, інтеріоризоване буття власного і іншого етносу, модуль адресата тексту (цільової аудиторії) тощо. Виходячи з цього, комунікативні моделі перекладу насамперед базуються на семіотичних моделях Ю. Лотмана (Lotman, 1974, 1977, 2005), Р. Якобсона (Jakobson, 1960), У. Еко (Eco, 2014) та відомих семіотиків (Chandler, 2007; Holzschneider, 2014), які обґрунтовували природу будь-якого тексту, в тому числі художнього, як складного комунікативного знаку, що є компонентом дискурсивного семіозису поряд з такими його складниками, як адресант, адресат, перекладач (у випадку з перекладачем відбувається інверсія адресантно-адресатних відносин: перекладач виступає спочатку адресатом тексту оригіналу, потім - адресантом-співавтором тексту перекладу) та їх когнітивним контекстами.

Перефразовуючи слова Ю. Лотмана, можна відзначити, що текст перекладу ізоморфний як індивідуальній свідомості автора, перекладача і адресата, так і культурному семіотичному універсуму двох культур. Незважаючи на те, що коди

автора, перекладача і адресата тексту не є однаковими, вони утворюють певні пересічні множини, без яких процес розуміння, інтерпретації, перекладу і адресатної рецепції тексту був би неможливим.

Якщо пов'язати моделі перекладацького аналізу, орієнтовані на його об'єкт, з модулями, що фокусуються на методах перекладу, можна зазначити, що комунікативно-дискурсивна модель корелює з методом діалогічної інтерпретації тексту, запропонованим О.О. Селівановою (2006, с. 129–130), методом критичного дискурс-аналізу (Fairclough, 1995, 2003, 2009; Reisigl & Wodak, 2009; Van Dijk, 2008; Van Leeuwen, 1993) і семіотичного аналізу Ю. Лотмана (Lotman, 1974, 1977, 2005).

Комунікативна модель перекладу передбачає залучення значної кількості позатекстової інформації, що включає дані про місце (країну) створення тексту оригіналу і культуру цього тексту в її широкому розумінні (як сукупність текстів і інших знакових продуктів культури, об'єднаних терміном Ю. Лотмана «семіотичний універсум» (Lotman, 2005), про автора, його наміри та мотивацію, історичний період, в межах якого створений текст, про потенційного його реципієнта з відповідними очікуваннями та рівнем сприйняття, релевантні соціокультурні реалії, відтворені текстом-джерелом.

Зазначені компоненти позатекстової інформації співвідносні з модулями моделі дискурсу як семіозису у проекції на дискурсивну модель перекладу, що включає такі модулі, як: адресант оригінального тексту, його передбачуваний або реальний адресат, перекладач як проміжна ланка, що здійснює перетворення вихідного тексту і одночасно є адресатом тексту-оригіналу і адресантом-транслятором тексту перекладу, а також передбачуваний чи реальний адресат перекладу; модулі інтеріоризованого буття (тобто релевантні для перекладацького відтворення соціокультурні реалії – Ю.М.) й семіотичних універсумов культури, до яких занурені автор, перекладач й адресат (Селіванова, 2012, с. 449–453).

Окрім позатекстової інформації, що корелює з дискурсивними модулями, необхідною ланкою перекладацького аналізу, пов'язаного з комунікативною моделлю перекладу, є визначення жанру, структурних і мовних особливостей

тексту-джерела, що зумовлює залучення компонентів висвітленої вище лінгвістичної або текстоцентричної моделі.

Отже, можна дійти висновку, що об'єктами аналізу, що визначають, специфіку текстоцентричного, функціонального і комунікативного (в тому числі в його комунікативно-дискурсивній версії) підходів є, відповідно: текст; прагматична мета тексту перекладу; три дискурси-семіозиси, в процесі яких відбувається: 1) означення тексту оригіналу перекладачем, 2) його ретрансляція-перетворення на основі нової семіотичної форми і передбаченого адресата; 3) означення тексту реальним адресатом.

На відміну від всіх зазначених вище моделей доперекладацького аналізу, для яких інформація про автора і культуру тексту-джерела є однією з ключових, для вивчення міжнародно-правового дискурсу така інформація не є релевантною – зважаючи на його специфіку як міжкультурної, міжнаціональної комунікації, де гетерогенні стратегії і національні інтереси держав-членів документа виходять на другий план на користь виопрацювання гомогенних стандартів міжнародної поведінки.

Отже, доцільно базувати перекладацький аналіз текстів м'якого права на іншій моделі, яка брала б до уваги міжнародно-правову «картину світу», її основні, в тому числі конфліктні, цінності, кодовані, в свою чергу, у засобах специфічної для такого дискурсу модальності, мови та прагматики. Модель перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу має, на наш погляд, базуватися, насамперед, на дискурсивному підході з включенням елементів інших моделей. Згідно з дискурсивним підходом, структурні, семантичні та прагматичні властивості МПД визначаються основними цінностями, що конструюють такий дискурс, утворюючи відношення ієрархії, опозиції і взаємоузгодження і детермінуючи спосіб означення та пов'язані з цим інституційні стратегії (Kravchenko, Pasternak, 2020). У зв'язку з цим, найбільш прийнятним підходом під час побудови моделі перекладацького аналізу таких текстів м'якого права є критичний дискурс-аналіз у його семіотичному ракурсі, що вивчає дискурс як когнітивно-семіотичну цілісність з властивостями моделювання світу (Dunn et al.,

2016; Holzscheiter, 2014; Van Leeuwen, 1993; 2005), в тому числі «конструювання і підтримці соціальних цінностей» (Kravchenko, Zhykharieva, 2020), асоційовану з поняттям дискурсивного порядку М. Фуко (Foucault, 1981).

Відповідно до когнітивно-семіотичного підходу, лексико-семантичні і синтаксичні варіанти вибору, композиційні, модальні і прагматичні ознаки МПД визначаються ціннісною опозицією між концептами «правова справедливість» та «компенсаційна справедливість», загальне благо та суверенітет. Опозиції, у свою чергу, проявляються низкою антиномій: преференції vs. свобода та рівність, загальне благо vs суверенітет, гомогенність vs гетерогенність, екоцентричність vs «екстрацентричність» тощо, які визначають синергію міжнародного права та його подальший розвиток (Kravchenko, Pasternak, 2020). Виходячи з того, що перекладач працює не лише зі словесними формами, але і з концептами, що стоять за ними, визначення і врахування міжнародно-правових цінностей, що визначають специфіку конкретних дискурсів, має бути, на нашу думку, одним з компонентів дискурсивної моделі доперекладацького аналізу МПД.

Іншим важливим компонентом моделі є врахування у перекладацькому аналізі взаємопов'язаних модулів, що безпосередньо впливають на створення (означення) конкретних міжнародно-правових текстів у дискурсивному семіозисі. Вище, під час розгляду комунікативно-дискурсивних моделей доперекладацького аналізу, серед таких модулів визначено: семіосфери (у термінах Ю. Лотмана (2005)); інтеріоризованого буття; адресанта і адресата міжнародно-правового дискурсу, що втілені у метонімічному найменуванні «сторони документа» або «держави-учасники»; перекладача як посередника, що є адресатом тексту-оригіналу і адресантом-транслятором тексту перекладу, а також інституційні і персональні адресати перекладу.

Модуль семіосфери у його застосуванні стосовно дискурсу м'якого права дискурсу пов'язаний з усією сукупністю міжнародно-правових текстів – як загальносистемного значення, так і тих, що утворюють окремі галузі міжнародного права. На думку Ю. Лотмана (2005), перед будь-яким текстом повинен стояти інший текст, складне (семіосфера) є первинним, а просте (текст, повідомлення в

семіозісі дискурсу) вторинним, і саме семіотична сфера попередніх текстів перетворює повідомлення на комунікативний знак.

З огляду на МПД, доцільно казати про сукупність різних семіосфер текстів, що впливають на створення і інтерпретацію міжнародних документів. Насамперед, це семіосфери універсального міжнародного права, його підсистем-галузей та національно-варіативні семіосфери. Перші дві семіосфери маркуються обов'язковими для будь-якого міжнародно-правового тексту інтертекстуальними посиланнями на тексти, що фіксують загальні системні та підсистемні (галузеві) нормативні значення. Знаки діалогічності міжнародно-правового тексту з національними варіативними семіосферами необхідні для прогнозування та усунення варіативної інтерпретації документу під час імплементації його положень у тексти національних законодавств.

Баланс між загальним та окремим (урахування суверенних інтересів держав у загальних нормах міжнародної поведінки) пов'язаний із зазначеною дихотомією цінностей «загальне благо» та «суверенітет», що виявляється нормативними, семантичними та структурними властивостями будь-якого міжнародно-правового дискурсу. У свою чергу, поняття «загальне благо» найчастіше асоціюється з поняттям «правова справедливість», а поняття «суверенітет» (відхилення від загального на користь розбіжностей, індивідуального) – з компенсаторною справедливістю. Для перекладацького аналізу дискурсу важливо встановлення пріоритету однієї з базових цінностей і засобів забезпечення балансу між цінностями, оскільки від цього не в останню чергу залежить ступінь юридичної сили та, відповідно, модальність міжнародного документа.

1.3.2. Міжнародно-правовий дискурс з огляду на дискурсивну модель перекладацького аналізу.

Визначивши основні засади дискурсивної моделі аналізу міжнародно-правового дискурсу, розглянемо такий дискурс відповідно до визначених компонентів моделі.

Цілісність міжнародно-правового дискурсу базується на спільних цінностях його учасників, що створюють певну дискурсивну ідентичність, уособлену категорію «узагальненого комуніканта». Такий дискурсивний конструкт маркується, зокрема, лексико-семантичними та синтаксичними засобами інтертекстуальності в преамбулах документів, які:

1) впроваджують конкретний документ у семіосферу текстів універсального міжнародного права: *in accordance with international law, Guided by the purposes and principles of the Charter of the United Nations* (TEU, article 3 (5)).

Засобами імплікованої інтертекстуальності, що відсилають до семіосфери універсального міжнародного права, є найменування його імперативних принципів, які втілюють основні міжнародно-правові цінності: *Nothing in the present framework Convention shall be interpreted as implying any right to engage in any activity or perform any act contrary to the fundamental principles of international law and in particular of the sovereign equality, territorial integrity and political independence of States.* (FCPNM, article 21);

2) реферують до міжнародно-правового дискурсу, що базується на сукупності текстів певної галузі міжнародного права: *Recalling further the Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 1985, and the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987, as adjusted and amended on 29 June 1990, Noting the Ministerial Declaration of the Second World Climate Conference adopted on 7 November 1990* (UNFCCC, Preamble);

3) містять відсилання до загальнолюдських цінностей, експліцитно позначених лексико-семантичними номінаціями та ідіомами: *justice in relation to climate change requires fair treatment and meaningful involvement of all people;* (DEPRC, article 4); *The provisions of this framework Convention shall be applied in good faith, in a spirit of understanding and tolerance* (FCPNM, article 2);

Апеляція до загальнолюдських цінностей може розглядатися як один з маніпулятивних прийомів, реалізуючи стратегію зрівнювання понять «права» і «справедливість».

З точки зору реалізованої модальності, що має адекватно відтворюватися в українських перекладах, засоби референції до загальнолюдських цінностей є маркерами такого виду епістемічної модальності, як проблемна достовірність – із епістемічною установкою «апеляції до загальновідомого».

Всі зазначені засоби експлікованої і імплікованої інтертекстуальності реферують до «спільного» знання, впливаючи на створення дискурсивного конструкту «узагальнений комунікант», який водночас виступає адресантом і адресатом-дестинатором таких міжнародних документів. У свою чергу, поняття «узагальнений комунікант» є певним метонімічним спрощенням, віддзеркаленням результату взаємоузгодження інтересів держав-сторін документу: з одного боку, держава, що є учасником міжнародного документу, уособлює певну країну, тобто певну лінгвокультуру і, по-друге, вона делегує «авторські» права під час складання документу своїм представникам в міжнародних організаціях; адресатом, у свою чергу, виступають певні правозастосувальні органи держав. Таке метонімічне спрощення у найменуванні адресанта-адресата міжнародно-правового дискурсу, не суперечить доктрині міжнародного права, де метонімічна об'єктивація виявляється у позначенні держав як суб'єктів міжнародного права. Категорія узагальненого комуніканта вербально втілюється у таких номінаціях, як: *The member States, The Parties, The Contracting Parties, etc.*

В документах м'якого права замість найменування «сторони договору», «держави-учасники» нерідко вживають референції до «Генеральної Асамблеї ООН», «Міжнародної конференції з прав людини» тощо (*THE GENERAL ASSEMBLY (...) Solemnly proclaims the following principles – DPILCFRCSACUN, Preamble*), що є метонімічною об'єктивацією, яка визначається (принаймні, в рамках критичного дискурс-аналізу) як засіб дистанціювання й послаблення відповідальності агенту дії.

Окрім інтертекстуальних відсилань до семіосфер міжнародно-правових (універсальних, галузевих) текстів і до загальнолюдських цінностей, узгодженість позицій сторін документу формується референціями до «інтеріоризованого» буття – економічних, політичних, соціальних проблем і реалій міжнародного масштабу,

що зумовлюють потребу у документі і конструюванні дискурсивної ідентичності його учасників.

*Realizing the importance and extent of the migration phenomenon, which involves millions of people and affects a large number of States in the international community, Aware of the impact of the flows of migrant workers on States and people concerned (ICPRAMWMTF, Preamble).*

Усі зазначені засоби, що реферують до «спільних знань» сторін документу, з точки зору функціональної граматики М. Халлідея (Halliday, Matthiessen, 2004) оформлені як маркована тема, тобто як такий спосіб побудови висловлення, в якому тема не збігається із фразовим суб'єктом, а замість неї використовується розгорнутий дієприслівниковий зворот або інша адвербіальна структура: *Considering that, Conscious of the fact that, Stressing that, Taking into account, Convinced that, Stressing the paramount concern, Affirming that, Recognising that.*

Водночас, на відміну від ідеологічних дискурсів, на матеріалі яких зазвичай вивчається маркована тема і інші засоби вуалювання ролей суб'єктів в певних діях і процесах прийняття рішень, у міжнародно-правовому дискурсі маркована тема не є засобом реалізації стратегії дистанціювання та зменшення відповідальності певного суб'єкту за власні дії. Натомість, вживання маркованої теми у міжнародно-правовому тексті реалізує стратегію обґрунтування прийняття документа його відповідністю загальносистемним, галузевим та загальнолюдським цінностям, а також сучасним політичним, економічним та соціальним реаліям, реалізуючи евіденційний тип модальності.

Отже, на відміну від інших інституційних дискурсів, де маркована тема є засобом ввічливості дистанціювання або негативної ввічливості, в міжнародно-правовому дискурсі такий прийом виконує зворотну функцію – засобу солідаризації і співпричетності, тобто позитивної ввічливості.

Посилання на модулі, що об'єднують сторони документу у категорію «узагальненого комуніканта», реалізує інституційні стратегії консенсусу, співпраці, демонстрації солідарності. Додаткові стратегії включають зменшення примусу і тиску, вуалювання розбіжностей, що реалізуються тактиками



узагальнення, декларативності та мітігації через вербальні засоби інтертекстуальності і маркованої теми. Зазначені дискурсивні стратегії забезпечують, у свою чергу, баланс позитивно-ввічливих стратегій зближення, взаємності, актуалізації спільності і негативно-ввічливих стратегій мінімізації примусу.

Поряд з виявленням модулів, що об'єднують сторони документу у категорію «узагальненого комуніканта», для доперекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу особливий інтерес становить ідентифікація гетерогенного, відмінного компонента у такому дискурсивному конструкті, що вказує на можливість розбіжності інтересів, цінностей, способів інтерпретації документу тощо.

На рівні нормативного змісту документу актуалізація гетерогенних інтересів держав-учасниць документу виявляється численними маркерами внутрішньої діалогічності МПД, завдяки яким виділяється і, водночас, нейтралізується можливість варіативної інтерпретації міжнародно-правового тексту і закладених в ньому правил поведінки. З цією метою використовується, зокрема, засоби імплікованої інтертекстуальності:

1) до текстів національних законодавств, що виражається підрядними реченнями поступки, умови, зворотами уточнення;

2) до попередніх міжнародно-правових текстів, які можуть інтерпретуватися адресатами-сторонами міжнародного документу як такі, що утворюють з ним нормативну колізію;

3) як засоби внутрішньої діалогічності усередині тексту документу, що відсилають до груп суб'єктів з протилежними інтересами і стратегіями, висвітлюючи дотекстовий етап переговорів і складності у досягненні консенсусу.

Розглянемо докладніше кожний з виокремлених засобів.

Засобами діалогізації міжнародно-правового тексту з національними законодавствами є підрядні речення поступки, умови, уточнюючі звороти, що експлікують або імплікують структуру нормативного застереження, яке акцентує

сферу повноважень адресатів документу задля уникнення конфлікту інтересів під час його застосування. Серед таких засобів використовуються:

1) ідіоматичні конструкції зі значенням «відповідно до», якими імпліковано застереження щодо можливості певної варіативної інтерпретації встановлених документом правил: *according to modalities provided for in their legal system* (FCPNM, article 11(1)); *in accordance with national laws; in accordance with national legislation*: «*The competent authority shall, in accordance with national legislation, supervise whether or not the above-mentioned conditions are complied with*» (ЕСРПА, article 8 (5));

2) умовні структури, що приєднуються за допомогою індикатору умови необхідності *only if*: *Exceptions to the principles laid down in this Convention (...) may be made only if unavoidable in the framework of national disease control programmes* (ЕСРПА, article 13);

3) ідіоматичні маркери нормативного застереження, що розширює обсяг прав сторін документу («non-affected' and “without prejudice” clauses): *Nothing in this Convention shall affect the liberty of the Parties to adopt stricter measures for the protection of pet animals or to apply the provisions contained herein to categories of animals which have not been mentioned expressly in this instrument* (ЕСРПА, article 2 (3)); *This Convention shall not prevent a court of a State bound by this Convention and by a convention on a particular matter from assuming jurisdiction in accordance with that convention, even where the defendant is domiciled in another State bound by this Convention which is not a party to that convention* (CJREJCCM, article 67 (2));

4) експліцитне найменування аспектів, пов'язаних із свободою правозастосування документу його суверенними сторонами: *within an appropriate period to be determined by each Party, declare this to the competent authority* (ЕСРПА, article 8 (1));

5) метонімічні найменуваннями суверенної влади: *legal system, national jurisdiction, legislation of the State, public order, «ordre public», national security, democratic society, competent authority, under national legislation*;

б) вставні конструкції, що послаблюють імперативну модальність документа на користь диспозитивної модальності та розширення суверенних прав під час правозастосування: *as far as possible, if there is sufficient demand, where appropriate, where necessary, where relevant, as appropriate, States Parties shall take all measures they deem appropriate;*

7) номінації на позначення таких цінностей, як «громадська безпека», «здоров'я», «мораль», «права і свободи», «культурна ідентичність»: *Freedom to manifest one's religion or belief may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals or the fundamental rights and freedoms of others* (ICPRAMWMTF, Article 13).

Якщо розглянути наведені у 1-7 експліковані або імпліковані маркери застережень до нормативного змісту документу з точки зору критичного дискурсу-аналізу, вони є співвідносними, на наш погляд, з маніпулятивними семантичними прийомами-дисклеймерами (Van Dijk, 2003, р. 67): незгоди (тут – свобода відхилення) у форми згоди. Іншими словами, задля забезпечення нормативно-сислової цілісності документу вживаються дисклеймери, що обмежують обсяг міжнародних обов'язків держав за рахунок розширення їх прав як суверенних суб'єктів.

З точки зору модальних значень, виражених маркерами діалогізації із модулем гетерогенних національних законодавств держав-сторін документу, ці значення відповідають динамічній модальності можливості, що послаблює деонтичну (директивну або комісивну) модальність документів через передбачення певної варіативності у застосуванні норм – заради досягнення консенсусу і цілісності документу в цілому.

З огляду на інституційні стратегії міжнародно-правового дискурсу, посилення на семіосфери текстів національних законодавств виявляє комбіновану трикомпонентну стратегію (а) прогнозування можливості відхилення положень документа на користь національних інтересів сторін із (б) зазначення джерела (причини) альтернативного тлумачення (застосування) та (в) уніфікації можливості відхилень у загальних правилах нормативної поведінки.

Засоби діалогізації документа з міжнародно-правовими текстами спрямовані на запобігання різному тлумаченню тексту, що може призвести до конфлікту між цим ним та існуючими міжнародними зобов'язаннями держав-учасниць. У більшості випадків можливості інтерпретації документа його сторонами-адресатами обмежені для збереження цілісності галузевого міжнародно-правового дискурсу або міжнародного права в цілому. В окремих випадках встановлюється пріоритет чинного акту перед іншими попередніми чи наступними міжнародними документами.

Можлива варіативність інтерпретації галузевих текстів маркована такими засобами:

1) нормативними застереженнями із семантикою «без шкоди для» («non-affection» and «without prejudice» clauses), що експліцитно встановлюють верховенство базисних нормативних актів, що утворюють певну галузь міжнародного права, над чинним документом: *The Parties agree that nothing in this Agreement requires them to act in a manner inconsistent with their WTO obligations* (IAEPAECMSCAP, article 106 (3));

2) експліцитним встановленням верховенства документа над попередніми міжнародно-правовими актами: *In the case of any inconsistency between the provisions of this Agreement and the provisions of Title II of Part 3 of the Cotonou Agreement, (...) the provisions of this Agreement shall prevail* (IAEPAESASECMS, article 65 (2));

3) застереженням щодо пріоритету одного документа над іншим, що здійснюється за допомогою мовленнєвого акту констатива (репрезентатива) з ілюкутивною силою твердження: *This article does not affect international agreements expressly permitted or preserved by other articles of this Convention* (UNCLS, article 311 (5)).

Всі зазначені засоби варіативної інтерпретації галузевих текстів імплікують умову або поступку, тобто за допомогою трансформаційного методу вони можуть бути перетворені в підрядне речення за такою моделлю: якщо зміст певної статті чи статей документа може бути витлумачений як суперечливий іншій угоді, то застосовується попередній або цей документ.

Наприклад, нормативне висловлення «*This Convention shall prevail, as between States Parties, over the Geneva Conventions on the Law of the Sea of 29 April 1958*» (UNCLS, article 311 (1)) може бути трансформовано таким чином: «Якщо деякі положення цієї Конвенції та Женевських конвенцій тлумачаться як такі, що можуть суперечити положенням Женевської Конвенції, держави-сторони мають застосовувати цю Конвенцію».

Отже, з точки зору типу модальності, що має відтворюватися або адаптуватися в українських цільових текстах, зазначені засоби діалогізації документів з потенційно колізійними міжнародно-правовими текстами є експліцитними або імпліцитними маркерами облігативної модальності заборони.

Третім із визначених вище типів гетерогенності у дискурсивному конструкті «узагальнений комунікант» є семантичні маркери розбіжностей між інтересами або стратегіями сторін документу. Тобто такі маркери внутрішньої діалогічності реферують до найбільш проблемних сфер або аспектів досягнення консенсусу, висвітлюючи протиставлення основних дискурсотвірних цінностей МПД: з одного боку, ціннісну опозицію між «суверенітетом» та «загальним благом», з іншого боку, - між «міжнародно-правовою справедливістю» (рівні права по відношенню до рівних) та «компенсаційною справедливістю» (нерівні права по відношенню до нерівних).

Обидва типи концептуальних опозицій та засоби їхньої маніфестації представляють, на наш погляд, найбільший інтерес для перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.

Як показав попередній аналіз матеріалу і засвідчують деякі наукові праці (Кравченко, 2006; Kravchenko, Pasternak, 2020), «компенсаційна справедливість» є асоційованою із концептами «суверенітет», «відмінність», «гетерогенність», «диференціація», «компенсація», «перевага», «великодушність» і «преференції», тоді як «міжнародно-правова справедливість» здебільшого пов'язана з концептами «загальне благо», «рівність», «гомогенність», «зрівнювання», «баланс», «пропорційність». Водночас, в одному документі, як правило, поєднуються маркери обох опозиційних смислів.

Зокрема, взаємозв'язок між концептами «компенсаційна справедливість» і «юридична справедливість» експлікована у Таблиці 2 (Див. Додаток Б).

Розглянувши компоненти моделі доперекладацького аналізу МПД, сфокусуємося на особливостях реалізації такої моделі у дискурсі міжнародного м'якого права.

### 1.3.3. Дискурс м'якого права: перекладацький аналіз.

Проблемі дискурсу м'якого права, на матеріалі якого проводиться це дослідження, присвячені поодинокі праці (Кравченко, 2006; Kravchenko, Nikolska, 2020), в тому числі не лише в лінгвістичному, але й в міждисциплінарному висвітленні (Abbott & Snidal 2000; Dupuy, 1991; Guzman, Meyer, 2011; Reisman 1992), що пов'язано, не в останню чергу, із складністю визначення самого поняття м'якого права, що охоплює як широке розмаїття видів міжнародних угод, так і стратегічних ситуацій, що їх створюють.

Найбільш прийнятною точкою зору стосовно обсягу поняття «м'якого права» є віднесення до такого типу документів тих текстів, що мають квазіюридичний характер, впливають на міжнародну поведінку держав, але, водночас, не є загальнообов'язковими для виконання, мають у своїй більшості рекомендаційний характер, тобто включають гібридні жанри, які поєднують міжнародно-правові зобов'язання з політичними позиціями держав-учасників документів (Guzman, Meyer, 2011, p. 173). Серед таких документів – Загальна декларація прав людини, Гельсінський заключний акт, рішення Комітету ООН з прав людини та рішення Міжнародного суду, а також багато інших.

У Європейському союзі термін «м'яке право» використовується для позначення актів, що не мають обов'язкової сили, але володіють в межах своєї компетенції практичним або юридичним значенням (Snyder, 1993). Аналогічним чином м'яке право визначають інші науковці, вважаючи, що до інструментів м'якого права належать такі, що створюють неконкретні зобов'язання, що стосуються широкого спектру діяльності держав-учасників (Abbott & Snidal, 2000; Reisman, 1992).

У нашій дисертаційній праці ми беремо за основу дефініцію «м'якого права» відомого правознавця І.І. Лукашука (1997, с. 124), який визначає його наступним чином: 1) особливий вид норм міжнародного права; 2) неправові міжнародні норми. До першої категорії відносяться «загальні» норми і принципи, які використовуються в міжнародних договорах. Наприклад, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992), по суті, є угодою про загальні принципи дій всіх країн, які її підписали, а конкретні зобов'язання сторін містяться в інших договорах. На цій підставі до документів м'якого права можуть належати рамкові конвенції, норми яких потім розвиваються й деталізуються у документах жорсткого права. До другої категорії належать неправові міжнародні норми, що встановлюються в деклараціях, резолюціях ГА ООН з важливих питань міжнародних відносин; в кодексах поведінки і керівних принципах діяльності; в рекомендаціях міжнародних організацій (Міжнародного агентства з атомної енергії, Міжнародної морської організації, Продовольчої і сільськогосподарської організації, Міжнародної організації цивільної авіації).

Жанрова диференціація дискурсу м'якого права ускладнена не лише через надзвичайну різноманітність документів, що не мають обов'язкової юридичної сили, але й тому, що у міжнародному праві взагалі не існує єдиної класифікації назв документів, а також не обов'язкова наявність всіх структурних компонентів, і не існує усталеної форми, яка б стереотипно співвідносилася з канонами того чи іншого жанру – адже структурне оформлення документів залежить лише від згоди його учасників (Шепель, 1998).

Для подолання зазначених проблем в лінгвістичній літературі запропонований термін на позначення макроодиниць жанрової категоризації дискурсу міжнародного права, що названі жанровими семіосферами, які визначаються як когнітивно-комунікативні простори що узагальнюють характеристики гомогенних жанрів і розпізнають їх як парадигматичні знаки або прескрипції (семіосфера текстів обов'язкового міжнародного права) або рекомендації (семіосфера текстів м'якого міжнародного права) (Кравченко, 2006, с. 136–146).

Не заперечуючи сам термін «жанрова семіосфера», ми, втім не можемо погодитися з об'єднанням м'якого права в семіосферу *de lege ferenda* (як запропоновано авторкою наведеної термінології) (Кравченко, 2006) Відповідно до визначення, латинський термін *de lege ferenda* означає: «being on the basis of new law Of» (MW). Те, що документи м'якого права нерідко у загальному вигляді формулюють норми, які згодом набувають обов'язкової сили у просторі міжнародних договорів, є лише однією з характеристик м'якого права, яка, до того ж, не є регулярною. Отже, було б логічніше, на наш погляд, змість терміносполучення «жанрова семіосфера *de lege ferenda*» вживати термін «жанрова семіосфера м'якого права», що реферує не до однієї з потенційних функцій такого права, а до всього корпусу таких текстів з різноманітними функціями і стратегіями, які будуть висвітлені у цьому підрозділі.

Запропонована в лінгвістичній літературі модель аналізу документу, що входить до жанрової семіосфери м'якого права (Кравченко, 2006, с. 140–146), включає: назву документу, ліва частина якої містить такі найменування, як Рамкова конвенція, Хартія, Декларація, Рекомендації, Принципи (у таких варіантах, як Основні принципи, Керівні принципи, Звід принципів), Міри, Кодекс, Заключний акт, Стратегії, Мінімальні стандартні правила, Звернення тощо; права частина назви відсилає до певної предметно-тематичної сфери, в рулюванні якої задіяно переважно м'яке право: *Rio Declaration on Environment and Development, the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*.

Ми не можемо цілком погодитися з тим, що права частина назви документу м'якого права обов'язково реферує до такої предметно-тематичної сфери, як міжнародне судочинство, екологія, міжнародні водотоки, права народів, міжнародно-правова відповідальність і міжнародна економіка. З одного боку, у питаннях, що стосуються врегулювання зазначених сфер, з різних причин дійсно не завжди вдається дійти консенсусу між державами, чим зумовлена велика кількість документів саме м'якого права. Але з іншого боку, у всіх таких сферах – галузях міжнародного права, наявні і обов'язкові акти – окрім права міжнародних



водотоків, яке дійсно досі ґрунтується на Рамковій конвенції, тобто на м'якому праві.

Іншими характеристиками м'якого права є інтерактивні стратегічні предикати, представлені дієсловами, що виражають значення модальності «бажаність» замість «обов'язковість»: *proclaim, declare, solemnly proclaim, announce, call upon, recommend*; композиція текстом, а саме відсутність заключної частини – положень з імплементації документу; відсутність або незначна представленість положень, що таким чи іншим чином обмежують права учасників посиланням на інші документи тощо; засоби вираження гіпотетичної модальності, модальності рекомендації, альтернативності, деперсоналізації. У зв'язку з виділенням гіпотетичної модальності як характеристики м'якого права слід зазначити наступне. Якщо мається на увазі модальність рекомендації, то більш коректним буде виділення як жанротвірної ознаки не гіпотетичної модальності, а деонтичної модальності необхідності, що виражає відношення адресанта до ступеню необхідності тієї чи іншої дії в майбутньому (Simpson, 1993) і може варіюватися від прескрипції до рекомендації. Отже, напевно, одним із критеріїв жанрів м'якого права є переважання засобів деонтичної модальності рекомендації з елементами модальності бажаності і епістемологічної модальності.

Узагальнення нечисленної літератури з проблематики правових жанрів (Harris, 1988; Rasmussen, Engberg, 2017) дозволило нам додати до характеристик жанрів такі параметри, як комунікативна мета, структура типових для жанру «мовленнєвих ходів», за допомогою яких реалізується комунікативна мета, та риторичні стратегії.

Комунікативна мета жанрів м'якого права відзначена комплексним характером, включаючи інваріантний і варіативний компоненти. Інваріантною складовою комунікативної мети є рекомендація взаємоузгоджених правил міжнародної поведінки. Варіативні компоненти можуть мати факультативний характер: так, поряд з обов'язковою рекомендацією правил поведінки, документ може мати за мету також підготовку прокурсивних міжнародних документів

обов'язкової юридичної сили, тлумачення норм міжнародного права або просто вияв солідарності щодо намірів діяти у взаємоузгодженому напрямку.

Що стосується такої характеристики, як типові для міжнародно-правових жанрів «мовленнєві ходи» (Кравченко, 2006), то у ракурсі юридичного дискурсу Бхатія розрізняє два типи структур мовленнєвих ходів: лінійні (Bhatia 1993, 135 – 36), що реалізуються на макрорівні тексту і корелюють із змістовно-композиційною структурою, та інтерактивні (Bhatia 1993, 117), які включають власне нормативне висловлення і його кваліфікацію у вигляді застереження, конкретизації, коментаря.

У жанрах м'якого права МПД взаємодіють обидва типи мовленнєвих ходів. Зазвичай, текст м'якого права є лінійною п'ятикомпонентною структурою комунікативних ходів, що включає: Хід 1-2: Прийняття - Обґрунтування. Хід 3: Дефініція основних термінів. Хід 4: Встановлення рекомендованих правил поведінки і Сфера застосування і Хід 5: Засоби забезпечення (факультативний блок). У (1-2) другий комунікативний хід є інтегрованим у перший, оскільки рематична частина «Прийняття», що впроваджується перформативними дієсловами *adopt, proclaim, declare*, відділена від тематичної, тобто від фразового суб'єкту на позначення учасників документу, частиною-обґрунтуванням, що містить інтертекстуальні референції до попередніх текстів і до політико-економічних реалій («спільного знання»). Особливості структури лінійних і інтерактивних на прикладі такого документу м'якого права, як Declaration of Principles on Tolerance, представлені у Додатках В і Г.

Що стосується третього із виокремлених лінгвістами компонентів аналізу правових жанрів, а саме «риторичних стратегій», то в цю групу засобів включаються: організація тексту (частини тексту); диференціація речень за їхньою довжиною і складністю; номіналізації; складні іменні фрази (численні модифікатори); паралельні структури; двозначні і багатозначні вирази; прислівникові уточнюючі звороти; пасивний стан (Harris, 1988; Rasmussen, Engberg, 2017).

Для текстів «м'якого права» інваріантною ознакою є також маркована тема, вставні конструкції, що пом'якшують обов'язковість правила, інші засоби (безособовість, об'єктивація субстантивація, іменниковість), інтертекстуальні референції до «авторитетних джерел» тощо, які сприяють зменшенню категоричності і примусу на користь модальності бажаності.

Зокрема, особливості лінгвістичного втілення, специфічні для жанру м'якого права, представлені у Додатку Д на основі фрагменту статті 2 Declaration of Principles on Tolerance: *«As affirmed by the UNESCO Declaration on Race and Racial Prejudice measures must be taken to ensure equality in dignity and rights for individuals and groups wherever necessary»*.

Зважаючи на те, що зазначені риторичні структури (під якими фактично усвідомлюються лінгвістичні особливості жанрів м'якого права) використовуються для вираження деонтичної модальності рекомендації, доречним буде звернутися до висвітлення проблеми модальності в сучасних мовознавчих дослідженнях.

### **Висновки до першого розділу**

Специфіка міжнародно-правового тексту як вияву колективної волі держав-учасниць документа, спрямованої на гармонізацію міжнародної поведінки, зумовлює можливість використання локальної і прагматичної адаптації.

Серед критеріїв, які визначають прагматичну адаптацію, для перекладів міжнародно-правового дискурсу особливе значення мають параметри текстового регістру із такими компонентами, як: 1) «поле», що окреслює особливості дискурсу міжнародного права, визначаючи його специфічну деонтичну модальність, яка має відтворюватись у перекладах; 2) регістр, що корелює із поняттям «жанри» м'якого права, що різняться за ступенем їхньої обов'язкової сили, що може впливати у перекладі на посилення або, навпаки, денінтенсифікацію модальних значень; 3) тенор, пов'язаний із особливостями гомогенної і гетерогенної інтерактивності держав-учасниць документу, які є, водночас, його адресантами і адресатами.

Для українських перекладів м'якого права найважливішими є такі стратегії прагматичної адаптації, як «зміна експліцитності», «міжособистісні зміни» і «ілокутивні зміни». Пріоритетною є остання стратегія, оскільки засоби варіювання експліцитності є вербальним вираженням ілокутивних змін під час прагматичної адаптації, а адаптивна стратегія «міжособистісні зміни» є наслідком ілокутивної зміни.

У науковий обіг нами введено термін «ілокутивна прагматична адаптація модальності» на позначення окремого виду прагматичної адаптації, що ідентифікована в українських перекладах дискурсу м'якого права. Прагматична адаптація модальності полягає у зміні типу модальності, або інтенсифікації і деінтенсифікації модальних значень, що спираються на зміну у тексті перекладу порівняно із вихідним текстом типу мовленнєвого акту або на інтенсифікацію і деінтенсифікацію ілокутивної сили у межах одного типу акту.

У текстах м'якого права можна виявити всі відомі типи модальності, а саме пропозиційну і подієву модальність із відповідними підтипами. У МПД наявні маркери евіденційної модальності, а також таких підтипів епістемічної модальності, як судження і дедуктиви. Деонтична модальність реалізується у підкатегоріях пермісивної, облігативної і комісивної модальності. Суб'єктивно-модальні значення корелюють з телеологічною і аксіологічною модальністю.

Серед проаналізованих у розділі моделей перекладацького аналізу дискурсу / тексту – текстоцентричної, функціональної і комунікативно-дискурсивної, що базуються, відповідно, на лінгвістичних характеристиках тексту, прагматичній меті перекладу, особливостях дискурсивного семіозису у процесі означення тексту оригіналу і його ретрансляції перекладачем, ми обрали дискурсивну модель, застосувавши її до перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.

Компонентами дискурсивної моделі МПД визначені: 1) структурні, семантичні та прагматичні властивості міжнародно-правового дискурсу, що зумовлені основними цінностями, які утворюють відношення ієрархії, опозиції і взаємоузгодження; 2) модулі семіосфер загальносистемних, галузевих текстів міжнародного права і національних законодавств учасників документа, що

впливають на створення і переклад міжнародно-правових текстів у дискурсивному семіозисі; інтеріоризоване буття – соціоекономічні реалії міжнародного значення, що зумовлюють актуальність міжнародних домовленостей; модулі адресанта і адресата міжнародно-правового дискурсу, що втілені у метонімічному найменуванні «сторони документа»; модуль перекладача як посередника, що є адресатом тексту-оригіналу і адресантом-транслятором тексту перекладу, а також модуль інституційного і персонального адресатів тексту перекладу.

Міжнародні тексти м'якого права визначаються як такі, що мають квазіюридичний характер, не є загальнообов'язковими, але впливають на міжнародну поведінку держав і відзначені жанровою гібридністю, поєднуючи ознаки міжнародно-правового і політичного дискурсів.

Інваріантні ознаки дискурсу м'якого права включають:

1. Назву документа, ліва частина якої містить такі найменування, як Рамкова конвенція, Хартія, Декларація, Рекомендації, Принципи, Міри, Кодекс, Заключний акт, Стратегії, Звернення тощо;
2. Наявність модальних операторів *proclaim, declare, solemnly proclaim, announce, call upon, recommend*, що виражають модальні значення «бажаність», «рекомендація» і «декларативність»;
3. Відсутність заключної композиційної частини, що пов'язана з нормами з імплементації документу;
4. Незначна представленість положень, що тим чи іншим чином обмежують права учасників документів;
5. Переважання засобів деонтичної модальності рекомендації з елементами модальності бажаності і епістемологічної модальності;
6. Наявність на макрорівні лінійної п'ятикомпонентної структури комунікативних ходів, що включає: Хід 1-2: Прийняття - Обґрунтування. Хід 3: Дефініція основних термінів. Хід 4: Встановлення рекомендованих правил поведінки і Сфера застосування і Хід 5: Засоби забезпечення (факультативний блок);
7. Наявність на мікрорівні інтерактивних комунікативних ходів.
8. Особливості лінгвістичного і риторичного втілення, в тому числі: складні іменні фрази (численні модифікатори); прислівникові уточнюючі звороти; пасивний стан; маркована тема, вставні конструкції, що міткують обов'язковість правила, інші засоби (безособовість, об'єктивація субстантивація, іменниковість),

інтертекстуальні референції до «авторитетних джерел» тощо, які сприяють зменшенню категоричності і примусу на користь модальності рекомендації.

Основні положення розділу висвітлені у таких публікаціях автора: Маркова, 2019; Kravchenko, Markova, Soshko, 2022.

## РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА

Матеріал дослідження становить корпус англомовних міжнародних текстів м'якого права і перекладні версії таких документів українською мовою. Об'єктивність висновків забезпечується залученням документів з різних галузей сучасного міжнародного права, в тому числі у галузі врегулювання міжнародних екологічних і економічних відносин, режиму міжнародних водотоків, міжнародного космічного права тощо, а також охопленням різних м'яких жанрів: рамкових конвенцій, протоколів, декларацій, резолюцій, принципів, хартій та ін. Корпус матеріалу включає 49 текстів міжнародних документів (33 англійською мовою і 16 перекладних версій українською мовою).

Одиницею аналізу у праці обрано мовленнєвий акт – зважаючи на доведений у теоретичній частині зв'язок прагматичної адаптації модальності у перекладних документах м'якого права зі зміною, інтенсифікацією або послабленням ілокутивної сили актів в українському перекладі порівняно із вихідним англомовним текстом. Для попереднього виокремлення ядерних і периферійних засобів адаптації модальності логічно розглянути структуру мовленнєвого акту, що включає:

- 1) перформативну частину, що містить ілокутивні / перформативні дієслова або інші лексико-семантичні засоби як маркер ілокутивної сили;
- 2) пропозиційну або інформативну частину, що формулює зміст нормативного положення (Kravchenko, Pasternak, Korotka, 2021).

Під час виокремлення ядерних і периферійних засобів адаптації модальності ми виходили із критерія їхньої значущості для зміни, інтенсифікації або послаблення ілокутивної сили. Максимальне ілокутивне навантаження припадає, у цьому зв'язку, на маркер ілокутивної сили мовленнєвого акту або перформативне дієслово. Відповідно, прийоми перекладацької трансформації таких компонентів

доцільно виділити у групу ядерних засобів прагматичної адаптації модальності у досліджуваних українських перекладах.

Зважаючи на те, що на інтенсифікацію або деінтенсифікацію модальності можуть також частково впливати перекладацькі трансформації у пропозиційній частині, що, однак, не впливають на зміну типу акту і відповідного типу модальності, такі трансформації, віднесені у праці до групи периферійних засобів адаптації модальності.

У нашій роботі, присвяченій лінгвістичним і прагматичним засобам відтворення модальності в україномовних перекладах міжнародних документів м'якого права, використовується комплексна методика дослідження, що охоплює загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукцію, дедукцію, моделювання, висунення гіпотез, у поєднанні із спеціальними лінгвістичними методами: контекстуальним, компонентним, лінгвостилістичним, жанрово-типологічним, методом лінгвістичної генології, моделювання жанрових семіосфер, дискурс-аналізу, актомовленнєвого аналізу, методом зіставного перекладацького аналізу, з елементами прагмалінгвістичного методу, базованого на теорії ввічливості (Alston, 2000; Austin, 1970; Бацевич, 2005; Brown, Levinson, 1987; Cohen, 1973; Green, 2020; Кравченко, 2006, с. 140-146; Kravchenko, 2017; Kravchenko, 2021; Leech, 2014; Searle, 1969).

Зазначені методи використовується на трьох основних етапах дослідження:

1. Зміст першого теоретичного етапу полягав у виявленні теоретичного підґрунтя вивчення аспектів дослідження, пов'язаних з його об'єктом – категорією модальності; предметом – прагматичною адаптацією (модальності) із відповідними адаптивними стратегіями і засобами; матеріалом – міжнародно-правовим дискурсом і, зокрема, дискурсом м'якого права з огляду на специфіку його перекладацького / доперекладацького аналізу зважаючи на існуючі перекладацькі моделі. На цьому етапі використовувались загальнонаукові методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу, а також метод гіпотез і моделювання. Із спеціальних лінгвістичних методів залучались елементи методу зіставного перекладацького



аналізу, лінгвістичної генології, моделювання жанрових семіосфер, жанрово-типологічного методу.

2. Другий етап присвячений виокремленню і систематизації ядерних засобів адаптації модальності в українських перекладах м'якого права з огляду на специфіку ілокутивної адаптації як провідного типу прагматичної адаптації в аналізованих текстах – зважаючи на вплив зміненої, послабленої або посиленої ілокутивної сили на адаптацію деонтичних, епістемологічних та ін. модальних значень. Основним на цьому етапі дослідження був метод аналізу мовленнєвих актів у сукупності з зіставним перекладацьким аналізом, компонентним аналізом, елементами методу критичного дискурс-аналізу, контекстуального аналізу, прагмалінгвістичного методу, базованого на теорії обличчя в ввічливості.

3. Третій етапі дослідження фокусувався на особливостях адаптації модальності периферійними засобами лексико-семантичного і граматичного рівнів. Провідними на цьому етапі були: зіставний перекладацький аналіз, метод критичного дискурс-аналізу, зіставний компонентний, контекстуальний і лінгвостилістичний аналіз. Актомовленнєвий аналіз використовувався на всіх етапах дослідження.

## **2.1. Загальнонаукові і спеціальні лінгвістичні методи перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.**

Метод індукції використовувався на етапі формування корпусу дослідження. Матеріал узагальнювався на основі наявності певних маркерів трансформованої модальності у перекладних українських текстах порівняно із вихідними англomовними документами. Дедукція уможливила зробити висновки про відповідність відібраного матеріалу завданням і об'єкту дослідження. Перехід від конкретних індуктивних спостережень до дедуктивних узагальнень зазвичай відбувається шляхом постановки гіпотез, подальшого їхнього підтвердження або спростування і висунення нових. Гіпотеза, висунута і підтверджена у роботі, полягає у припущенні про взаємозв'язок модальності з ілокутивною силою

мовленнєвих актів у текстах м'якого права і про базисну роль у трансформації модальності такої адаптивної перекладацької стратегії, як «ілокутивна зміна». Складником гіпотези є припущення про ядерні і периферійні засоби трансформації модальності залежно від розташування таких лексико-семантичних і граматичних засобів в перформативно-ілокутивній або інформаційно-пропозиційній частині мовленнєвих актів мовами, які зіставляються.

Іншим методом, що використовується на першому етапі дослідження, є моделювання – як сукупність способів ідеалізації, абстрагування, аналізу і синтезу з метою ідеалізованого і спрощеного представлення відповідних явищ, ознак, процесів і їхнього вивчення на підставі цих моделей (Селіванова, 2006, с. 385).

За допомогою методу моделювання у поєднанні з аналізом і синтезом наявних наукових даних на першому етапі дослідження запропонована дискурсивна перекладацька модель міжнародно-правового дискурсу, що враховує: модулі семіосфер універсального міжнародного права, його підсистем і національних законодавств учасників документів; модуль інтеріоризованого буття – політичних, соціальних і економічних контекстів, що зумовлюють необхідність міжнародних домовленостей; модуль тексту м'якого права, ступінь обов'язковості якого визначається ієрархією або взаємоузгодженням дискурсотвірних цінностей; модулі адресанта і адресата міжнародно-правового дискурсу як узагальненого комуніканта, метонімічно позначеного як «сторони документа»; модуль перекладача як адресата тексту-оригіналу і адресанта-транслятора тексту перекладу; модуль міжнародних і національних інституційних і індивідуальних адресатів тексту перекладу.

Метод моделювання застосовується також для представлення жанрової моделі міжнародного дискурсу м'якого права, що включає такі елементи, як: назва документа; модальні оператори, що виражають значення «бажаність», «рекомендація» і «декларативність»; відсутність в структурі документів імплементаційної частини; переважання засобів деонтичної модальності рекомендації з елементами модальності бажаності і епістемологічної модальності; лінгвістичні засоби зменшення примусу на користь модальності рекомендації.

На етапі жанрового моделювання залучався спеціальний лінгвістичний метод лінгвістичної генології (Бацевич, 2005), що дозволив синтезувати лінгвістичні і прагматичні компоненти жанрової моделі. Додатково залучалися елементи методу моделювання жанрових семіосфер (Кравченко, 2006, с. 140-146).

Перекладацький аналіз на цьому етапі залучався під час виопрацювання та ілюстрації провідної адаптивної стратегії «ілокутивна зміна» з метою впровадження і дефініції поняття ілокутивної прагматичної адаптації.

## **2.2. Комплексна методика дослідження ядерних засобів адаптації модальності англійськомовного м'якого права в українських перекладах.**

Актомовленнєвий аналіз зіставлених фрагментів, які містять маркери вихідної (у тексті оригіналу) і адаптованої (у цільовому тексті) модальності застосовується під час дослідження ядерних засобів перекладацької адаптації модальності. Такими засобами реалізуються стратегії інтенсифікації, деінтенсифікації або зміни типу модальних значень, що відбувається через перекладацькі трансформації перформативної частини мовленнєвих актів, а саме маркерів ілокутивних сил, на яких базований той або інший тип модальності.

Актомовленнєвий аналіз включає 4 основні дослідницькі етапи:

1) визначення типів мовленнєвих актів у вихідному англійськомовному і цільовому українськомовному тексті документу; встановлення кореляції «мовленнєві акти – типи модальності»;

2) зіставлення таких актів текстах оригіналу і перекладу з точки зору мовних засобів індикації їхньої ілокутивної сили і за критерієм «прямі-непрямі», «хеджовані-нехеджовані»;

3) визначення ступеню інтенсивності ілокутивної сили актів в англійськомовному тексті і адаптивних прийомів її зміни, інтенсифікації і деінтенсифікації в українських перекладах;

4) встановити корелятивні зв'язки між адаптивними прийомами зміни, інтенсифікації і деінтенсифікації ілокутивної сили і способами адаптації

модальності – з огляду на встановлення ядерних засобів перекладацької адаптації модальності в цільовому українському тексті.

Отже, провідним на цьому етапі дослідження є актомовленнєвий аналіз (Alston, 2000; Austin, 1970; Cohen, 1973; Green, 2020; Kravchenko, 2017; Kravchenko et al, 2021; Searle, 1969) із залученням елементів перекладацького аналізу.

Теорія мовленнєвих актів застосовується у праці переважно в її традиційному аспекті, запропонованому Дж. Серлем (Searle, 1969) і Дж. Остіном (Austin, 1970) – як вивчення висловлювань в аспекті здійснення ними певного типу мовленнєвих дій. Іншими словами, усні або письмові висловлення у вербальному та невербальному контексті вивчаються з точки зору виконання ними певної дії, тобто вербальний акт водночас стає соціальною дією (Austin, 1970). Такими актами є зобов'язання, обіцянки, накази, інституційні акти призначення, найменування, оголошення тощо (Searle, 1976, р. 1–23). Виявлення зв'язку пропозиційного значення (тобто форми або локуції, у термінах теорії мовленнєвих актів) з наміром, втіленим у висловленні (його ілокутивною силою) зводиться до питання «комунікативної функції лінгвістичної форми у певних контекстах і ситуаціях, тобто до дискурсивного прагматичного потенціалу певних форм» (Кравченко, 2017, с. 238).

Отже, вивчення мовленнєвих актів, насамперед, у площині їхньої ілокутивної сили, дозволяє визначити тип прагматичної організації різних типів дискурсів, в тому числі м'якого права. На думку науковців, саме сукупність мовленнєвих актів конструє дискурсивний жанр (Бацевич, 2005; Кравченко, 2006).

Важливість вивчення актомовленнєвого аспекту жанрів юридичного дискурсу, зокрема, міжнародно-правових текстів м'якого права, зазначається дослідниками правової комунікації, які, відповідно, зауважують, що юридичні тексти характеризуються особливими ілокутивними силами створення, модифікації або припинення прав та обов'язків окремих осіб чи установ (Kone, 2020; Tiersma, 2010). При цьому певні жанри юридичного дискурсу відзначені одним основним типом актів або містять кілька мовленнєвих актів, які призначені для здійснення функції дискурсів (Tiersma, 2010). Конкретизуючи використання

певних мовленнєвих актів, дослідники зазначають, що правова норма обов'язково формулюється в імперативі (Slomanson, 2011), але юридичні мовленнєві акти можуть класифікуватися також на директивні, комісивні та констативні (асертивні) (Kone, 2020; Trosborg, 1994).

Вибір актомовленнєвого аналізу для вивчення особливостей прагматичної адаптації в україномовних перекладах англomовних документів м'якого права обумовлений безпосереднім зв'язком мовленнєвих актів з модальністю – як на мовному, так і на дискурсивному рівнях (Див. Додаток А). Зокрема, директивні акти пов'язані з облігативною модальністю, підпорядкованою, у свою чергу, категорії деонтичної модальності. Комісивні акти (зобов'язання) реалізують комісивну модальність самозобов'язання сторін документу, що також є одним із підтипів деонтичної модальності. Засоби хеджування і мітігації директивних і комісивних актів, у свою чергу, корелюють з пермісивною модальністю – як ще одним підтипом деонтичної модальності, або з динамічною модальністю, коли дія може бути виконана лише за певних обставин.

Трансформація ілокутивної сили мовленнєвого акту в українському перекладі здатна впливати на модальність фрагменту документу, виступаючи основною адаптивною стратегією стосовно зміни, посилення або послаблення модальності. Розглянемо, у цьому зв'язку, переклад наведеного нижче фрагменту Рамкової конвенції.

*All Parties, taking into account their common but differentiated responsibilities and their specific national and regional development priorities, objectives and circumstances, shall: (a) Develop, periodically update, publish and make available to the Conference of the Parties, in accordance with Article 12, national inventories of anthropogenic emissions (article 4.1 (a) UNFCCC).*

*Усі Сторони, враховуючи свою спільну, але диференційовану відповідальність і свої конкретні національні регіональні пріоритети, цілі і умови розвитку: а) розробляють, періодично поновлюють, публікують і надають Конференції Сторін у відповідності зі статтею 12 національні кадастри антропогенних викидів (...) (стаття 4.1 (а) РКООНЗК).*

Так, на відміну від оригінального тексту, де директивна ілокуція спонукання до дії маркована дієсловом зобов'язання *shall*, що реалізує деонтичну облігативну модальність прямого директиву, в українській перекладній версії здійснено трансформацію опущення дієслова вихідного тексту, завдяки чому перформативна частина директивного акту взагалі залишається імплікованою, а представлена лише пропозиційна частина (власне нормативний зміст вимог). Отже, трансформація опущення лексичної одиниці виконує у наведеному фрагменті функцію адаптивного прийому у реалізації стратегії прагматичної адаптації документу до більш м'якого права. Прямий директив у перекладі трансформується у непрямий, де директивна ілокуція, позбавлена формальних маркерів, реалізується у вигляді констативного (асертивного) мовленнєвого акту. Така адаптивна стратегія змінює тип модальності – деонтичної на епістемічну, послаблюючи облігативну силу фрагменту документу перекладу порівняно з оригіналом.

Під час визначення типу мовленнєвого акту ми послуговуємося типологією Дж. Серля (Searle, 1976, р. 1–23) – як найбільш традиційною і усталеною у дослідженнях цього напрямку.

Відповідно до типології Серля, мовленнєві акти диференціюються на асертиви (констативи, репрезентативи), комісиви, директиви, декларативи і еспресиви.

Директивні мовленнєві акти є спонуканням до певної дії (op. cit.). За допомогою таких актів «світ пристосовується до слів» через накази, розпорядження, прохання, надання дозволу або заборони, пропозиції, заклики, вимоги тощо. У будь-якому виді усної або писемної комунікації прямі директивні акти асоціюються з актами загрози обличчю того, кому вони адресовані, оскільки є актами тиску і обмеження свободи вибору. Отже, з метою запобігання загрозі часто використовуються непрямі акти директивів – у формі асертивів або питань.

Не є виключенням і міжнародно-правовий дискурс і, зокрема, документи м'якого права. В українській перекладах у більшості проаналізованих випадках не відтворюється ілокутивне дієслово на позначення «зобов'язання», внаслідок чого прямий директив, що виражає деонтичну облігативну модальність у вихідному

англомовному тексті трансформується у асертив / непрямий директив з імлікованою ілокутивною силою. Акт складається, за Дж. Серлем (Searle, 1975, р. 59–81), з первинного ілокутивного акту директиву (primary illocutionary act), що не має формальних показників ілокутивної функції і встановлюється лише в контексті документу із залученням умов успішності (див. нижче) таких актів, і вторинного ілокутивного акту (secondary illocutionary act) (Searle, 1975, р. 62) асертиву, що маркується дієсловом констатації дії.

2. (a) *Each of these Parties shall adopt national policies and take corresponding measures on the mitigation of climate change* (article 2 (a)) UNFCCC)

a) *кожна з цих Сторін проводить національну політику 1) і застосовує відповідні заходи у пом'якшенні наслідків зміни клімату* (стаття 2 (a), РКООНЗК).

У наведеному фрагменті тексту оригіналу маркером директивної ілокутивної сили є модальне дієслово *shall*. На відміну від сучасної англійської мови, слово *shall* у юридичних текстах застосовується не для позначення майбутнього часу, а для вираження імперативу, тобто з метою встановлення прав та обов'язків (Сао, 2007). Деякі науковці для уникнення плутанини, пов'язаної із семантикою дієслова *shall*, пропонують замінити його в юридичних текстах дієсловами зобов'язання *must* (Williams, 2001, р. 139).

Водночас, усталена для українських перекладів правових текстів лексико-семантична трансформація опущення (*shall adopt – проводить; shall take – застосовує*) стає прийомом реалізації стратегії ілокутивної зміни і, відповідно, адаптивним засобом перекладацької заміни деонтичної модальності на епістемічну, тобто засобом адаптації фрагменту тексту до м'якого права. Отже, ядерним засобом адаптації модальності стає заміна формули зобов'язання, що містить модальне дієслово зобов'язання, дієсловом на позначенням констатації змін.

У свою чергу, деінтенсифікація ілокутивної сили внаслідок перетворення прямого акту на непрямий впливає на послаблення юридичної сили зобов'язань, зафіксованих у статті.

Комісивні мовленнєві акти є актами, за допомогою яких адресант повідомлення зобов'язується виконати певну дію (Searle, 1976, р. 1–23), пристосовуючи «світ до слів» через обіцянки, узгодження, надання гарантій, зобов'язання тощо:

*The Parties undertake to promote equal opportunities for access to education at all levels for persons belonging to national minorities (12 (3)), FCPNM).*

*Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів (12 (3), РКЗНМ).*

В наведеному фрагменті комісивна ілокуція маркується дієсловом – ілокутивним показником *undertake* (зобов'язуються). На відміну від директивів, заміна комісивів не спостерігається в перекладених українською мовою документах м'якого права. Отже, трансформації ілокутивної частини комісивних актів не ідентифіковані серед ядерних засобів адаптації модальності в аналізованих текстах. Ілокутивна сила прямого комісиву не трансформується у перекладі, завдяки чому збережений ступень деонтичної комісивної модальності.

Декларативи є мовленнєвими актами, що встановлюють внесення змін уповноваженою особою (органом) в статус певного суб'єкту / об'єкту (в інших сферах комунікації це може бути винесення вироку, призначення на посаду, звільнення, оголошення війни або перемир'я, присвоєння звання тощо – тобто все те, що, умовно кажучи, зумовлює для адресата декларативного акту один з нових «можливих світів»). Що стосується такого критерію ілокутивної сили актів, як «напрям застосування», то у випадку декларативів має місце обопільний вплив: світ пристосовується до слів і слова пристосовується до світу.

У документах м'якого права декларативна ілокутивна сила формально маркується дієсловами «*declare*», «*proclaim*», «*announce*», «*solemnly proclaim*». Зазначені дієслова є жанротвірним показником таких документів, як Декларація, Відозва, Хартія, Документ наради представників держав, Заключний акт та ін.

Відмінність ілокутивної формули таких актів від комісивів і директивів полягає у тому, що адресантом ілокутивної дії, як правило, є Генеральна Асамблея



ООН або інший міжнародний орган, що метонімічно уособлює волевиявлення держав-сторін документу.

*The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris from 21 October to 12 November 1997 at its 29th session, (...)*

*Solemnly proclaims on this twelfth day of November 1997 this Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations (DRPGTFG).*

Водночас, за своєю ілокутивною спрямованістю декларативи найчастіше є непрямими асертивами або експресивами (завдяки тому, що декларативи у документах м'якого права не задовольняють основні умови успішності таких актів.

*The Member States of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris at the twenty-eighth session of the General Conference, from 25 October to 16 November 1995, (...)*

*Adopt and solemnly proclaim this Declaration of Principles on Tolerance*

*We declare the following: (Preamble, DPT).*

*Держави-члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що зібралися в Парижі на двадцять восьму сесію Генеральної конференції 25 жовтня - 16 листопада 1995 р., (...) Приймають та урочисто проголошують цю Декларацію принципів толерантності,*

*Ми проголошуємо таке (Преамбула, ДПТ).*

У наведеному фрагменті англomовного цільового тексту поєднуються засоби маркування декларативної (*declare*) і експресивної ілокутивної сили (*solemnly proclaim*).

В українському перекладі використовується лексико-семантична трансформація синонімічної заміни дієслова *declare* (заявляти) на *проголошувати* (*proclaim*) і, відповідно, стилістичний прийом повтору дієслова *проголошувати*. Таку перекладацьку трансформацію ми вважаємо засобом інтенсифікації волітивної модальності – вираження сподівань, бажань, тощо, що базується на експресивній ілокутивній силі, що в українському перекладі переважає над декларативною ілокуцією.

Підґрунтям цього висновку стає залучення компонентного аналізу лексем *declare* та *proclaim*, що містять інтегральну денотативну сему announce, спільні узуально-конотативні семи publicly і officially, але відрізняються узуально-конотативною семою «something positive» у значенні дієслова *proclaim*, яка конотує експресивну ілокутивну силу і волітивну модальність, що на ній базується: *to declare* – *to announce something clearly, firmly, publicly, or officially*; *to proclaim* – *to announce something publicly or officially, especially something positive* (CEDcam).

Використання в українському перекладі повтору дієслова із конотативним значенням (проголошують щось позитивне) є, на нашу думку, периферійним прийомом адаптивної стратегії посилення волітивної модальності на відміну від вихідного тексту із балансом волітивної і декларативної модальності.

Для визначення типу мовленнєвих актів важливі, з одного боку, експліцитні маркери ілокутивної сили (Illocutionary Force Indicating Devices), і, з іншого – умови успішності (felicity conditions) (Yule, 2003). Так, маркерами ілокутивної сили асертиву є дійсний спосіб дієслова, розповідний тип речення; директив маркується перформативним дієсловом-імперативом у наказовому способі першої особи однини із інтегративною семою «спонукання до дії», спонукальним типом речення; формальними ознаками експресиву є окличний за емоційним забарвленням тип речення, лексеми на позначення почуттів і емоцій; комісивний акт маркується перформативним дієсловом у формі першої особи однини із інтегративною семою «обіцянки».

Окрім формальних маркерів ілокутивної сили, не менш важливим чинником для встановлення актомовленнєвого типу є критерії успішності – тобто умови, необхідні для реалізації ілокутивної сили акту. Серед таких критеріїв виділяються: загальні умови; підготовчі або попередні умови; умову неочікуваності; умову пропозиційного змісту; умову переваги акту, тобто його здійснення в інтересах адресата; умову щирості і ступеню щирості; суттєву умову – як сукупність змісту висловлення, контексту і наміру адресата виконати мовленнєву дію (Yule, 2003, p. 50).

Для аналізу успішності мовленнєвих актів в дискурсі м'якого права найважливішими з перерахованих є попередні умови, умова пропозиційного змісту, умова переваги акту для адресата; умова щирості і ступеню щирості і суттєва умова. До підготовчих умов належить «статусна» здатність або повноваження щодо здійснення акту його адресантом. Умова здатності виконання акту його адресатом (наприклад, успішність комісивної або директивної ілокуції в міжнародно-правовому дискурсі) забезпечується суверенним статусом його узагальненого комуніканта – адресанта і адресата правил міжнародної поведінки. Умова пропозиційного змісту полягає в тому, що ілокуція адресанта має узгоджуватися із змістом його акту. Зокрема, зміст директивів відноситься до майбутніх дій адресата, на якого спрямована директивна мета (наказ, прохання, пропозиція, порада, рекомендація). Пропозиційна або інформативна частина комісивів реферує до майбутніх дій адресанта, який висловлює обіцянку або зобов'язання.

Відповідність акту умовам успішності є визначальним критерієм у встановленні його ілокутивної мети і ідентифікації його як прямого або непрямого акту, що, у свою чергу, впливає на адекватність відтворення актів у перекладі із збереженням або втратою модального значення.

Продемонструємо значення умов успішності на прикладах декларативних мовленнєвих актів.

З одного боку, такі акти в документах м'якого права включають формальні маркери декларативної ілокуції – у вигляді перформативних дієслів «*declare*», «*proclaim*», «*announce*». Натомість, такі акти не відповідають умові пропозиційного змісту і підготовчій умови забезпечення реалізацію декларативної ілокуції.

Зокрема, здійснення акту (проголошення тексту документу) не гарантує реалізацію комунікативної інтенції, втіленої в такому тексті (пропозиційній частині). Жанри м'якого права, що містять перформативно-декларативи, не є інструментами зміни поведінкових моделей держав у певній сфері міжнародних взаємовідносин. Держави або міжнародний орган, від імені яких проголошений

документ, постають як суб'єкти декларування, а не реалізації задекларованих положень.

Іншими словами, прагматична природа декларативів як мовленнєвих актів, що «змінюють світ», через інституційні регламентовані дії, що здійснюються спеціальними уповноваженими особами, відрізняється від ілокутивної мети дієслів із семою «декларувати» в міжнародно-правових документах м'якого права, оскільки такі перформативи не впливають на інституційні зміни в регламентації певної сфери міжнародних відносин.

Декларативи у тому значенні, яке вкладають в зміст цього поняття основоположники і послідовники теорії мовленнєвих актів, – це акти, що впроваджуються перформативними словами із значенням дії, що спричинює незворотність змін (Searle, 1976, р. 1–23), в той час як дієслова-декларативи в документах міжнародного права реферують не стільки до конкретних дій, скільки до проголошення цінностей.

Отже, акти з формальними маркерами декларативної ілокуції не відповідають таким критеріям успішності мовленнєвих актів, як умови реалізації задекларованого у вигляді реальних дій і відповідності ілокутивної сили декларативу (зміни реальності) змісту (інформаційній частині) такого акту. Отже, декларативи стають в документах м'якого права актами, що використовуються для реалізації інших актів, насамперед, асертивів (залучаючи увагу до актуальних проблем міжнародних відносин) або експресивів – у разі, якщо маркуються лексичними засобами вираження емоцій, почуттів, задовольняючи умові щирості мовленнєвого акту як основній умові успішності експресивної ілокуції.

Незважаючи на те, що наведений нижче фрагмент належить до жанру Декларації і впроваджується перформативною частиною із формальними маркерами декларативної ілокутивної сили, за своєю ілокутивною інтенцією такий акт є непрямим експресивом, оскільки, по-перше, не задовольняє викладеним вище умовам успішності декларативів і, по-друге, містить такі маркери експресивної ілокуції, як сема «something positive» у значенні дієслова *proclaims* і «sincerity» і

«*dignified*» у прислівнику-модифікаторі способу дії *Solemnly*, що за своєю дефініцією означає: «1. Serious and dignified; 3. Made with deep sincerity (...) (FD).

*The General Conference (...) Solemnly proclaims (...) The present generations have the responsibility of ensuring that the needs and interests of present and future generations are fully safeguarded (Article 1, DRPGTFG).*

Здатність декларативів у текстах м'якого права функціонувати не лише як непрямі експресиви, але й як непрямі асертиви із ілокуцією твердження, що, відповідно, реалізує епістемічну модальність, підтверджується визначенням Дж. Серлям особливого типу асертивних висловлень декларативного типу (Searle, 1975, р. 15), віднесення яких до «класу тверджень» здійснюється у разі співвіднесення висловлювання з іншою частиною дискурсу, з безпосереднім контекстом.

Експресиви у текстах міжнародного м'якого права можуть бути також прямими мовленнєвими актами із маркерами експресивної ілокуції у ілокутивній частині акту – дієсловами на позначення емоційної реакції, занепокоєння, хвилювання тощо:

*We condemn the human rights violations based on sexual orientation or gender identity wherever they occur, in particular the use of the death penalty on this ground (UNDSOGI).*

*Ми засуджуємо порушення прав людини, засновані на сексуальній орієнтації або гендерній ідентичності (ДООНСОГП)*

*We urge States / Ми настійно закликаємо держави* (триразовий анафорічний повтор в 11–13 пунктах декларації).

В наведених фрагментах основним критерієм визначення експресиву є умова щирості, що є основною умовою успішності такого типу мовленнєвих актів.

Зважаючи на функцію ілокутивних дієслів як маркерів експресивної ілокутивної сили, можна передбачити, як і у випадках з іншими мовленнєвими актами, що лексико-семантичні трансформації, пов'язані із заміною таких маркерів, постають прийомами реалізації, з одного боку, адаптивної стратегії інтенсифікації, де-інтенсифікації ілокутивної сили експресиву і базованою на ній

волітивної модальності і, з іншого боку, заміни експресивної ілокуції на асертивну із прагматичною адаптацією волітивної модальності на епістемічну.

Наступним типом мовленнєвих актів, що визначається у класифікації Дж. Серля (Searle, 1976, р. 1–23) і є поширеними у англомовних документах м'якого права та їхніх українських перекладах, є асертиви – дескриптивні акти, що описують стан речей (op. cit), що пристосовують «слова до світу» через твердження, дефініції, заяви, характеристики тощо. Логічно, у цьому зв'язку, передбачити (що у подальшому підтверджується аналізом матеріалу дослідження), що в актах м'якого права ілокутивними підтипами асертивів є визначення основних термінів і понять документу, пояснення преамбульної частини, констатація прав і обов'язків, опис порядку звітності про виконання (остання частина є факультативною – зважаючи на необов'язковість норм м'якого права).

Так, у статті 1 Декларації прав людини констатуються природні права людини

*Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (стаття 1, ЗДПЛ).*

*All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood (article 1, UDHR).*

Асертивні мовленнєві акти реалізують епістемічну модальність, відповідаючи судженням (простим і складним), як у наведених вище фрагментах, і дедуктивам, що, насамперед, представлені преамбульною частиною, яка «підводить» до висновку про нагальність прийняття документу. Асертиви преамбульної частини документів м'якого права також можуть бути відзначені евіденційною модальністю – у разі посилання на міжнародно-правове джерело: *Mindful of the will of the peoples, set out solemnly in the Charter of the United Nations, to 'save succeeding generations from the scourge of war' and to safeguard the values and principles enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, and all other relevant instruments of international law (DRPGTFG)*

Більш того, будь-які інтертекстуальні засоби, що відсилають до семіосфер універсального і галузевого міжнародного права, також можна вважати, на наш погляд, асертивами (оскільки вони констатують відповідність документу загальним нормативним вимогам) і виявом евіденційної модальності.

Маркери асертивної ілокуції можуть функціонувати як ядерні засоби ілокутивної прагматичної адаптації модальності за умови, якщо вони замінюють в українських перекладах маркери директивної або експресивної ілокуції, як було показано вище на прикладі засобів адаптації облігативної і волітивної модальності.

### **2.3. Методика дослідження периферійних засобів адаптації модальності англійськомовних текстів м'якого права в українських перекладах.**

Третій етап дослідження присвячений всебічному аналізу периферійних засобів адаптації модальності в українських перекладах англійськомовного м'якого права з метою виокремлення і систематизації таких засобів як адаптивних прийомів у реалізації стратегії ілокутивної зміни (посилення або де-інтенсифікації) модальності. Цей етап залучає низку взаємопов'язаних методів із провідною функцією критичного дискурс-аналізу, актомовленнєвого аналізу, зіставного перекладацького аналізу.

Критичний дискурс-аналіз застосовувався з огляду на зумовленість будь-якого інституційного дискурсу, в тому числі міжнародно-правового, інституційною ідеологією, що детермінує, на переконання послідовників методу (Cap, 2019; Chilton, 2004, 2014; Dunn & Neumann, 2016; Fairclough, 1995, 2003, 2009; Van Dijk, 2008; Wodak, 2007), вибір інституційних стратегій і зумовлену ними систему лексико-семантичних і синтаксичних засобів, а також і прагмасемантичних варіантів вибору – імплікатур, пресуппозицій, інтертекстуальності, інтердискурсивності. У міжнародно-правовому дискурсі інституційна ідеологія визначається дискурсотвірними цінностями, ієрархічність або взаємоузгодження яких детермінує стратегії і лінгвальні характеристики такого дискурсу або особливості реєстрового поля (Halliday, Hasan, 1976) такого

дискурсу, що, як зазначалося у першому теоретичному розділі, є одним із важливий критеріїв, який зумовлює прагматичну адаптацію вихідного тексту.

Відповідно до методу критичного дискурс-аналізу, інституційний текст вивчається на трьох рівнях: дескриптивному (дискурс як текст: лексико-граматичні засоби, що у розрізі завдань нашого дослідження є засобами, що маркують різні типи модальності); мотиваційно-прагматичному (дискурс як дискурсивна практика: інтердискурсивність, інтертекстуальність, прагмасемантичні засоби, мовленнєві акти); рівень дискурсу як соціальної практики (Fairclough, 2003). Останній рівень безпосередньо пов'язаний з ідеологічним контекстом, що сформував «порядок» дискурсу (Foucault, 1981) і спосіб світобачення його адресанта (узагальненого комуніканта міжнародно-правового дискурсу – див. модель перекладацького аналізу у 1.2.).

У праці залучався аналіз переважно вербально-дескриптивного рівня стратифікації дискурсу м'якого права, що дозволило ідентифікувати периферійні лексико-семантичні і граматичні засоби адаптації модальності в українських перекладах.

Зважаючи на об'єкт нашого дослідження, особлива увага приділялась функціонуванню периферійних лінгвальних засобів встановлення зобов'язань, самозобов'язань і заборон (вираженню деонтичної облігативної і комісивної модальності), дозволу, можливості (пермісивної деонтичної модальності), епістемічної і телеологічної модальності. Розглянемо особливості застосування методу перекладацького аналізу у поєднанні з актомовленнєвим аналізом на наведеному нижче прикладі:

*States shall provide redress through effective mechanisms, which may include restitution, developed in conjunction with indigenous peoples, with respect to their cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free, prior and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs (article 11 (2), UNDRIP).*

*Держави забезпечують засоби юридичного захисту через ефективні механізми, які можуть включати в себе реституцію, розроблені разом з корінними*



народами щодо їхньої культурної, інтелектуальної, релігійної та культової власності, відчуженої без їхньої вільної, попередньої та усвідомленої згоди або з порушенням їхніх законів, традицій та звичаїв (стаття 11 (2), ДПКН).

Зокрема, у наведеному фрагменті використовуються як ядерні, так і периферійні засоби ілокутивної прагматичної адаптації. Ядерним засобом стає адаптивний прийом опущення в ілокутивній частині директивного акту модального дієслова зобов'язання, що трансформує прямий директив у непрямий, виражений асертивом і перетворює деонтичну облігативну модальність – на епістемічну, адаптуючи фрагмент до більш м'якого права. Периферійним засобом адаптації модальності стає комбінована трансформація генералізації у поєднанні із модуляцією, завдяки якій ключове слово пропозиційної частини мовленнєвого акту *redress* на позначення дій, що потребуються від сторін документу (відшкодувати, компенсувати) замінюється словосполученням – гіперонімом *засоби юридичного захисту*, який суттєво знижує рівень конкретизації зобов'язань, додатково впливаючи на послаблення облігативної модальності.

Для виявлення значення периферійних засобів адаптації різних типів модальності у дослідженні залучався метод компонентного аналізу, за допомогою якого ідентифікувалися семантичні компоненти номінативних одиниць на позначення зобов'язань, самозобов'язань, заборон, дозволу, можливості і мети (у останньому разі – телеологічної модальності).

Компонентний аналіз орієнтований на виявлення інтегральних сем та диференціацію слів на основі диференційних сем, від якими розуміється відображення у свідомості носіїв даної мови ідентифікуючих рис, що об'єктивно належать денотату або надаються йому мовним середовищем (Алексенко, 2020, с. 14–15). Зокрема, дієслова *promise*, *undertake*, *commit to* мають інтегральну сему «самозобов'язуватись», виражаючи деонтичну комісивну модальність, проте відрізняються диференціальними семами на позначення різного ступеню інтенсифікації зобов'язань (найменшою мірою вони виражені дієсловом *promise*, найбільшою - *commit to*). Для завдань нашого аналізу важливим є також розмежування денотативних і конотативних сем, оскільки саме конотативні

значення асоційовані з периферійними засобами вираження і адаптації модальності. Якщо денотативна сема є основним компонентом значення слова, конотативна сема асоційована з додатковою інформацією, із емоційними, експресивними, оцінними та стилістичними ознаками. Для дослідження також має значення визначення контекстуальних (Алексенко, 2020, с. 14–18) (найчастіше конотативних) сем – як таких, що стосуються варіювання ступеню вираження модального значення. Зокрема, контекстуальні значення «зниження відповідальності» за виконання дій передаються хеджами – вставними модальними структурами (*wherever necessary, as far as possible, as appropriate, if there is sufficient demand, where relevant*), а також засобами номіналізації, генералізації, пасивації тощо (див. нижче).

У наведених нижче фрагментах відтворена комісивна деонтична модальність самозобов'язання сторін щодо виконання певних дій завдяки збереженню у перекладі маркера ілокутивної сили – базисної лексеми *undertake* / *зобов'язуються* з однойменною семою. Натомість, граматична синтаксична трансформація (переклад з'ясувального підрядного речення як об'єктної структури із відповідним опущенням дієслова-присудка (*has (the right)*) є засобом незначної деінтенсифікації модальності самозобов'язання, оскільки втрата номінативною одиницею на позначення суб'єкта прав позиції фразового суб'єкту у підрядному реченні і заміна дієслівної конструкції на іменник сприяє додатковій генералізації фрази, що, відповідно до постулатів критичного дискурс-аналізу і теорії ввічливості, завжди пов'язано із зменшенням примусу.

*The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to learn his or her minority language (article 10 (1), FCPNM)*

*Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право вивчати мову своєї меншини (стаття 10 (1), РКЗНМ).*

Особливого значення для виокремлення периферійних засобів адаптації модальності текстів м'якого права в українських перекладах набувають такі поняття методу критичного дискурс-аналізу, як об'єктивація, маркована тема, пасивація–активація, номіналізація, інші засоби дефокусування відповідальності

суб'єктів (Fairclough, 2003; Fowler et al, 1979; Кравченко, 2012, с. 16–18; Kress, van Leeuwen, 1998;), що у м'якому праві реалізують стратегії зниження примусу, збільшення рекомендації замість обов'язковості, збільшення альтернативності щодо застосування правил поведінки.

Зокрема, під об'єктивацією усвідомлюється тип метонімічного заміщення, за допомогою якого агент дії підмінюється місцем або організацією, з якою він асоціюється і, відповідно, висувається на задній план (образно кажучи – поза межі дискурсу відповідальності) (Kress & van Leeuwen, 1998, p. 186–219).

В документах міжнародного права метонімічним заміщенням постає найменування не лише місця або організації, а й вживання у позиції фразового суб'єкту будь-яких найменувань на позначення різних маніфестацій суверенної влади – виходячи з того, що зобов'язання можуть брати на себе лише суверенні суб'єкти і у разі, якщо вони підмінюються найменуванням органів або механізмів здійснення таких зобов'язань, відбувається послаблення нормативної сили документу і, відповідно, деонтичної модальності:

*Judicial and administrative mechanisms should be established and strengthened where necessary to enable victims to obtain redress through formal or informal procedures* (article 5, DBPJVCAP).

*У тих випадках, коли це необхідно, слід створити і зміцнити судові та адміністративні механізми, для того, щоб забезпечити жертвам можливість отримувати компенсацію за допомогою офіційних або неофіційних процедур* (стаття 5, ДОПЖЗЗВ).

У наведеному фрагменті тексту-оригіналу замість найменування суб'єктів, відповідальних за впровадження юридичних і адміністративних механізмів у межах своєї суверенної юрисдикції, у позиції фразового суб'єкта зазначені самі механізми: *Judicial and administrative mechanisms*. Така об'єктивація, у свою чергу, спричинює залучення пасиву як додаткового засобу зменшення тиску і обов'язкової сили документу. Ступінь альтернативності збільшується також через використання вставної конструкції – хеджу *where necessary* (*тих випадках, коли це*

необхідно), що є згорнутим застереженням, яке розширює свободу застосування державами рекомендаційних правил поведінки.

У відповідності до м'якої стилістики фрагменту в українському перекладі у пропозиційній частині непрямого директиву з ілокутивною силою рекомендації додатково задіяні периферійні засоби прагматичної адаптації модальності, завдяки яким ступінь ілоктивної сили рекомендації ще більше деінтенсифікується. Такими адаптивними прийомами стають синтаксичні трансформації:

1) заміни пасивної конструкції (яка містить найменування заходів у позиції фразового суб'єкту) на безособову структуру: *Judicial and administrative mechanisms should be established and strengthened* – слід створити і зміцнити судові та адміністративні механізми;

2) переміщення хеджу із його структурно-семантичною модуляцією на початок висловлювання «*У тих випадках, коли це необхідно*», завдяки чому висловлення набуває такого компонента, як маркована тема.

На відміну від немаркованої теми – звичайного розташування суб'єктно-предикатних позицій, що не має, відповідно, додаткового смислового і модального навантаження (Кравченко, 2012, с. 18; Fairclough, 2003), маркована тема, поняття якої спирається на концепцію теми і реми в функціональній граматиці М. Халлідея (Halliday, Matthiessen, 2004) та визначається як підрядна структура, зворот, адвербіальний зворот тощо, що замість агента дії займає позицію фразового суб'єкта і тим самим відволікає від самої дії або, у випадку нашого матеріалу, знижує відповідальність за виконання зобов'язань, тобто виконує ті ж самі смислові функції, як пасивний стан, об'єктивація, безособовість і номіналізація.

Аналіз засобів зменшення примусу і облігативності у вихідному і цільовому текстах, зазвичай залучає комплекс лексичних і синтаксичних маркерів. Зокрема, наведені нижче фрагменти оригінального і перекладного текстів демонструють стилістику м'якого права, на що вказує пасивний стан, фразовий суб'єкт, який позначений абстрактною лексикою і не може співпадати з агентом зобов'язань і дій, номіналізація (герундій) в англійському варіанті.

*A significant number of rights and freedoms, processes, laws and institutions are therefore involved in achieving genuine democratic elections (principle 5, DPIEO).*

*Згідно до цього, забезпечення істинно демократичних виборів передбачає залучення цілої низки прав та свобод, процесів, законів та інститутів (принцип 5, ДПМСВ).*

Отже, такі особливості жанрової стилістики вихідного англійськомовного тексту уможливають залучення засобів додаткового зниження облігативної модальності документу українською мовою. Український переклад відзначений ще більшим ступенем генералізації завдяки застосуванню комплексу лексичних, морфологічних і синтаксичних трансформаці<sup>1</sup>, внаслідок чого у позицію фразового суб'єкта переміщується віддієслівний іменник, а номінація засобів здійснення рекомендованих правил поведінки, що були у сильній позиції, переміщується на кінець фрази. Отже, трансформації, що сприяють збільшенню генералізації, ми вважаємо у праці адаптативними прийомами для реалізації стратегії прагматичної адаптації деонтичної облігативної модальності, а саме зменшення примусу здійснюється завдяки трансформації модальності рекомендації у модальність побажання.

### **Висновки до другого розділу**

Корпус матеріалу для аналізу англійськомовних міжнародних документів м'якого права і їхніх перекладних версій українською мовою формувався з урахуванням критерію наявності в текстах експліцитних і імпліцитних (на рівні синтаксичних структур, хеджування, мітігації, конотативних значень) маркерів деонтичної, епістемічної, волітвної, евіденційної та ін. типів модальності. Об'єктивність висновків забезпечується залученням різних жанрів м'якого права, що представляють більшість галузей сучасного міжнародного права.

Аналіз вербальних і прагматичних засобів відтворення модальності в україномовних перекладах міжнародних документів м'якого права включає три послідовних етапи, що упорядковані відповідно до вирішення основних завдань дослідження і включають: вивчення особливостей відтворення модальності на

лексичному і синтаксичному рівнях; аналіз актомовленнєвих характеристик аналізованих текстів як засобу вираження різних модальних значень, їх відтворення в українських перекладах з огляду на взаємозв'язок модальності і ілокутивних інтенцій; ідентифікація перекладацьких засобів зміни, інтенсифікації, де-інтенсифікації модальності, асоційованої із трансформацією, посиленням або послабленням ілокутивної сили мовленнєвих актів, що корелюють з різними типами модальних значень; аналіз ядерних і периферійних засобів перекладацької адаптації різних типів модальності в українськомовних перекладах англійськомовних текстів міжнародного м'якого права.

Основні положення розділу висвітлені у такій публікації автора: Маркова, 2021.

### **РОЗДІЛ 3. ЯДЕРНІ ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА**

У розділі ідентифікуються, аналізуються і класифікуються ядерні засоби адаптації облігативної, епістемічної і волітивної модальностей в українських версіях документів м'якого з виявленням перекладацьких прийомів інтенсифікації, де-інтенсифікації або зміни типу модальності залежно від специфіки відтворення мовленнєвих актів англomовного тексту.

#### **3.1. Специфіка модальності документів м'якого права.**

Провідна інституційна стратегія дискурсивних жанрів м'якого права полягає у створенні рекомендованих правил міжнародної поведінки без нав'язування таких правил як імперативних, тобто обов'язкових для застосування. Така базисна стратегія зумовлює низку допоміжних стратегій: заклик до дії, вияву солідарності, констатації спільності поглядів, мітігації тощо, що, у свою чергу, реалізуються тактиками генералізації, декларативності, об'єктивації, які дозволяють послабити деонтичну модальність, залучаючи для цього сукупність різних модальних значень. Тобто якщо представити градацію модальних відношень за умовною шкалою «обов'язок – необхідність – дозвіл – можливість – ймовірність / вірогідність – бажання», то модальність м'якого права описуватиметься модальними операторами, що розташовані на правому боці деонтичної шкали. Важливо, у цьому зв'язку, зазначити, що у західній функціональній граматиці модальні виміри, що розрізняють типи модальних виразів, представлені саме як парадигми, організовані за принципом шкали – наприклад, шкала-парадигма «ймовірності» (Halliday and Matthiessen, 2004, p. 148).

Аналіз міжнародно-правових документів свідчить про те, що у дискурсі м'якого права наявні всі ідентифіковані у наукових дослідженнях типи й підтипи модальних значень.

Виходячи з базисної інституційної стратегії м'якого права, провідним типом (або підтипом, якщо виходити із концепції пропозиційної і подієвої модальності із відповідними підтипами) модальності у досліджуваних текстах є деонтична модальність, що диференціюється на облігативну, комісійну і пермісивну:

У свою чергу, деонтична облігативна модальність варіюється за шкалою директивності. Зокрема, вона може маркуватися модальним дієсловом *shall* – на позначення вимог (така рекомендація щодо вживання *shall* міститься, зокрема, у Принципах та правилах структури та укладання документів ISO та IEC (ISO / IEC, 2021) і в рекомендаціях Європейській комісії для авторів та перекладачів *English Style Guide* (Style Guide, 2021, с. 55) у поєднанні із фразовим суб'єктом як виконавцем приписаних для виконання дій. У такому разі модальна рамка висловлення відповідає перформативній частині прямого директивного акту:

*States shall therefore respect international law providing protection for the environment in times of armed conflict and cooperate in its further development, as necessary (principle 25, Rio Declaration) – Тому держави повинні поважати міжнародне право, яке забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів, і повинні співпрацювати, при необхідності, у справі його подальшого розвитку (принцип 25, Декларація Ріо).*

Втім, в українському перекладі часто використовується трансформація опущення модального дієслова *shall*, наявного у вихідному тексті, внаслідок чого інтенсивність облігативної модальності суттєво знижується, що базується на заміні прямого директиву на асертив, асоційований з епістемічною модальністю.

*States shall enact effective environmental legislation (Principle 11, Rio Declaration). – Держави приймають ефективні законодавчі акти в галузі навколишнього середовища (принцип 11, Декларація Ріо).*

*Member States shall take measures to prevent support for and operations of criminal organizations in their national territories. Member States shall, to the fullest possible extent, provide for effective extradition or prosecution of those who engage in serious transnational crimes (...). (article 3, UNDCPS). – Держави-члени вживають заходів до запобігання наданню допомоги у діяльності злочинних організацій на*



своїй національній території. Держави-члени на максимально можливному рівні передбачають ефективну процедуру видачі або переслідування осіб, що беруть участь у небезпечних транснаціональних злочинах (стаття 3, ДООНЗСБ).

Іншим засобом вираження облігативності є дієслівна група із модальним *shall*, що вживається у пасивному стані, «дистанціюючи» виконавця від приписаних для виконання дій, і, відповідно, знижуючи ступінь облігативної модальності:

Втім, у перекладі нерідко спостерігається опущення *shall*, що призводить до додаткової де-інтенсифікації деонтичної модальності:

*Paragraph 2 of this article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language* (article 14 (3), FCPNM) – Пункт 2 цієї статті застосовується без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою (стаття 14 (3), РКЗНМ).

Наступним засобом облігативної модальності є використання *shall* (у активному або пасивному стані) із фразовим суб'єктом, що є інструментативом або об'єктом дій, що також знижує відповідальність держав-реальних суб'єктів дій за їхнє виконання. Втім, у перекладах ступінь облігативної модальності відтворюється за допомогою дієслів *має* або *повинні*:

*Remote sensing shall promote the protection of the Earth's natural environment* (Principle 10, PRRSEOS). – Дистанційне зондування має сприяти охороні природного середовища Землі (Принцип 10, ПДЗЗКП).

*Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms* (article 26, UDHR) – Освіта повинна бути спрямована (Education must be directed) на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод (стаття 26, ЗДПЛ).

Відповідно, перекладацька трансформація опущення *shall* сприяє суттєвому зниженню облігативної модальності і її трансформації на емістемічну модальність «впевненості» у тому, що дії будуть зроблені, – замість деонтичної вимоги щодо здійснення дій:

*Actions taken in furtherance of the present Declaration shall fully respect the national sovereignty and territorial jurisdiction of Member States, as well as the rights and obligations of Member States under existing treaties and international law, and shall be consistent with human rights and fundamental freedoms as recognized by the United Nations (article 11, UNDCPS). – Заходи, що вживаються з метою здійснення даної Декларації, ґрунтуються на повній повазі національного суверенітету і територіальної юрисдикції держав-членів, а також на правах та обов'язках держав-членів, що випливають із існуючих договорів і міжнародного права, і погоджуються з правами людини і основними свободами, визнаними Організацією Об'єднаних Націй (стаття 11, ДООНЗСБ).*

У поодиноких випадках у текстах м'якого права ідентифікований лексичний засіб вираження деонтичної облігативної модальності – *must* вживаний у пасивній конструкції:

*The right to development must be fulfilled so as to equitably meet developmental and environmental needs of present and future generations. (Principle 3, Rio Declaration). – Право на розвиток має бути реалізовано, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь в областях розвитку та навколишнього середовища. (Принцип 3, Декларація Ріо).*

Нечастотне вживання у м'якому праві *must*, навіть у пасивній конструкції, пояснюється науковцями, що вивчають прагматику міжнародних договорів, тим, що договір є волевиявленням рівноправних учасників, що ускладнює використання такого авторитарного стилю дискурсу, як імператив (Kone, 2020; Solum, 2019 ). Отже, якщо імперативні форми з *must* не часто вживаються навіть в міжнародних договорах (тобто у обов'язковому праві), логічно припустити, що вони становлять значно меншу кількість в м'якому праві, що і підтверджує матеріал нашого аналізу. До того ж, відносно таких актів нами не ідентифіковано жодного випадку ілюктивної прагматичної адаптації.

Окрім дієслів обов'язку *shall i must* облігативна модальність може бути виражена також модальним дієсловом рекомендації *should*, що відтворюється в

українських перекладах безособовими конструкцій із предикативними прислівниками «слід» та «необхідно»:

*The Parties should protect the climate system for the benefit of present and future generations of humankind, on the basis of equity and in accordance with their common but differentiated responsibilities and respective capabilities (article 10, UNFCCC).* – Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями (стаття 3 (1) РКООНЗК).

Втім, в українських перекладах деонтична модальність може інтенсифікуватися через вживання замість предикативного прислівника «слід» дієслова облігативної семантики «повинні»:

*States should cooperate to strengthen endogenous capacity-building for sustainable development (Principle 9, Rio Declaration).* – Держави повинні співпрацювати з метою зміцнення діяльності по нарощуванню національного потенціалу (...) (Принцип 9, Декларація Ріо).

Окрім облігативної модальності різного ступеню інтенсивності, іншим типом деонтичних модальних значень, що відповідає базисній інституційній стратегії дискурсивних жанрів м'якого права, є комісивна модальність – самозобов'язання держав, що базується на мовленнєвих актів прямих і непрямих комісивів. Відповідно, маркерами ілюктивної сили таких актів і операторами комісивної модальності є дієслова *promise, undertake, commit to*:

*The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use freely and without interference his or her minority language, in private and in public, orally and in writing (article 10, FCPNM).* – Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі (стаття 10, РКЗНМ).

Нечастотними в документах м'якого права є вияви іншого виду деонтичної модальності – пермісивної, що маркується метадискурсивними мітігаторами – модальними дієсловами *may / may not* у активному або пасивному стані, що реалізують значення можливості і неможливості, тобто можливості, яка, на відміну від алетичної можливості (пов'язаної із здібностями і вміннями суб'єкту дій) залежить від впливу зовнішніх обставин, соціальних умов, визначається суспільними нормами і правилами, а також інструкціями і розпорядженнями. Такий вид модальності корелює з мовленнєвими актами асертивів і зазвичай перекладається із збереженням як самої модальності, так і її інтенсивності.

*Any State may at any later date, by a declaration addressed to the Secretary General of the Council of Europe, extend the application of this framework Convention to any other territory specified in the declaration (Article 30 (2), PCPNM) – Будь-яка Держава може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Рамкової конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві (стаття 30 (2), РКЗНМ).*

*A Party which is a regional economic integration organization may make a declaration with like effect in relation to arbitration in accordance with the procedures referred to in subparagraph (b) above (article 14, UNFCCC). – Сторона, яка є регіональною організацією економічної інтеграції, може зробити заяву аналогічного характеру щодо арбітражного розгляду у відповідності з процедурами, згаданими у підпункті b) вище (стаття 14, РКООНЗК).*

Деонтична пермісивна модальність в документах м'якого права межує з подієвою модальністю можливості, але відрізняється від неї за критерієм «дозвіл на певну дію – можливість виконання такої дії». Модальність можливості маркується хеджами різного обсягу та структурної складності, що містяться в пропозиційній частині мовленнєвих актів (такий базисний оператор модальності можливості, як *can*, вживається в міжнародних документах в поодиноких випадках). Хеджі ідентифіковані у праці водночас як локально-контекстуальні засоби ілюктивної прагматичної адаптації і як ядерні засоби динамічної модальності можливості, які функціонують як свого роду застереження про

обмеження відповідальності під час виконання правил документу – залежно від індивідуальних можливостей держав. Такі метадискурсивні маркери (Гнезділова, 2021, с. 111) умови виконання номативних положень послаблюють загальну деонтичну модальність документів через збільшення ступеню альтернативності їхнього застосування: *States Parties shall take all measures they deem appropriate; where relevant, as appropriate; provisions that may be needed; adopt appropriate administrative measures where necessary. The Parties shall ensure, within the framework of their legal systems, that persons belonging to a national minority are not discriminated against in their access to the media* (article 9 (1), FCPNM). – Сторони забезпечують, в рамках своїх правових систем, щоб особи, які належать до національної меншини, не дискримінувалися у їхньому доступі до засобів масової інформації (стаття 9 (1), РКЗНМ).

Наведений приклад демонструє адаптацію документу до більш м'якого права за допомогою трансформації опущення в українському перекладі модального дієслова зобов'язання. Контекстуальним чинником мітігації облігативної модальності стає хеджована вставна конструкція *within the framework of their legal systems*, що зумовлює відмінності у застосування спільного правила особливостями національних правових систем держав-учасниць документу.

У дискурсивному вимірі міжнародного права модальність можливості реалізується у різних аспектах – наприклад, як можливість певної варіативної інтерпретації встановлених документом правил, можливість розширення обсягу прав сторін документу на користь національного правозастосування. Втім, переклад засобів-хеджів на позначення модальності можливості має клішований характер і не впливає на зміну модальності або її інтенсивності – отже, не становить прийому прагматичної адаптації модальності.

*All Parties (...) take climate change considerations into account, to the extent feasible, in their relevant social, economic and environmental policies and actions* (article 4 (1 f), UNFCCC). – Усі Сторони (...), за можливістю враховують пов'язані із зміною клімату міркування при проведенні своєї відповідної соціальної, економічної і екологічної політики (стаття 4 (1f), РКООНЗК).

Інший підтип динамічної модальності - значення волевиявлення також визначається у сучасних дослідженнях як волітивна, яка, зокрема, виділяється Ф. Палмером (Palmer, 1986) як модальність виявлення бажання. В деяких дослідженнях волітивна модальність визнається як така, що корелює з мовленнєвими актами експресивів (Ronan, 2015, p. 36).

Модальність волевиявлення або волітивна модальність впроваджується операторами *Resolving to* (сповнені рішучості), *Being resolved to*, *Being determined to* (сповнені рішучості), *Wishing to* (бажаючи):

*Wishing to follow-up the Declaration of the Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe adopted in Vienna on 9 October 1993 (...)* (FCPNM) – бажаючи *вжити заходів на розвиток Декларації глав держав та урядів держав – членів Ради Європи, ухваленої у Відні 9 жовтня 1993 року* (РКЗНМ).

Крім подієвої модальності із деонтичним (пермісивними, облігативними, комісивними) і динамічним (можливість і волевиявлення) підтипами, у оригінальному і перекладному дискурсах м'якого ідентифіковані також підтипи пропозиційної модальності: епістемічної і евіденційної.

Зокрема, серед підтипів епістемічної модальності для аналізованих документів двома мовами найбільш характерними є судження і дедуктиви. При цьому значення дедуктивної модальності передається всією преамбульною частиною документів, що є «доказовою базою», яка обґрунтовує необхідність зафіксованих у документі міжнародних домовленостей. Операторами модальності судження є метадискурсивні маркери акцентуації (Гнезділова, 2021, с. 111) *considering that* (враховуючи, що, вважаючи, що), *Emphasizing* (звертаючи особливу увагу на), *Bearing in mind* (пам'ятаючи про), а також предикативні прислівники *it is essential* тощо. Такі засоби зазвичай наявні у перформативній (ілокутивній) частині мовленнєвих актів асертивів:

*It is essential for international harmony that individuals, communities and nations accept and respect the multicultural character of the human family* (article 2 (3), DPT) – *В інтересах міжнародної злагоди принципово важливо, щоб кожна людина,*

група та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства (стаття 2 (3), ДПТ).

Посилення асертивної ілюктивної сили (впевненості стосовно того, що виголошується у інформативно-пропозиційній частині акту, тобто частині, що впроваджується перформативною формулою *it is essential*) і асоційованою з нею асертивної модальності достовірності забезпечується в українському перекладі трансформацією додавання лексичної одиниці *принципово* (важливо).

Маркерами дедуктивної модальності є інтродуктивні формули основної частини документу, які, водночас, узагальнюють інформацію, повідомлену судженнями преамбульної частини: *Have agreed as follows* (погодились про таке); *Adopt and solemnly proclaim* (приймають та урочисто проголошують) тощо.

Іншим підтипом пропозиційної модальності є евіденційна, засобами вираження якої у текстах м'якого права є референційні метадискурсивні маркери (Гнезділова, 2021, с. 113-114) до джерел інформації, що обґрунтовують необхідність прийняття документу: *Recalling, Having regard, Taking into account, Noting, Taking into consideration* (нагадуючи про те, що; зважаючи на; беручи до уваги; враховуючи):

*Having regard to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Protocols thereto* (FCPNM) – зважаючи на Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини та протоколи до неї (РКЗНМ).

*Noting relevant international instruments including: - the International Covenant on Civil and Political Rights, - the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (...)* (ДПТ). - беручи до уваги відповідні міжнародні акти, в тому числі: - Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; - Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (...) (далі перераховуються 15 документів) (ДПТ).

Отже, в англійському дискурсі міжнародного м'якого права і його українських перекладах ідентифіковані різні типи модальності, диференційовані на підтипи і види модальних значень, що, з одного боку, відповідають

характеристикам таких документів як правових текстів, і, з іншого боку, як таких, що зазвичай позбавлені юридичної сили.

Виокремлені засоби вираження всіх підтипів пропозиційної модальності (епістемічної і евіденційної), подієвої модальності – деонтичної, включаючи облігативний і пермісивний різновиди, та динамічної – як модальності можливості і волевиявлення. Облігативна модальність корелює із директивними мовленнєвими актами різної юридичної сили, ілокутивною метою яких є спонукання адресата до вчинення дії за допомогою вимог, заборон, закликів і рекомендацій. Пермісивна модальність, асоційована з концептом «дозвіл», виражена констативними мовленнєвими актами. Засоби вираження цієї модальності у правовому дискурсі відрізняються від маркерів динамічної модальності можливості, корелюючи з відмінностями у значення модальних дієслів *may* (пермісивна модальність) і *can* (модальність можливості, виражена хеджами, що розширюють можливості правозастосування документу державами і знижують ступень облігативної модальності). У перекладі англомовних текстів м'якого права українською мовою перекладацькі трансформації засобів вираження різних модальних значень – особливо, облігативних, можуть впливати на інтенсифікацію, послаблення або повну зміну ілокутивної сили директивного мовленнєвого акту і асоційованої з ним модальності, що розглядається у цьому підрозділі як вид ілокутивної прагматичної адаптації до жанрових, дискурсивних або локально-контекстуальних вимог. Розгляду цієї проблематики присвячені підрозділи 3.2 і 3.3 цього розділу.

### **3.2. Ядерні засоби вираження прагматичної адаптації подієвої модальності в українських перекладах англомовних документів м'якого права.**

Подієва модальність охоплює деонтичну (пермісивну, облігативну, комісивну) і динамічну (можливості і волевиявлення) (Palmer, 1986).

Як показав аналіз матеріалу дослідження, основною стратегією прагматичної адаптації у правових документах стає «ілокутивна зміна», тобто заміна,



інтенсифікація або деінтенсифікація ілокутивної сили мовленнєвого акту у тексті перекладу порівняно з вихідним документом, оскільки саме ілокутивна трансформація впливає на ступінь варіювання деонтичної модальності актів м'якого права у її облігативній, комісивній і пермісивній маніфестаціях.

Виходячи з цього, прагматична адаптація забезпечується, насамперед, актомовленнєвою прагматикою дискурсу м'якого права, що є основною зв'язуючою ланкою між модальністю таких документів і засобами її адаптації відповідно до жанрової і дискурсивної специфіки досліджуваних документів. Джон Лаєнс зазначає, що теорія мовленнєвих актів концептуально позиціонується між комунікативною функцією і модальністю – забезпечує загальну основу для «обговорення синтаксичних та семантичних відмінностей, які лінгвісти традиційно описують з точки зору способу та модальності» (Lyons, 1977, p. 725).

Вивчення інтенсифікації, де-інтенсифікації і зміни ілокутивної сили акту як основного засобу трансформації модальності у текстах перекладів порівняно з текстами-джерелами обґрунтовується у цій дисертаційній праці з огляду на зв'язок модальності з мовленнєвими актами як базисної конститутивної одиниці дискурсу і контекстів соціальної взаємодії (про останнє наголошував у своїй пізній роботі Дж. Серль (Searle, 1995).

Матеріал попереднього підрозділу показав, що модальність м'якого права є деонтичною, із різним ступенем її інтенсивності залежно від жанрів дискурсу цього права. Отже, провідними прагматичними засобами маніфестації деонтичної модальності є директивні мовленнєві акти, що також вирізняються різним ступенем інтенсивності ілокутивної сили – від облігативної до рекомендаційної.

Зважаючи на це, алгоритм дослідження у цьому підрозділі охоплює послідовне вирішення таких взаємопов'язаних питань:

- 1) встановлення основних типів мовленнєвих актів, що корелюють з модальними значеннями у текстах-джерелах і їхніх українських перекладах;
- 2) ідентифікація лексичних маркерів директивної ілокуції як ядерних засобів вираження модальності у англійськомовних текстах зважаючи на

особливості трансформації таких показників ілокутивної сили в українських перекладах;

3) обґрунтування кореляції між інтенсивністю виявлення ілокутивних сил актів в межах одного ілокутивного типу, вербальних засобів їхнього вираження і інтенсивністю вираження відповідного модального значення;

4) порівняння ілокутивної інтенсивності і корелятивних модальних значень у текстах оригіналу і перекладу з огляду на особливості ілокутивної прагматичної адаптації як інтенсифікації, деінтенсифікації або зміни модального значення в цільовому тексті порівняно з оригінальним;

5) виявлення факторів ілокутивної прагматичної адаптації.

Аналіз текстів, що належать до різних дискурсивних жанрів м'якого права, дозволив ідентифікувати такі основні типи мовленнєвих актів, як асертиви (констативи, репрезентативи), комісиви, експресиви і директиви, що відрізняються за критеріями «прямий – непрямий» акт, «мітігований – немітігований». Декларативи в актах м'якого права не задовольняють умови успішності таких актів, оскільки вони, зважаючи на жанрові особливості документів такого права, не можуть спричинити суттєві зміни в нормах поведінки держав і в міжнародно-правовій картині світу. Відповідно, формальні маркери ілокутивної сили вказують лише на вторинний акт декларативу, що вживається для вираження первинної ілокуції асертиву або експресиву.

Зважаючи на те, що модальність рекомендації, базисна для дискурсу м'якого права, втілюється насамперед через директивні мовленнєві акти різного ступеню інтенсивності, логічним є висновок про те, що ядерними засобами вираження модальності в аналізованих текстах є сукупність ілокутивних або перформативних дієслів, що є маркерами певної ілокуції (*illocutionary force indicating devices*).

### 3.2.1. Ядерні засоби вираження і адаптації деонтичної модальності.

Підрозділ присвячено виявленню ядерних засобів адаптації деонтичної модальності в українських перекладах, що спричинюють її зміну, деінтенсифікацію або інтенсифікацію.

3.2.1.1. Адаптивна стратегія де-інтенсифікації і зміни директивної деонтичної модальності і адаптивні прийоми її реалізації.

Директивна модальність є підкатегорією облігативної деонтичної модальності, що представлена в міжнародних документах м'якого права за допомогою прямих і непрямих директивів – мовленнєвих актів, що спонукають держави-учасниці документу до здійснення певних дій, описаних пропозиційним змістом акту.

Отже, структурна формула директиву в тексті оригіналу включає:

1) перформативну частину, що впроваджує зобов'язання за допомогою ілокутивного дієслова *must / shall / should* (у поєднанні з найменуванням суб'єкту зобов'язань) або іншого слова (*require, it is necessary, etc.*) на позначення зобов'язання як маркеру директивної ілокутивної сили;

2) пропозиційну або інформативну частину, що формулює нормативний зміст зобов'язання:

*States shall* (перформативна частина, що маркується ілокутивним модальним дієсловом) *therefore respect international law providing protection for the environment in times of armed conflict and cooperate in its further development, as necessary* (Principle 24, Rio Declaration) (пропозиційна або інформативна частина: реалізація комунікативної інтенції) – *Тому держави повинні* (ілокутивна перформативна частина) *поважати міжнародне право, яке забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів, і повинні співпрацювати, при необхідності, у справі його подальшого розвитку* (Принцип 24, Декларація Ріо) (пропозиційна або інформативна частина: реалізація комунікативної інтенції).

Ядерним засобом виявлення директивної ілокуції і, відповідно, облігативної деонтичної модальності у наведеному фрагменті є модальне дієслово *shall*, облігативний статус якого підкреслюється у низці сучасних європейських документів, що містять нормативи або рекомендації для перекладачів правових текстів. Зокрема, у вимогах *English Style Guide* (2021, р. 65) для перекладачів, розроблених у рамках Європейської Комісії, зазначається: якщо «текст

використовує теперішній час, але, схоже, накладає зобов'язання (тобто, якщо в англійській версії пропозиції має сенс вживати «must»)), використовується «shall», а також зазначається недоцільність застосування «shall», якщо йдеться про виклад (констатацію) фактів.

У іншому документі ЄС, а саме у Принципах та правилах структури та складання документів Міжнародної організації з стандартизації (ISO), наголошується, що дієслово *shall* позначає зобов'язання або юридичну вимогу. Зокрема, у п. 10.24 «Позитивний імператив» зазначається наступне: «Щоб накласти зобов'язання або вимогу, законодавство ЄС використовує «shall», що «означає те саме, що й must» (ISO / IEC, 2021).

Аналогічним чином, науковці зазначають, що в англійських текстах *shall* залишається маркером юридичних зобов'язань і імперативу, про що свідчить «чиста статистика», яка ілюструє його широке поширення в юридичному жанрі саме для позначення «прав та обов'язків», де *shall* вживається як еквівалент *must* (Curto, 2018, p. 4; Garner, 2001). Зокрема, у Black's Law Dictionary (2014) зазначається, що *shall* передає зміст зобов'язання і в такому сенсі використовується розробниками законів і судами (Garner, 2014, p. 1585).

Втім, проведений нами аналіз 40 міжнародних документів м'якого права, перекладених українською мовою, показав, що, за рідким виключенням (див. приклад вище), у 90 відсотках перекладів ядерний засіб вираження директивної ілюкції і облігативної деонтичної модальності «shall» редукується у перекладному тексті, що містить лише смислове дієслово у теперішньому часі.

*All Parties, taking into account their common but differentiated responsibilities and their specific national and regional development priorities, objectives and circumstances, shall: (a) Develop, periodically update, publish and make available to the Conference of the Parties, in accordance with Article 12, national inventories of anthropogenic emissions (article 4.1 (a) UNFCCC).*

*Усі Сторони, враховуючи свою спільну, але диференційовану відповідальність і свої конкретні національні і регіональні пріоритети, цілі і умови розвитку: а) розробляють, періодично поновлюють, публікують і надають*

*Конференції Сторін у відповідності зі статтею 12 національні кадастри антропогенних викидів (...) (стаття 4.1 (а) РКООНЗК).*

*Each Party shall develop, implement, periodically update and review comprehensive multisectoral national tobacco control strategies, plans and programmes in accordance with this Convention and the protocols to which it is a Party (article 5 (1) FCTC).*

*Кожна Сторона розробляє, здійснює, періодично оновлює та переглядає всебічні багатосекторальні національні стратегії, плани й програми з боротьби проти тютюну відповідно до цієї Конвенції та протоколів, Стороною яких вона є (стаття 5 (1) РКБПТ).*

Переклад наведених фрагментів українською мовою за допомогою дієслів теперішнього часу із пропуском у складному дієслівному присудку модального *shall* призводить до трансформації прямих директивних актів на мовленнєві акти асертивів, що відзначені не прямою, а лише імплікованою і контекстуально обумовленою директивною ілокутивною силою. Іншими словами, в українському перекладі прямі акти директивів англomовного тексту трансформуються на непрямі із структурними показниками асертивів. Відповідно, облігативна деонтична модальність директивів, пов'язана з необхідністю дотримання регуляторних норм, трансформується в епістемічну модальність з акцентом не стільки на необхідності виконання правила міжнародної поведінки, а на знанні або переконанні, що такого правила слід дотримуватися.

Завдяки епістемічному значенню, відбувається суттєва де-інтенсифікація деонтичної директивності модальності фрагмента документа, що кваліфікується у праці як вид ілокутивної прагматичної адаптації.

Отже, трансформація ілокутивної сили директиву в українському перекладі здатна трансформувати модальність фрагменту документа, виступаючи у такий спосіб основною адаптивною стратегією де-інтенсифікації деонтичної модальності або її заміни на епістемічну. Адаптивним прийомом у реалізації стратегії прагматичної адаптації документа до більш м'якого права є синтаксична трансформація опущення модального дієслова зобов'язання *shall*.

Трансформовані мовленнєві акти є поліінтенційними, поєднуючи іллокутивні інтенції впевненості у повідомленому (асертив) та імпліцитної рекомендації-бажання (директив). Тобто одна з іллокутивних сил в асертивному акті фрагменту перекладу залишається директивною, але зі значно зниженим ступенем директивної ілокуції. Якщо в тексті-оригіналі наявність модального оператора *shall* експліцитно маркує ілокутивну частину директиву, то в українському перекладі наявне лише пропозиційне значення, і, відповідно, ілокутивна сила директиву стає контекстуально залежною.

Аналогічна прагматична адаптація внаслідок зміни ілокутивної сили акту із відповідною трансформацією облігативної модальності на епістемічну ідентифікована у директивних конструкціях з запереченням *shall + not*:

*The exercise of this right shall not entail any financial obligation for the Parties* (article 13 (2), FCPNM) - *Здійснення цього права не накладає жодних фінансових зобов'язань на Сторони* (стаття 13 (2), РКЗНМ).

Майже «традиційна» для українських перекладів англomовних міжнародних текстів перекладацька трансформація з опущенням у цільовому тексті дієслова вихідного тексту *shall*, в тому числі і негативної форми *shall + not*, призводить до заміни облігативної модальності модальністю епістемічною, що базується на заміні прямого директиву на твердження (асертив), оскільки *shall + not* є одночасно ілокутивним маркером директивної ілокутивної сили і, відповідно, ядерним оператором облігативної модальності.

Про необхідність вживання *shall + not* саме у значенні зобов'язання свідчить, зокрема, Директива ISO/IES (частина 2) Принципів і Правил щодо структури і укладання документів (2021), у пункті якої 10.24 «Негативний імператив» (Negative imperative) зазначається: «Щоб накласти заборону, законодавство ЄС використовує *shall not*». У таблиці 3 (Requirement) для вираження вимоги також рекомендується використовувати, поряд з *shall*, заперечну форму цього дієслова *shall not*.

До того ж, на облігативну сему модального дієслова з запереченням *shall not* вказує зазначена у Директиві ISO/IES (2021) низка еквівалентних фраз-синонімів:

*is not allowed [permitted] [acceptable] [permissible]; is required to be not; is required that ... be not.*

Ілокутивні трансформації директиву на асертив розглядаються у цій дисертаційній праці як ключова адаптивна стратегія де-інтенсифікації деонтичної модальності і її заміни на епістемічну. Адаптивним прийомом у реалізації такої стратегії є трансформація опущення в українських перекладах маркерів директивної ілокутивної сили – операторів облігативної модальності *shall* та *shall not*.

Аналіз оригінальних англомовних документів м'якого права і їхніх україномовних перекладів дозволив визначити чотири основних чинника адаптації: жанровий; дискурсивний; локальний контекст; специфіка оформлення директивів у міжнародних документах – їхнє відхилення від канонічної формули мовленнєвого акту-перформативу.

Жанрова адаптація цільового тексту відбувається у тому разі, якщо оригінальний текст належить до одного із «слабких» жанрів м'якого права, документи якого варіюються за ступенем своєї деонтичної модальності. Так, мінімальною зобов'язуючою силою відзначені документи у жанрах Заяв, Декларацій, Принципів, Правил, Відозв та ін., що мають риси жанрової гібридності, поєднуючи характеристики правового і політичного дискурсів. Такі жанри науковці-фахівці з міжнародного права класифікують як «м'яке право» необов'язкових міжнародних норм (Лукашук, 1997, с. 124).

Відповідно, під час перекладу необов'язкових міжнародних документів можлива їхня адаптація до декларативної модальності жанрів, які вони представляють.

*States and people shall cooperate in good faith and in a spirit of partnership in the fulfilment of the principles embodied in this Declaration and in the further development of international law in the field of sustainable development (principle 27, Rio Declaration) – Держави і народи співпрацюють у дусі доброї волі і партнерства у виконанні принципів, втілених у цій Декларації, та в подальшому розвитку*

міжнародного права в галузі сталого розвитку (принцип 27, Декларація Ріо) (жанр Декларації).

Окрім назви документу, маркерами модальності «м'якого права» у наведених фрагментах є абстрактна лексика, яка маркує риси жанрової гібридності міжнародно-правового документу з політичним дискурсом, відтворюючись в українському перекладі за допомогою трансформації транспозиції (*in good faith and in a spirit of partnership* – у дусі доброї волі і партнерства) у поєднанні з адаптивним прийомом опущення *shall*.

Іншим чинником застосування адаптивної стратегії де-інтенсифікації деонтичної модальності є дискурсивний критерій, коли провідним фактором ілокутивної прагматичної адаптації стають не стільки особливості певного жанру м'якого права, скільки дискурсивні особливості «м'якого права» в цілому (Abbott, Snidal, 2000; Hillgenberg, 1999) як дискурсивного семіотичного простору, що утворюється концептами «рекомендація», «бажаність», «можливість». У зв'язку з цим можна припустити, що адаптація у наведених вище текстах здійснюється відповідно до «жанрової семіосфери» м'якого права, яка інтегрує найзагальніші дискурсивні ознаки – формальні, концептуальні, семантичні тощо, з усіх жанрів-дискурсивних зразків такого права (термін «жанрові семіосфери» м'якого та жорсткого права введено та обґрунтовано в монографії: Кравченко, 2006).

Зокрема, про дискурсивну прагматичну адаптацію йдеться у тому випадку, коли облігативна модальність трансформується (внаслідок втрати у перекладі прямої директивної ілокуції) у епістемічну модальність в перекладі Рамкової конвенції, оскільки такий жанр є найближчим до зобов'язального права.

Зокрема, в інформаційній довідці Європейської економічної комісії, що була прийнята на 72 сесії і у якій визначається поняття «рамкова конвенція» (FCC, 2011), зазначається, що такий документ є вже юридично зобов'язувальним, але свого роду «парасольковим», який визначає принципи, цілі та правила, встановлює широкі зобов'язання щодо своїх сторін і залишає встановлення більш конкретних цілей подальшим більш детальним домовленостям. Про гібридність жанру свідчить внутрішня форма терміносполучення на його позначення: компонент «рамкова»



відносить до жанрової семіосфери м'якого права, а компонент «конвенція» – до юридично зобов'язуючого права.

У доктрині міжнародного права рамкові конвенції відносяться до м'якого права на тій підставі, що вони утворюють особливий тип міжнародних зобов'язань – «загальні» норми та принципи, що використовуються в міжнародних договорах (Лукашук 1997, с. 124).

Логічним був би переклад Рамкової конвенції із збереженням або навіть посиленням облігативної модальності. Втім, в українських перекладах цього «сильного» жанру м'якого права часто спостерігається зворотнє – послаблення облігативних значень:

*In the framework of their legal systems, the Parties shall adopt adequate measures in order to facilitate access to the media for persons belonging to national minorities and in order to promote tolerance and permit cultural pluralism (article 10, FCPNM).*

*У рамках своїх правових систем, Сторони вживають належних заходів для полегшення доступу осіб, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму (стаття 10, РКЗНМ).*

В українському перекладі адаптивна стратегія де-інтенсифікації деонтичної директивної модальності реалізується ядерним засобом – адаптивним прийомом опущення модального дієслова зобов'язання *shall*, наявного у вихідному тексті, у поєднанні з додатковими засобами послаблення такої модальності: частиномовної перекатегоризацією у пропозиціональній частині акту дієслів на іменники *to facilitate* - для полегшення; *to promote* - сприяння, а також через кількісне збільшення «іменниковості» за рахунок трансформації додавання лексичної одиниці «поглиблення», що у цілому підвищує рівень генералізації зобов'язань.

Дискурсивний чинник адаптації, спрямованої на де-інтенсифікацію директивної модальності, полягає у пристосуванні документів, насамперед, рамкових конвенцій, до всієї семіосфери м'якого права або, використовуючи терміни М. Халлідея, до реєстру / режиму такого права.

Де-інтенсифікація облігативної модальності за рахунок такого адаптивного прийому, як синтаксична трансформація опущення модального дієслова зобов'язання *shall*, відбувається більш ніж у 80 відсотках проаналізованих перекладів.

Ще одним із чинників, що уможлиблює у перекладах застосування адаптивної стратегії де-інтенсифікації директивної модальності, є нестандартність директивних висловлень в міжнародних документах м'якого права, що характеризуються певними особливостями в оформленні директивної іллокутивної сили, відхиленням від канонічної формули мовленнєвого акту-перформативу.

Зокрема, в перформативній частині міжнародно-правового документу відсутнє найменування адресанта директивної ілокуції, оскільки канонічною формулою директиву є: хтось (адресант) – когось (адресат) – спонукає до дії (дає пораду, рекомендацію, наказ тощо). Тобто найменування адресанта як дійсний маркер перформативу представлено в імплікованій формі – зважаючи, по-перше, на його обов'язкове позначення в інтерактивній формулі, що впроваджує документ (тут: *The Parties to this Convention (...) Have agreed as follows; Сторони цієї Конвенції (...) домовилися про наступне*) і, по-друге, на специфіку сторін документу як, водночас, адресантів і адресатів зафіксованих у такому документі правил міжнародної поведінки.

Натомість, директиви в документах м'якого права задовольняють умовам успішності таких типів актів. Зокрема, вони відповідають такій підготовчій умові, як можливість і повноваження суб'єкта, якому адресовані норми поведінки, забезпечити їхнє виконання (адресатом є держави, наділені суверенною владою). Такий суб'єкт експліцитно номінований у перформативній частині розгорнутого директива: *The Parties shall / should + verb + propositional part / Сторони повинні / Сторонам слід + смислове дієслово + пропозиційна частина*.

Іншою умовою успішності, якій відповідають директивні акти м'якого права, є умова пропозиційного змісту, тобто смислова віднесеність змісту директивної інтенції до майбутніх дій того, від кого очікується виконання зобов'язань. У наведеному нижче фрагменті віднесеність до майбутнього часу зазначена

інфінитивну структуру мети, яка конституює пропозиційну частину: *to promote a supportive and open international economic system that would lead to* / з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи, яка б вела до (...):

*The Parties should cooperate to promote a supportive and open international economic system that would lead to sustainable economic growth and development in all Parties, particularly developing country Parties, thus enabling them better to address the problems of climate change* (article 3 (5), UNFCCC).

Сторони повинні співробітничати з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи, яка б вела до стійкого економічного росту і розвитку усіх Сторін, особливо Сторін, які є країнами, що розвиваються, надаючи їм, таким чином, можливість краще реагувати на проблеми зміни клімату (стаття 3 (5), РКООНЗК).

Деонтична модальність, асоційована з директивною ілокуцією, конкретизується у інформаційно-нормативній частині телеологічною модальністю, яка вказує на те, що для отримання певного результату необхідно виконати різноманітні дії (Tesnière, 1984, р. 385). При цьому в українському перекладі телеологічна модальність інтенсифікується внаслідок застосування граматичної трансформації – частиномовної перекатегоризації із заміною дієслова *to promote* із семою мети на іменник «з метою», де така сема є денотативним компонентом значення слова.

Специфіка директивів у МПД як таких актів, де обов'язки сторін формулюються не від першої, а від третьої особи (оскільки сторони встановлюють свою «першоосібність» на початку документу), у якій поєднано водночас адресат і адресант-дестинатор правил міжнародної поведінки, та інші характеристики не впливають на зміну директивної ілокуції мовленнєвого акту і його облігативну деонтичну модальність, оскільки такий акт задовольняє умови успішності директивів. Відповідно, не є доцільною прагматична адаптація директиву у перекладах з огляду на «неканонічність» його перформативної частини.

Віднесеність пропозиційного змісту до майбутніх дій того, від кого очікується їхнє виконання, є обов'язковою рисою як директивів, так і комісивів (самозобов'язань) і не може бути підставою для усвідомлення *shall* як показника майбутнього часу – із його відповідним перекладом у теперішньому часі у значенні майбутнього. Як маркер майбутнього часу *shall* вживається лише у поодиноких випадках у заключній частині документів.

Незважаючи на відхилення від канонічної формули перформативу, такі акти у тексті оригіналу є, все ж таки, експліцитними директивами, побудованими відповідно до парадигматичного набору допустимих реалізацій директивної формули.

Зважаючи на це, доречно послатися на думку Е. Бенвеніста, який, наполягаючи на точності критеріїв при виокремленні актів, які не є перформативами (тобто діями), надає, втім, першочергове значення саме умові правочинності мовця (у нашому разі – суб'єкту зобов'язання). В тому числі, це стосується висловлювань, звичайних для офіційних документів, які, «як правило, підписуються особами, наділеними владою» і є актами «вираження індивідуальної і колективної волі» (Benveniste, 1971, p. 274).

Наступним критерієм вихідного тексту, що є чинником ілокутивної прагматичної адаптації, є локальний контекст – насамперед, різні за обсягом і структурною складністю вставні хеджі, які визначають обставини, що є умовами для виконання правил міжнародної поведінки, встановлених документом: *if there is sufficient demand; as far as possible and within the framework of their education systems; taking into account their common but differentiated responsibilities and their specific national and regional development priorities, objectives and circumstances; where appropriate, where necessary, where relevant, as appropriate, etc.:*

Зазначені парентетичні конструкції функціонують як своєрідні локальні застереження про обмеження відповідальності сторін документу і, відповідно, послаблюють зобов'язальну модальність фрагменту тексту-джерела, стаючи підставою для застосування адаптивної стратегії де-інтенсифікації директивної ілокутивної сили у тексті перекладу:

*In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities (article 10 (2), FCPNM) – У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, на прохання таких осіб і якщо таке прохання відповідає реальним потребам, Сторони намагаються забезпечити, по можливості, умови, які дозволяють використовувати мову відповідної меншини у спілкуванні цих осіб між собою та з адміністративними властями (стаття 10 (2), РКЗНМ).*

*The Parties shall, where appropriate, take measures in the fields of education and research to foster knowledge of the culture, history, language and religion of their national minorities and of the majority (article 12 (1), FCPNM) – Сторони, у разі необхідності, вживають заходів у галузях освіти та наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин та більшості населення (стаття 12 (1), РКЗНМ).*

У наведених фрагментах на пом'якшення облігативної модальності впливають хеджовані конструкції: *where such a request corresponds to a real need, where appropriate, as far as possible*, які є локальними контекстуальними тригерами ілокутивної прагматичної адаптації модальності із трансформацією прямого директиву у непрямий із структурними показниками асертиву.

Такі хеджи функціонують як засіб пермісивної модальності, оскільки вони передбачають можливість альтернативного виконання / невиконання, так і динамічної модальності, що передбачає виконання дії за певних обставин. Відповідно, збільшується ступінь альтернативності і, навпаки, зменшується ступінь зобов'язуючої сили документу.

Ми можемо зробити висновок, що прагматична адаптація, використана в перекладі, пристосовує перформативну частину директивного акту до маркерів послабленої деонтичної модальності, що містяться в його пропозиційній частині. У

перекладі перформативної частини застосовується адаптивний прийом трансформації опущення дієслова зобов'язання вихідного тексту *shall*. У перекладацькому відтворенні пропозиціональної частини залучаються адаптивні прийоми частиномовної перекатегоризації інфінітиву на іменник із трансформацію додавання і лексико-семантичної трансформації синонімічної заміни із значенням процесуальності замість результативності (*to foster knowledge* – з метою сприяння вивченню), що у сукупності сприяє збільшенню генералізації цільового тексту. Натомість, у перекладі першого з наведених фрагментів здійснено трансформацію опущення хеджу *would*, що, навпаки, сприяє підвищенню категоричності висловлення: *which would make it possible* – які дозволяють.

Локальний контекст може забезпечувати хеджування директивного акту, впливаючи на трансформацію ілокутивної сили і відповідну ілокутивну адаптацію до пермісивної і динамічної модальності хеджів. Хеджованим директивом у праці визначається мовленнєвий акт, який містить засоби зменшення примусу, що не трансформують ілокутивну силу директиву, який залишається прямим актом, але знижують виражену такою ілокуцією облігативну деонтичну модальність, що може стати чинником прагматичної ілокутивної адаптації фрагменту у тексті перекладу українською мовою.

Корпус дослідження показав, що маркери директивної ілокутивної сили, які, відповідно, є ядерними засобами облігативної деонтичної модальності, варіюються у англійськомовному тексті-джерелі за ступенем інтенсивності маркованої ілокуції. Така особливість є одним із критеріїв упорядкування матеріалу дослідження у цьому підрозділі.

За ступенем інтенсивності директивної ілокутивної сили наступне місце після дієслова *shall* на позначення зобов'язання займає модальне дієслово *should* (Директива ISO/IES), що вживається на позначення рекомендації.

Синтаксична трансформація опущення в українському перекладі модального дієслова *should* на позначення рекомендації, який також є маркером ілокутивної сили прямого директиву, призводить до втрати перформативної частини мовленнєвого акту, безпосередньо впливаючи на де-інтенсифікацію деонтичної

модальності рекомендації. Відповідно, така трансформація ідентифікована у праці як перекладацький адаптивний прийом.

*States should take appropriate measures so that, wherever possible, persons belonging to minorities may have adequate opportunities to learn their mother tongue or to have instruction in their mother tongue* (article 4 (3), DRPBNERLM).

*Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мов* (стаття 4 (3), ДПОННЕРММ).

*States should consider appropriate measures so that persons belonging to minorities may participate fully in the economic progress and development in their country* (article 4 (5) DRPBNERLM). – *Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни* (стаття 4 (5), ДПОННЕРММ).

У наведених фрагментах англійськомовного тексту, на відміну від його перекладних версій українською мовою, наявна перформативна частина директивного акту із іллокутивної силою рекомендації, маркованою модальним дієсловом *should*. В українському перекладі завдяки застосуванню такого адаптивного прийому, як трансформація опущення *should*, модальність рекомендації імплікується, поступаючись місцем асертивній модальності, пов'язаної не з необхідністю виконання рекомендованих правил, а з дескрипцією відповідних дій держав.

Як наслідок, має місце адаптивна стратегія де-інтенсифікації модальності рекомендації, що зумовлена такими чинниками адаптації документу до більш м'якого права, як «слабкий» жанр Декларації і фактор локального контексту із хеджем-вставною конструкцією *wherever possible – де це здійснимо*.

Натомість, застосування адаптивної стратегії де-інтенсифікації модальності не є послідовним навіть у межах одного міжнародного документу.

*States should, where appropriate, take measures in the field of education, in order to encourage knowledge of the history, traditions, language and culture of the minorities*

*existing within their territory. Persons belonging to minorities should have adequate opportunities to gain knowledge of the society as a whole* (article 4 (4) DRPBNERLM). – Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території. Особи, що належать до меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві (взагалі) і в цілому (стаття 4 (4), ДПОННЕРММ).

Зокрема, у тексті однієї статті (п. 4 статті 4), наведеної вище, можуть співіснувати стратегія де-інтенсифікації і інтенсифікації модальності, перша з яких впроваджується адаптивним прийомом опущення в цільовому тексті *should* (Держави при необхідності вживають заходів), а друга – його перекладом із застосуванням трансформації диференціації значень – із заміною ілокутивної сили рекомендації у тексті оригіналу на ілокуцію зобов'язання у його перекладній україномовній версії *should have* – *повинні*, що призводить до посилення деонтичної модальності (такому виду прагматичної адаптації присвячений наступний підрозділ цього розділу).

Наступними за шкалою послаблення деонтичної модальності ядерними засобами ілокутивної частини є вживання у вихідному тексті модального дієслова у поєднанні із об'єктом приписаної нормами дії у позиції фразового суб'єкту (Object / compl + shall + V), завдяки чому спостерігається метонімічна об'єктивізація із переносом відповідальності з суб'єкта дії на об'єкт або результат його дії, тобто певна дефокусація відповідальності: не держави мають забезпечити дотримання національного суверенітету і територіальної юрисдикції, а заходи щодо здійснення Декларації: *Actions shall respect*.

*Actions taken in furtherance of the present Declaration shall respect fully the national sovereignty and territorial jurisdiction of Member States, as well as the rights and obligations of Member States under existing treaties and international law, and shall be consistent with human rights and fundamental freedoms* (Principle, UNDACBICT). – Заходи щодо здійснення цієї Декларації вживаються при повній повазі національного суверенітету і територіальної юрисдикції держав-членів, а також



*прав та обов'язків держав-членів за чинними договорами і міжнародним правом, і узгоджуються з правами людини та основними свободами* (Принцип 11, ДООНБКХМКО).

В українському перекладі спостерігається ілокутивна прагматична адаптація за допомогою прийому трансформації опущення модального дієслова – показника директивної ілокутивної сили і облігативної модальності, що має своїм наслідком асертивний акт і епістемічну модальність. До того ж, у перекладі здійснюється граматична трансформація активу у пасив, що додатково впливає на зниження облігативної модальності: *Actions (...) shall respect – Заходи (...) вживаються*.

Ідентифіковані також українські переклади «слабких» директивів, у яких деінтенсифікація деонтичної облігативної модальності частково компенсується за рахунок застосування граматичної трансформації перетворення пасиву в тексті оригіналу на актив у цільовому тексті:

*In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities* (Principle 15, Rio Declaration). – *З метою захисту навколишнього середовища держави відповідно до своїх можливостей широко застосовують принцип прийняття запобіжних заходів* (Принцип 15, Ріо Декларація).

У перекладеному висловлюванні задіяний алаптивний прийом трансформації опущення модального дієслова зобов'язання, що призводить до трансформації «слабкого» директивного акту у пасиві в асертив. Ця трансформація впливає на шкалу облігативної модальності у перекладі, оскільки «слабка» деонтична модальність зобов'язання трансформується в епістемічну модальність.

Адаптація модальності до більш м'якого права є у наведеному фрагменті перекладу жанрово обумовленою, оскільки жанр Декларації є інструментом вираження наміру держав, часто в урочистій формі, який, однак, не має юридичної сили. Додатковий локальний чинник ілокутивної прагматичної адаптації представлений в тексті оригіналу конструкцією-хеджем *according to their capabilities*, що передбачає можливість варіативного застосування правил, тобто

імплікує пермісивну (дозвільну) модальність їхнього невиконання та динамічну модальність альтернативного виконання норми лише за певних обставин.

Водночас, трансформація пасивної конструкції у фрагменті тексту оригіналу на активну у фрагменті перекладу частково компенсує втрату директивної модальності, збільшуючи ступінь відповідальності суб'єкта за впровадження дій, сформульованих у пропозиційно-інформативній частині акту. На формально-структурному рівні така трансформація відповідає поєднанню синтаксичної позиції фразового суб'єкта із суб'єктом дії: *the precautionary approach shall be widely applied by States – держави (...) широко застосовують принцип прийняття запобіжних заходів*.

Іншим адаптивним прийомом реалізації стратегії де-інтенсифікації облігативної модальності у «слабких» директивах у формі пасиву ідентифікована перекладацька трансформація диференціації значень – із заміною дієслова зобов'язання *shall* на модальне дієслово можливості *може*.

*Marriage shall be entered into only with the free and full consent of the intending spouses (article 16 (2), UDHR). – Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються (стаття 16 (2), ЗДПЛ)*.

У наведеному прикладі завдяки трансформації *shall be entered* на *може укладатися* непрямий директив у формі асертива з двома ілокутивними силами (імпліцитною директивною і експліцитною асертивною) у фрагменті англомовного тексту-джерела перетворюється на асертив, позбавлений маркеру директивної ілокуції. Як результат, відбувається заміна облігативної модальності рекомендації на пермісивну модальність. Так, у пункті 10.26. нормативів ЄС (2021) «Позитивний дозвіл» (Positive permission) як базисний пермісивний засіб зазначається *may*: «Щоб дати дозвіл щось робити, законодавство ЄС використовує *may*».

Завдяки застосуванню зазначеного адаптивного прийому відбувається ілокутивна прагматична адаптація фрагменту документу до більш м'якого права, факторами якої у даному випадку є жанровий («слабкий» жанр Декларація) і дискурсивний, які є домінантними чинниками порівняно з локально-

контекстуальним, оскільки обмежувальна структура в тексті оригіналу *only with*, навпаки, імплікує заборону.

Ідентифіковані також переклади *shall not* у пасивному стані із застосуванням ілокутивної прагматичної адаптації де-інтенсифікації завдяки застосуванню адаптивного прийому лексико-семантичної трансформації диференціації значень – із заміною заперечної форми з модальним дієсловом зобов'язання *shall not* на заперечну форму із дієсловом можливості *не може*. Важливо зауважити, у цьому зв'язку, що у п. 10.25 нормативів ЄС, які впроваджують правила вживання *shall not* як негативного імперативу, рекомендується не вживати замість *shall not* форми дієслова «могти» із заперечною часткою: «Do not use may not for a prohibition» (ISO / ІЕС, 2021).

*Nothing in the present framework Convention shall be interpreted as implying any right to engage in any activity or perform any act contrary to the fundamental principles of international law* (article 21, FCPNM) *Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, що суперечать основним принципам міжнародного права* (стаття 21, РКЗНМ).

*No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile* (article 11, UDHR). – *Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання* (стаття 6, ЗДПЛ) (аналогічною є трансформація *shall* на *може* у заперечних структурах статей 11, 12, 15, 17, 20, 30 процитованої Загальної Декларації прав людини).

*Nothing in the present framework Convention shall be construed as limiting or derogating from any of the human rights and fundamental freedoms which may be ensured under the laws of any Contracting Party or under any other agreement to which it is a Party* (article 22, PCPNM) – *Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права і основні свободи людини, які можуть гарантуватися законами будь-якої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь* (стаття 21, РКЗНМ).

Водночас, у значній частині проаналізованих перекладів, що містять негативну форму вираження облігативних значень *shall not be + V-ed* (No one ... *shall be + V-ed/V3*; *Nothing ... shall be + V-ed/V3*; *No... shall be + V-ed/V3*), модальність, як правило, відтворюється із збереженням її інтенсивності і ілокутивної сили непрямого директиву.

*No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment* (article 6, UDHR). – *Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання* (стаття 6, ЗДПЛ).

Аналогічним чином, частотною в українських перекладах «слабких» директивів у пасивному стані (із відсутньою номінацією суб'єкта-виконавця у позиції фразового суб'єкту) є відсутність адаптивних прийомів і еквівалентний переклад, що здійснюються із збереженням облігативної модальності і показника директивної ілокуції:

*Member States agree that actions taken by them to establish jurisdiction over acts of bribery of foreign public officials in international commercial transactions shall be consistent with the principles of international law regarding the extraterritorial application of a State's laws* (par 12, UNDCBICT) - *Держави-члени згодні з тим, що заходи, що вживаються ними з метою установлення юрисдикції над актами хабарництва іноземних державних посадових осіб у міжнародних комерційних операціях, повинні відповідати принципам міжнародного права, що стосуються екстериторіального застосування законів тієї чи іншої держави* (пар. 12, ДОНБКХМКО).

*Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms* (article 26, UDHR). – *Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод* (стаття 26, ЗДПЛ).

Ядерні засоби облігативної деонтичної модальності і маркери директивної ілокутивної сили за ступенем зниження інтенсивності директивної ілокуції і облігативної модальності представлені у Таблиці 1.

Перформативне дієслово <i>shall / shall not</i>	Прямий директив	Найвищий ступень директивної ілокуції	Найвищий ступень облігативної деонтичної модальності
Перформативне дієслово <i>shall / shall not</i> + засоби хеджування	прямий хеджований директив	Високий ступень директивної ілокуції	Високий ступень облігативної деонтичної модальності
Перформативне дієслово <i>should</i> і <i>should not</i> .	слабкий директив	Середній ступень директивної ілокуції	Високий ступень деонтичної модальності рекомендації
<i>shall not be + V-ed/V3 (Nothing ... shall be + V-ed / V3; No ... shall be + V-ed / V3)</i>	Непрямий директив у формі асертива-заперечення (заборони)	поєднання директивної (імпліцитної) та асертивної (експліцитної) ілокутивних сил	Високий ступень облігативної деонтичної модальності
Object / compl + <i>shall + V</i>	непрямий директив у формі асертиву	поєднання послабленої директивної (імпліцитної) і асертивної (експліцитної) ілокутивних сил	Де-інтенсифікована деонтична модальність рекомендації

<i>shall be + V-</i> <i>ed/V3</i>  <i>must be + V-</i> <i>ed/V3</i>	непрямий директив у формі асертива	поєднання послабленої директивної (імпліцитної) і асертивної (експліцитної) ілокутивних сил	Додатково де- інтенсифікована деонтична модальність рекомендації
предикативні прислівники (necessary тощо) та інші слова-не модальні дієслова із семою зобов'язання	Непрямий директив у формі асертиву	Мінімальна інтенсивність імпліцитної директивної ілокуції; наявність структурно маркованої асертивної ілокутивної сили	Мінімальний ступень рекомендаційної деонтичної модальності; наявність епістемічної модальності

Таблиця 1. Маркери облігативної деонтичної модальності.

Матеріал підрозділу дозволив виокремити ядерні засоби де-інтенсифікації директивної деонтичної модальності в українськомовних перекладах англійськомовних документів м'якого права. Основними засобами є такі перекладацькі адаптивні прийоми, як синтаксична трансформація опущення в українських цільових текстах модального дієслова *shall* на позначення зобов'язання, в тому числі у його заперечній формі *shall not* і в пасивній формі «слабкого» директиву; трансформація опущення модального дієслова *should* на позначення рекомендації. Як наслідок застосування таких адаптивних прийомів втрачається маркер ілокутивної частини директивних актів, завдяки чому реалізується адаптивна перекладацька стратегія де-інтенсифікації деонтичної модальності і відбувається заміна облігативної і рекомендаційної модальностей

епістемічною модальністю, що пов'язана не з необхідністю виконання обов'язкових або рекомендованих правил, а з дескрипцією відповідних дій держав. Іншими адаптивними прийомами, спрямованими на де-інтенсифікацію деонтичної модальності, є лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною дієслова зобов'язання *shall* у пасивній конструкції, як в стверджувальній, так і в заперечній формі з модальним дієсловом зобов'язання *shall not*, на форму із дієсловом можливості *може / не може*, завдяки чому відбувається заміна облігативної модальності на пермісивну модальність.

Адаптивні прийоми реалізації адаптивної стратегії де-інтенсифікації і зміни директивної деонтичної модальності з огляду на чинники адаптації, варіювання інтенсивності іллокутивної сили і базованої на ній модальності проілюстровані у Таблиці 2.

текст оригіналу: ілокутивна сила; модальність оригіналу	Перекладацький адаптивний прийом	текст перекладу: ілокутивна сила; трансформована модальність	фактор адаптації
<i>Shall + V / shall not + V:</i> Прямий директив: директивна ілокутивна сила зобов'язання; Облігативна модальність	синтаксична трансформація опущення модального дієслова зобов'язання, <i>shall</i> , у тому числі у його заперечній формі <i>shall not</i>	<i>V; ne + V:</i> Асертив із двома ілокутивними силами: ілокуція впевненості + рекомендації / бажання; Епістемічна модальність	1) жанровий: слабкий жанр «м'якого права» (Декларація, Принципи тощо); 2) дискурсивний;

			3) локально- контекстуальни й
<p><i>Should + V:</i> Прямий директив: директивна ілокутивна сила рекомендації; Облігативн а модальність</p>	<p>синтаксична трансформація опущення модального дієслова <i>should</i> на позначення рекомендації</p>	<p><i>V:</i> Асертив із двома ілокутивними силами: ілокуція впевненості + рекомендації / бажання; Епістемічна модальність</p>	<p>1) жанровий: слабкий жанр «м'якого права» (Декларація, Принципи тощо); 2) дискурсивний; 3) локально- контекстуальни й</p>
<p>Object / compl + <i>shall be</i> + <i>V-ed/V3:</i> непрямий директив у формі асертиву; де- інтенсифікована деонтична модальність рекомендації</p>	<p>синтаксична трансформація опущення модального дієслова зобов'язання, <i>shall</i> у складному дієслівному присудку у формі пасиву</p>	<p>1. V (у пасивному стані у теперішньому часі): асертив; епістемічна модальність; 2. Subject + V (у активному стані у теперішньому часі)</p>	<p>жанровий: 1) слабкий жанр «м'якого права»; 2) дискурсивний; 3) локально- контекстуальни й</p>



		асертив; епістемічна модальність	
Object / compl + <i>shall be</i> + <i>V-ed/V3</i> : непрямий директив у формі асертиву; де- інтенсифікована деонтична модальність рекомендації	лексико- семантична трансформація диференціації значень – із заміною дієслова зобов'язання <i>shall</i> у пасивній конструкції на форму із дієсловом можливості <i>може</i>	Може + V (у пасивному стані у теперішньому часі): пермісивна модальність	Жанровий, дискурсивний, локально- контекстуальни й
<i>shall not be</i> + <i>V-ed/V3</i> ( <i>Nothing ... shall</i> <i>be + V-ed / V3; No</i> <i>... shall be + V-ed /</i> <i>V3</i> ): непрямий директив у формі асертива- заперечення (заборони); облігативна деонтична модальність	лексико- семантична трансформація диференціації значень – із заміною дієслова зобов'язання у пасивній конструкції в заперечній формі <i>shall not</i> на форму із дієсловом можливості <i>не може</i>	<i>не може</i> + <i>V-</i> у теперішньому часі, пасив): непрямий директив у формі асертива- заперечення (заборони); послаблення облігативної деонтичної модальності	Жанровий, дискурсивний, локально- контекстуальни й

Таблиця 2. Адаптивні прийоми реалізації адаптивної стратегії деінтенсифікації і зміни директивної деонтичної модальності.

3.2.1.2. Адаптивна стратегія інтенсифікації директивної деонтичної модальності і адаптивні прийоми її реалізації.

Облігативна деонтична модальність рекомендації виражена директивними мовленнєвими актами, але з меншою інтенсивністю директивної ілокуції, ніж зобов'язання або юридичні вимоги. Зокрема, в Таблиці 4 (Recommendation) Принципів та правил структури та складання документів Міжнародної організації з стандартизації (ISO/IEC, 2021), зазначається, що преференційною вербальною формою для вираження рекомендації має бути *should* і *should not*.

На відміну від усталеної традиції адаптації перекладів з модальним дієсловом «shall» до м'якого права, із трансформацією директивів в асертиви, асоційовані із епістемічною модальністю, переклад фрагментів, що містять *should*, приблизно у 75 відсотках здійснюється із дотриманням зазначених вище правил – із збереженням директивної рекомендаційної модальності, що в українському варіанті корелює із безособовими структурами із словами «слід» і «необхідно»:

*The Parties should take precautionary measures to anticipate, prevent or minimize the causes of climate change and mitigate its adverse effects (article 3 (30), UNFCCC).*  
– Сторонам необхідно вживати попереджувальні заходи з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків (стаття 3 (30), РКООНЗК).

Така ілокутивна еквівалентність пояснюється тим, що деонтична модальність рекомендації є конститутивним типом модальності м'якого права.

Втім, приблизно 25 українських перекладів трансформують рекомендаційну модальність фрагментів текстів-оригіналів у облігативну модальність зобов'язання і юридичної вимоги, що призводить до інтенсифікації директивного ілокутивної сили як перекладацької адаптивної стратегії інтенсифікації деонтичної модальності, спрямованої на пристосування фрагмента тексту до більш жорсткого права:

*To achieve sustainable development and a higher quality of life for all people, States should reduce and eliminate unsustainable patterns of production and consumption and promote appropriate demographic policies (principle 8, Rio Declaration). – Для досягнення сталого розвитку та більш високої якості життя для всіх людей держави повинні обмежити і ліквідувати нежиттєздатні моделі виробництва і споживання і заохочувати відповідну демографічну політику (принцип 8, Декларація Ріо).*

*States should cooperate to strengthen endogenous capacity-building (...) (principle 8, Rio Declaration). – Держави повинні співпрацювати з метою зміцнення діяльності по нарощуванню національного потенціалу (принцип 8, Декларація Ріо).*

Серед визначених вище чинників ілюкативної прагматичної адаптації, що має своїм наслідком інтенсифікацію директивної ілюкції і облігативної модальності через застосування такого адаптивного прийому, як лексична трансформація диференціації значень – із заміною модального дієслова *should* на позначення рекомендації на дієслово *повинні (must)* на позначення зобов'язувальної дії, першочергове значення належить критерію жанрової специфіки – насамперед, приналежність тесту оригіналу жанру рамкової конвенції, що є жанром, гібридним із «жорстким правом».

При цьому жанровий критерій у випадку адаптації стає домінантним порівняно з критерієм локального контексту, як засвідчує наведений нижче приклад документу Рамкової конвенції, де розгорнута структура-хедж, що послаблює рекомендаційну модальність, не стає на засаді жанрово обумовленої трансформації до більш жорсткого права.

*Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies, each Party should take account of its national health objectives concerning tobacco control and adopt or maintain, as appropriate, measures which may include (article 6 (2) WHO FCTC).*

*Без шкоди для суверенного права Сторін визначати й встановлювати свою політику оподаткування, кожна Сторона повинна враховувати свої національні цілі в галузі охорони здоров'я, які стосуються боротьби проти*

тютюну, й у відповідних випадках запроваджувати чи зберігати заходи, що можуть включати (стаття 6 (2) РКБПТ).

Адаптація до імперативної облігативної модальності в українському тексті відбувається незважаючи на те, що уточнюючий зворот-застереження *Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies*, який передує перформативній частині директивного акту, містить засоби референції до національних законодавств і суверенних прав держав-членів документу. Це розширює можливості альтернативного застосування правил поведінки, встановлених у нормативній пропозиційній частині директиву і, відповідно, знижує інтенсивність ілюкутивної сили директивну. З метою пом'якшення директивних вимог у фрагменті вживається інший хедж: у *відповідних випадках / as appropriate*.

Водночас, навіть в текстах, що належать до жанру рамкової конвенції, ілюкутивна адаптація до високого ступеню облігативної модальності має нерегулярний, спорадичний характер. Наприклад, у перекладі пункту 5 статті 3 (Принципи) Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (1992) використовується ілюкутивна прагматична адаптація із значною інтенсифікацією облігативної модальності і ілюкутивної сили директиву. Втім, у перекладі трьох інших пунктів тієї ж самої статті 3 використовується рекомендаційна форма «необхідно», що є синонімічним еквівалентом *should* і цілком відповідає європейським стандартам перекладу документів:

*Пункт 5: The Parties should cooperate to promote a supportive and open international economic system (article 3 (5) UNFCCC). – Сторони повинні співробітничати з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи (стаття 3 (5) РКООНЗК);*

*Пункт 3: The Parties should take precautionary measures to anticipate, prevent or minimize the causes of climate change and mitigate its adverse effects (...) (article 3 (3) UNFCCC). – Сторонам необхідно вживати попереджувальні заходи з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків (стаття 3 (3) РКООНЗК).*

Більш того, в одному й тому ж самому пункті зазначеної статті *should* перекладається або із збереженням ілокутивної сили побажання і рекомендаційної модальності, або як адаптивний прийом інтенсифікації директивної ілокуції і шкали деонтичної модальності.

*Пункт 1: The Parties should protect the climate system for the benefit of present and future generations of humankind, on the basis of equity and in accordance with their common but differentiated responsibilities and respective capabilities. Accordingly, the developed country Parties should take the lead in combating climate change and the adverse effects thereof (article 3 (1) UNFCCC).* – Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями. Відповідно, Сторони, які є розвинутими країнами, повинні відігравати головну роль у боротьбі зі зміною клімату та її негативними наслідками (стаття 3 (3) РКООНЗК).

Також жодними чинниками і критеріями вихідного тексту не можна, на наш погляд, пояснити лексико-семантичну трансформацію диференціації значень із заміною *should* на дієслово обов'язку «повинні» із відповідним посиленням директивної ілокуції і облігативної модальності у такому «слабкому» жанрі, м'якого права, як Декларація:

*States should cooperate to strengthen endogenous capacity-building for sustainable development by improving scientific understanding through exchanges of scientific and technological knowledge, and by enhancing the development, adaptation, diffusion and transfer of technologies, including new and innovative technologies (principle 9, Rio Declaration).* – Держави повинні співпрацювати з метою зміцнення діяльності по нарощуванню національного потенціалу для забезпечення стійкого розвитку завдяки поглибленню наукового розуміння шляхом обміну науково-технічними знаннями і розширення розробки, адаптації, розповсюдження та передачі технологій, включаючи нові і новаторські технології (принцип 9, Декларація Ріо).

У наведеному фрагменті українського перекладу трансформація диференціації значень із заміною дієслова із денотативною семою рекомендації на дієслово із семою «обов'язок» є адаптивним прийомом реалізації стратегії інтенсифікації облігативної модальності, який не «підтримується» чинниками реалізації такої стратегії.

Іншим адаптивним прийомом реалізації перекладацької стратегії інтенсифікації облігативної модальності в українських перекладах текстів м'якого права ідентифіковано лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною модального дієслова *may* на позначення пермісивної модальності у складі заперечної конструкції на прикметник із значенням «зобов'язання» *не повинно*. Наслідком застосування адаптивного прийому є трансформація пермісивної модальності у заперечній формі на облігативну модальність, тобто адаптація тексту до більш жорсткого права.

*These rights and freedoms may in no case be exercised contrary to the purposes and principles of the United Nations (article 26, UDHR) – Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй* (стаття 26, ЗДПЛ).

Локально-контекстуальним фактором посилення облігативної модальності акту і, відповідно, тригером заміни модального дієслова пермісивної семантики прикметником із модальним значенням «зобов'язання» є прислівникове словосполучення на позначення категоричної заборони *in no case / ні в якому разі*, що посилює директивну ілюкцію заборони у асертиві (непрямому директиві) і ступінь облігативної модальності.

Отже, матеріал підрозділу дозволив виокремити ядерні засоби інтенсифікації директивної деонтичної модальності в українськомовних перекладах англійськомовних документів м'якого права. Основними засобами реалізації адаптивної стратегії інтенсифікації є такі перекладацькі адаптивні прийоми, як лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною модального дієслова *should* на позначення рекомендації на прикметник *повинні (must)* на позначення зобов'язувальної дії, а також трансформація диференціації значень із

заміною модального дієслова *may* на позначення пермісивної модальності у складі заперечної конструкції на прикметник із значенням «зобов'язання» не повинно. Перший вид адаптації має своїм наслідком інтенсифікацію деонтичної модальності, спрямованої на пристосування фрагмента тексту до більш жорсткого права – із заміною модальності рекомендації на модальність зобов'язання. Основним критерієм такої адаптації є критерій жанрової специфіки – приналежність тексту оригіналу жанру фреймової конвенції, що є жанром, гібридним із «жорстким правом». Наслідком застосування другого адаптивного прийому є трансформація пермісивної модальності у заперечній формі на облігативну модальність, фактором здійснення якої визначено критерій локального контексту.

Адаптивні прийоми реалізації адаптивної стратегії інтенсифікації директивної деонтичної модальності з огляду на чинники адаптації, варіювання інтенсивності іллокутивної сили і базованої на ній модальності проілюстровані у Таблиці 3.

текст оригіналу:	Перекладацьки й адаптивний прийом	текст перекладу:	фактор адаптації
іллокутивна сила; модальність оригіналу		іллокутивна сила; трансформована модальність	
<i>should</i> і <i>should not</i> : слабкий директив деонтична модальність рекомендації	Лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною модального дієслова рекомендації <i>should</i> на предикативне	Прямий директив: директивна іллокутивна сила; Облігативна модальність	1) жанровий: сильний жанр «м'якого права» (Конвенція); 2) локально-

	слово із значенням зобов'язання «повинні»		контекстуальний
<i>may + not (other negation markers):</i> асертив; пермісивна модальність заборони із облігативним компонентом	Лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною дієслова пермісивної модальності у заперечній формі на предикативне слово із значенням зобов'язання «не повинні»	асертив з директивною ілокутивною силою (непрямий директив) інтенсифікація облігативної модальності заборони	Локально-контекстуальний

Таблиця 3. Адаптивні прийоми реалізації адаптивної стратегії інтенсифікації директивної деонтичної модальності.

### 3.3. Ядерні засоби вираження і адаптації волітивної і епістемічної модальностей.

Пропозиційна модальність включає епістемічний і евіденційний підтипи. Серед базисних епістем – достовірності, недостовірності і проблемної достовірності в дискурсі м'якого права ідентифіковані модальність достовірності і проблемної достовірності.

Модальність достовірності базується насамперед на фактивних пресупозиціях і ілокутивній силі прямих асертивів (Кравченко, 2017, с. 152), що маркується такими перформативними словами (водночас – операторами епістемічної модальності), як *know, be aware, be convinced, regret, realize, discover,*



*remember, notice*, які вказують на те, що їх об'єкт (доповнення) є істинним (Heim 1992; Kiparsky & Kiparsky 1970; Karttunen & Peters 1979). Саме впевненість суб'єкта асертивного повідомлення в істинності, достовірності повідомленого становить важливу умову успішності асертивної ілюкції. Найбільш поширеним модальним оператором асертивної ілюктивної сили і епістемічної модальності достовірності в текстах м'якого права є: *to be convinced (that)* (*бути переконаними в тому, що*).

*We are convinced that: (...) 14. Women's rights are human rights* (14, BD). – *Ми переконані в тому, що: (...) 14. Права жінок є правами людини* (п. 14, ПД).

Оператори достовірності – ядерні засоби епістемічної модальності, у аналізованих текстах не підлягають ілюктивній прагматичній адаптації, на яку частково впливають лише периферійні засоби, які містяться у пропозиційно-інформативній частині асертивних актів (докладніше – див. розділ 4).

Проблемна достовірність в актах м'якого права включає епістемічну установку «апеляції до загальновідомого», що впроваджується такими модальними операторами-асертивними дієсловами, як *Considering that, Recognizing, Having regard to, Acknowledging*. У визначеній у 2.3. дискурсивній моделі перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу операторам такої модальності відповідають засоби референції до модулю «інтеріоризованого» буття – економічного, політичного, соціального контекстів міжнародного масштабу, що зумовлюють потребу у документі:

*Recognizing also that effective efforts at all levels to combat and avoid corruption and bribery in all countries are essential elements of an improved international business environment* (UNDCBICT). – *Визнаючи також, що дійові зусилля на усіх рівнях боротьби з корупцією і хабарництвом та їх недопущення в усіх країнах є важливими елементами поліпшення міжнародного ділового становища* (ДООНБКХМКО).

У процесі перекладу англійського тексту-джерела українською мовою епістемічна модальність проблемної достовірності може зазнавати прагматичної адаптації. Зокрема, ідентифікована можливість де-інтенсифікації асертивної ілюкції із її ускладненням елементами волітвної модальності, базованими на

експресивній ілюкутивній силі і, навпаки, послаблення волітивної модальності із її трансформацією на епістемічну завдяки перетворенню експресивних актів на непрямі асертиви.

Зважаючи на те, що в аналізованому у випадку ілюкутивної прагматичної адаптації модальності її оператори збігаються з маркерами ілюкутивної сили, а також з огляду на те, що оператори епістемічної модальності достовірності і проблемної достовірності наявні у преамбульній частині документів, висловлення якої за своїм оформленням суттєво відрізняються від канонічних мовленнєвих актів, доцільно стисло зупинитися на специфіці актомовленнєвої природи таких висловлень.

Специфіка актів преамбульної частини полягає у тому, що вони є компонентом складного поліпредикативного мовленнєвого акту – як у наведеному нижче прикладі.

<ol style="list-style-type: none"> <li>1. <i>We, the Governments participating in the Fourth World Conference on Women,</i></li> <li>2. <i>Determined to (...)</i></li> <li>3. <i>Acknowledging (...)</i></li> <li>4. <i>Recognize that (...)</i></li> <li>5. <i>Also recognize that (...)</i></li> <li>6. <i>Dedicate ourselves (...)</i></li> <li>7. <i>We reaffirm our commitment to:</i> (далі йде безпосередньо текст декларації) (BD).</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. <i>Ми, уряди, що беруть участь у четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок,</i></li> <li>2. <i>Сповнені твердої рішучості (...)</i></li> <li>3. <i>З огляду на (...)</i></li> <li>4. <i>Визнаємо, що (...)</i></li> <li>5. <i>Визнаємо також, що (...)</i></li> <li>6. <i>Заявляємо про (...)</i></li> <li>7. <i>Ми підтверджуємо нашу прихильність (ПД).</i></li> </ol>
---	--

При цьому із складним підметом (*the Governments participating in the Fourth World Conference on Women*), що номінує колективного суб'єкта дій, узгоджується не лише предикат *reaffirm*, але й кожний з пунктів преамбули (*the Governments ... Determined to, Acknowledging, Recognize, Dedicate*), що обґрунтовує необхідність

документу, в тому числі через реалізацію епістемічної модальності проблемної достовірності за допомогою стратегії «апеляції до реалій, що зумовлюють / обґрунтовують нагальність документу». Зважаючи на рамкову структуру преамбульної частини, у якій висловленню, що впроваджує основний текст документу, передують низка аргументів щодо його доцільності, кожний аргумент такої поліпредикативної структури може бути трансформований у окремий мовленнєвий акт за моделлю: *Держави-учасники...сповнені твердої рішучості домагатися досягнення... ; Держави-учасники... визнаємо голоси всіх жінок ... тощо.*

Кожне з висловлень є мовленнєвим актом, в якому дієслово або віддієслівна форма має функцію перформативного маркера – або асертивної іллокуції і епістемічної модальності (*Determined to, Acknowledging, Recognize that, Also recognize that*) або експресивної іллокутивної сили і волітвної модальності (*Dedicate ourselves*). Отже, зміна такого маркера у перекладі може впливати на іллокутивну силу і модальність. Розглянемо, у цьому зв'язку, переклад двох з наведених актів:

*We, the Governments participating in the Fourth World Conference on Women (...)*  
*Acknowledging the voices of all women everywhere - Ми, уряди, що беруть участь у четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, (...) З огляду на сподівання всіх жінок в усьому світі.*

У наведеному фрагменті перекладу граматична трансформація частиномовної перекатегоризації дієприкметника *acknowledging* на прийменник *з огляду на* у поєднанні із трансформацією диференціації значень призводять до втрати семи «апеляції до загальновідомого», внаслідок чого втрачається показник асертивної іллокутивної сили і оператор епістемічної модальності проблемної достовірності *acknowledge* (*визнавати*). Водночас, лексико-семантична трансформація конкретизації *voices* на *сподівання*, додає висловленню конотативних експресивних значень волітвної модальності. З огляду на це, граматична трансформація частиномовної перекатегоризації в українському перекладі стає адаптивним прийомом де-інтенсифікації епістемічної модальності

проблемної достовірності (зі стратегію «апеляції до загальновідомого») за рахунок актуалізації у цільовому тексті компоненту експресивної ілюкції і асоційованої з нею волітвної модальності – модальності бажання привести стан речей у відповідність до певного ідеалу. Чинником такої адаптації стає, по-перше, урочистий жанр Декларації із стилістичними характеристиками жанрової гібридності із політичним дискурсом.

В іншому фрагменті цього тексту ідентифіковано адаптивний прийом лексико-семантичної трансформації генералізації із заміною *Dedicate ourselves* на *Заявляємо про прихильність*, що призводить до втрати денотативної семи «присвятити» себе (*dedicate* – to give all your attention and effort to one particular thing (LDCE)), що маркує експресивну ілюкцію, і до її заміни стилістично нейтральною семою «заявляти». Внаслідок застосованої лексико-семантичної трансформації втрачається маркер експресивної ілюктивної сили і волітвної модальності та відбувається трансформація експресиву на асертив (заява – одна із ілюктивних сил асертивів) і волітвної модальності – на епістемічну:

*We, the Governments participating in the Fourth World Conference on Women (...)*  
*Dedicate ourselves unreservedly to addressing these constraints and obstacles* (7, BD).  
– Ми, уряди, що беруть участь у четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, (...) *Заявляємо про свою беззастережну прихильність справі усунення цих обмежень і перешкод* (7, ПД).

Лексико-семантична трансформація генералізації стає адаптивним прийомом реалізації стратегії зміни ілюктивної сили експресиву на асертивну ілюкцію і, відповідно, волітвної модальності із експліцитно вираженим бажанням привести стан речей у відповідність до певного ідеалу – на епістемічну модальність впевненості у висловлюваному.

У документах м'якого права спостерігається тісний зв'язок між епістемічною евіденціальною модальностями, оскільки достовірність є знанням, що володіє доказовою базою.

Отже, епістемічна модальність – це вираження суб'єктом ступеню достовірності його інформації, а евіденціальність маркує інформаційні джерела, на

яких суб'єкт засновує своє висловлювання. У визначеній у 2.3. дискурсивній моделі перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу оператори евіденціальної модальності *recalling, having regard, taking into account, noting, taking into consideration* (нагадуючи про те, що; зважаючи на; беручи до уваги; враховуючи) збігаються з маркерами референції до модулів «семіосфера текстів універсального міжнародного права» і «семіосфера текстів певної галузі міжнародного права».

За рідким виключенням, такі оператори відтворюються в українських перекладах, не впливаючи на зміну, інтенсифікацію або послаблення відповідних модальних значень. Втім, у наведеному нижче фрагменті Загальної Декларації прав людини український переклад упрозорює оператор евіденційної модальності, що є відсутнім у тексті оригіналу:

*Whereas the peoples of the United Nations have in the Charter reaffirmed their faith in fundamental human rights (UDHR) – беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини (ЗДПР).*

Отже, матеріал підрозділу дозволив дійти висновку про те, що серед підвидів епістемічної модальності прагматичної адаптації в українських перекладах міжнародно-правових текстів може зазнавати модальність проблемної достовірності. Адаптивним прийомом, що реалізує стратегію де-інтенсифікації такої модальності, впроваджуючи елементи експресивної іллокутивної сили і волітивної модальності, є комбінована трансформація частиномовної перекатегоризації із диференціацію значень, що призводить до втрати семи «апеляції до загальновідомого». Адаптивним прийомом де-інтенсифікації волітивної модальності за рахунок епістемічної модальності впевненості у висловлюваному ідентифікована лексико-семантична трансформація генералізації із втратою одиницею перекладу конотативної семи, наявної у одиниці тексту оригіналу.

### Висновки до третього розділу.

В англomовному дискурсі міжнародного м'якого права і його українських перекладах ідентифіковані засоби вираження пропозиційної (епістемічної і евіденційної) і подієвої модальності – деонтичної, включаючи облігативний і пермісивний різновиди, та динамічної – як модальності можливості і волевиявлення. Різноманіття модальних значень віддзеркалює особливості текстів м'якого права як таких, що є правовими, але часто позбавленими обов'язкової юридичної сили.

Базові або ядерні засоби адаптації модальності визначаються у праці як адаптивні способи інтенсифікації, де-інтенсифікації або зміни типу модальних значень за допомогою перекладацьких трансформацій перформативної частини мовленнєвих актів, а саме маркерів іллокутивних сил, на яких базований той або інший тип модального значення.

Всі ядерні адаптивні прийоми, що реалізують стратегії інтенсифікації або де-інтенсифікації іллокутивних сил і асоційованих із ними типів модальності, у праці умовно розподілено на три основні групи.

Перша група ядерних засобів адаптації модальності в українськомовних перекладах англійськомовних документів м'якого права включає адаптивні прийоми де-інтенсифікації облігативної деонтичної модальності. Серед таких прийомів ідентифіковані синтаксична трансформація опущення в українських цільових текстах модального дієслова *shall* на позначення зобов'язання, в тому числі у його заперечній формі *shall not* і в пасивній формі «слабкого» директиву. Трансформації, асоційовані з опущенням *shall*, визначаються у праці як базисний прийом адаптації до більш м'якого права.

У нотаційному вигляді такі трансформації можна представити як: *Shall + V / shall not + V на V; ne + V; Object / compl + shall be + V-ed/V на V i Subject + V; Object / compl + shall + V на Object / compl + V*.

Іншим адаптивним прийомом де-інтенсифікації деонтичної модальності визначена трансформація опущення у цільовому тексті модального дієслова вихідного тексту *should* на позначення рекомендації: *Should + V на V*.

Завдяки адаптивним прийомам в перформативній частині директивних мовленнєвих актів зобов'язання і рекомендації втрачається маркер іллокутивної сили, на якому базується облігативна або рекомендаційна модальність. Результатом іллокутивної трансформації стає де-інтенсифікація деонтичної модальності і заміна зобов'язальної і рекомендаційної модальності епістемічною з акцентом не на вимогах щодо виконання, а на переконанні, що правило повинно виконуватися.

Іншим ядерним адаптивним прийомом, що реалізує стратегію де-інтенсифікації деонтичної модальності, нами визначена лексико-семантична трансформація диференціації значень, результатом якої є заміна дієслова зобов'язання *shall* і *shall not* у пасивній конструкції на структуру із дієсловом можливості *може / не може*, завдяки чому відбувається послаблення облігативної модальності за рахунок пермісивного модального значення.

У нотаційному вигляді такі трансформації включають: *shall be + V-ed/V3 / shall not be + V-ed/V3 (Nothing ... shall be + V-ed / V3; No ... shall be + V-ed / V3) на Може + V (нас) / не може + V (нас)*.

Друга група ядерних засобів адаптації модальності в українськомовних перекладах англійськомовних документів м'якого права включає адаптивні прийоми інтенсифікації облігативної деонтичної модальності, серед яких ідентифіковані: лексико-семантична трансформація диференціації значень – із заміною модального дієслова рекомендації і маркера директивної іллокутивної сили рекомендації *should* на предикативну лексему *повинні* на позначення обов'язкової для виконання дії (*should + V / should not + V* на «повинні» + *V / не «повинні» + V*), а також заміна модального дієслова *may* пермісивної семантики у заперечній формі на одиниці цільового тексту не повинно: *may + not (other negation markers) + V* на *не «повинні» + V*.

Перший адаптивний прийом є ядерним засобом інтенсифікації облігативної деонтичної модальності – із трансформацією модальності рекомендації на модальність зобов'язання. Застосування другого адаптивного прийому призводить

до трансформації пермісивної модальності заперечення на облігативну модальність.

Третя група адаптивних прийомів, що є ядерними засобами адаптації модальності в українських перекладах міжнародно-правових текстів, включає засоби адаптації епістемічної модальності проблемної достовірності і волітвної модальності. Стратегія де-інтенсифікації модальності проблемної достовірності впроваджується таким адаптивним прийомом, як комбінована трансформація частиномовної перекатегоризації із диференціацією значень, що призводить до втрати «епістемічної» семи «апеляції до загальновідомого» і актуалізації конотативної семи, що маркує експресивну ілокутивну силу і волітвну модальність. Адаптивним прийомом де-інтенсифікації волітвної модальності і її компенсації епістемічною модальністю впевненості у висловлюваному визначена лексико-семантична трансформація генералізації із втратою одиницею перекладу конотативної семи, що маркує експресивну іллокуцію.

У розділі визначено три основні фактори ілокутивної прагматичної адаптації: жанровий; дискурсивний; контекстуальний. Додатковим є чинник відхилення актів, що конституують міжнародно-правовий дискурс, від канонічної формули мовленнєвого акту-перформативу.

Жанровий фактор визначає адаптацію або до м'якого (декларативного) жанру вихідного тексту, що призводить до перетворення директивів на асертиви і заміну облігативної модальності епістемічною, або до такого жанру «вихідного» тексту, як Рамкова конвенція – із інтенсифікацією директивної ілокутивної сили і облігативної модальності – із заміною модальності рекомендації на модальність вимоги і обов'язку.

Дискурсивний фактор – чинник адаптації перекладу до дискурсивного простору м'якого права, структурованого нормативними цінностями «рекомендація», «бажаність», «можливість». Такий чинник впливає на адаптацію у напрямку мітігації нормативних вимог, перетворення директивів на асертиви і облігативної деонтичної модальності на епістемічну і може конфліктувати з жанровим критерієм у разі перекладу Рамкової конвенції.



Локальний контекст адаптації українського перекладу до необов'язкового або менш обов'язкового права базується на фразях-хеджах, що функціонують як своєрідні локальні застереження про обмеження відповідальності сторін документу і, відповідно, послаблюють зобов'язальну модальність фрагменту тексту, що перекладається, стаючи підставою для його локальної прагматичної адаптації у тексті перекладу. Локальний контекст адаптації перекладу до більш жорсткого права виявлений у поодиноких випадках і включає заборонні застереження стосовно того, що щось не повинно відбуватися.

Крім ядерних засобів ілокутивної прагматичної адаптації, що локалізовані у перформативній (ілокутивній) частині мовленнєвих актів, на ілокутивну прагматичну адаптацію в українських перекладах м'якого права певною мірою впливають периферійні засоби, зосереджені у пропозиційній (інформативній) частині нормативних висловлень – директивних, комісивних, асертивних і експресивних актів, що маніфестують облігативну, комісивну, епістемічну, евіденційну і волітивну модальності різного ступеню інтенсивності. На аналізі таких засобів сфокусований 4-й розділ цього дисертаційного дослідження.

Основні положення розділу висвітлені у такій публікації автора: Маркова, 2021а.

## **РОЗДІЛ 4. ПЕРИФЕРІЙНІ ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА**

Крім ядерних засобів адаптації модальності в українськомовних перекладах текстів м'якого права, у праці ідентифіковані і систематизовані периферійні або додаткові засоби прагматичної адаптації. На відміну від ядерних способів адаптації, які здійснюються під час перекладу ілокутивної або перформативної частини мовленнєвих актів, периферійні адаптивні прийоми є перекладацькими трансформаціями, що задіяні у пропозиційній частині мовленнєвих актів – зазвичай, директивних та комісивних.

Зіставний перекладацький аналіз документів м'якого права англійською і українською мовами дозволив виокремити дві основні групи адаптивних тактик, що залучають периферійні засоби адаптації модальності. Перша група залучає тактики, що сприяють реалізації стратегії де-інтенсифікації ілокутивної сили актів і послабленню ступеню виявлення відповідної модальності. Така група включає адаптивні тактики мітігації, генералізації / імперсоналізації, розгляду яких присвячений перший підрозділ цього розділу дисертаційної праці. Друга група залучає адаптивні тактики, які впроваджують стратегію інтенсифікації ілокутивної сили актів і посилення ступеню відповідної модальності.

### **4. 1. Адаптивні тактики де-інтенсифікації модальності.**

У підрозділі розглянуті адаптивні тактики мітігації і генералізації, що сприяють де-інтенсифікації модальності в українських перекладах текстів м'якого права.

#### **4.1.1. Тактика мітігації: семантична надлишковість у перекладі.**

Прийомами реалізації адаптивної тактики мітігації в українськомовних перекладах англійськомовних текстів м'якого права є трансформації з додаванням пом'якшувальних компонентів, трансформація додавання додаткових слів-хеджів,

не пов'язаних із смисловим ядром висловлення, семантично надлишкових словосполучень.

Трансформації з додаванням пом'якшувальних компонентів, зокрема, іменника «*можливість*» проілюстровані наведеними вище прикладами аналізу.

*Member States (...) commit themselves / Держави-члени (...) зобов'язуються:*

4. *To deny, in countries that do not already do so, the tax deductibility of bribes* (par. 4, UNDACBICT) - *не допускати у країнах, які ще не зробили цього, можливість відрахування з обкладених податком сум хабарів* (4, ДООНБКХМКО).

7. *To examine establishing illicit enrichment by public officials or elected representatives as an offence* (par.7, UNDCBICT) - *вивчати можливість визнання незаконного збагачення державних посадових осіб або обраних представників злочином* (7, ДООНБКХМКО).

У наведених фрагментах відсутні ядерні засоби прагматичної адаптації модальності, оскільки перформативний маркер комісивної ілокутивної сили акту *commit themselves* в перформативній частині комісиву еквівалентно відтворений у українському перекладі як *зобов'язуються*. Водночас, переклад зобов'язання, сформульованого у пропозиційній частині, залучає трансформацію додавання іменника-мітігатора *можливість*, що є семантично надлишковою, завдяки чому зменшується категоричність дій, зазначених у пропозиційній частині, і висловлення у цілому набуває конотативного відтінку потенційності та альтернативності.

Відповідно, трансформація додавання лексеми-мітігатора розглядається у дослідженні як адаптивний прийом тактики пом'якшення вимог, яка, у свою чергу, реалізує адаптивну стратегію де-ідентифікації комісивної ілокутивної сили.

Окрім мітігатора «*можливість*», тактика пом'якшення реалізується таким адаптивним прийомом, як трансформація додавання слів-хеджів, що є семантично надлишковими у перекладі, оскільки не пов'язані із смисловим ядром висловлення. Відповідно до Д. Лакоффа, хеджування визначається як використання у мові слів і оборотів, «функція яких полягає у тому, щоб зробити поняття більш-менш «непрозорими» (Lakoff, 1973, p. 195). Хеджування визначається як цілеспрямоване

послаблення ілокутивної сили висловлювання, коли мовець / адресант «демонструє» свою «відстороненість від самого об'єкта, про який йдеться, або від іллокутивної сили його власного висловлювання» (Clemen, 1997, p. 15). При цьому застосування маркерів-хеджів може бути як інтенційним, так і не усвідомленим мовцями / адресантами.

Розглянемо, яким чином тактика пом'якшення реалізується трансформацією додавання слів-хеджів.

*No disadvantage shall result for any person belonging to a minority as the consequence of the exercise or non-exercise of the rights set forth in the present Declaration* (3 (2), DRPBNERLM).

*Використання або невикористання прав, викладених у цій Декларації, не призводить до яких би там не було негативних наслідків для становища будь-якої особи, що належить до меншини* (3 (2) ДПОНЕРММ).

У наведеному фрагменті українського перекладу застосовуються як ядерні, так і периферійні засоби адаптації деонтичної облігативної модальності. Зокрема, здійснюється трансформація опущення модального дієслова *shall*, переклад якого як дієслова зобов'язання не лише передбачений стандартами перекладу юридичних документів (докладно див. 3.2), але й уможлиблюється фактором локального контексту, у якому вживається прикметник – кваліфікатор із значенням максимальної заборони: *No disadvantage*. Отже, трансформація опущення дієслова зобов'язання реалізує тактику деінтенсифікації директивної ілокутивної сили, на якій базується облігативна модальність.

Серед периферійних адаптивних прийомів, насамперед, ідентифіковані трансформації додавання хеджів: *No disadvantage (shall result for any person belonging to a minority) – (не призводить) до яких би там не було негативних наслідків для становища (будь-якої особи, що належить до меншини)*. Такі додаткові лексичні одиниці, кількісний склад яких дозволяє також говорити про трансформацію модуляції (*до яких би там не було, для становища*), сприяють «розмитості», зниженню категоричності нормативного змісту висловлення, оскільки є семантично надлишковими у перекладі. Крім того, семантичний обсяг

словосполучення *негативних наслідків* відрізняється у бік більшої генералізації від семантики лексеми *disadvantage* (шкода).

Розглянемо, яким чином тактика пом'якшення реалізується трансформацією додавання семантично надлишкових словосполучень:

*States should consider appropriate measures so that persons belonging to minorities may participate fully in the economic progress and development in their country* (4 (5), DRPBNERLM). – *Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни* (4 (5), ДПОНЕРММ).

У наведеному фрагменті українського перекладу залучаються як основні, такі і периферійні засоби де-інтенсифікації облігативної модальності. Серед базисних адаптивних прийомів наявна трансформація опущення перформативного дієслова *should*.

Периферійні адаптивні прийоми, які сприяють додатковій мітігації директивної іллокутивної сили вже на рівні пропозиціонального змісту, базується на трансформації додавання семантично надлишкового словосполучення із віддієслівним іменником *питання про вжиття* (без цієї трансформації переклад виглядав би таким чином: Державам слід розглянути відповідні заходи), а також трансформації додавання віддієслівного іменника *у забезпеченні*. Крім того, переклад прислівника можливо було б здійснити еквівалентним міжмовним синонімом «повноцінно» (брати участь) замість його відтворення адвербіальним зворотом *повною мірою*.

Отже, матеріал підрозділу доволить, що адаптивна тактика мітігації, що застосовується для реалізації стратегії де-інтенсифікації насамперед директивної і комісивної ілокутивних сил і конотативного посилення асоційованої з такими силами модальності, впроваджується такими периферійними адаптивними прийомами, як: трансформації додавання іменника-мітігатора «можливість»; трансформації додавання хеджів – однослівних і розгорнутих; трансформації додавання семантично надлишкових словосполучень. Слід наголосити на тому, що

тактика мітігації розуміється у праці саме як одна з тактик стратегії де-інтенсифікації модальност у цільовому тексті, а не як нова тактика у перекладознавстві.

Функція адаптивних прийомів тактики мітігації проілюстрована Таблицею 4.

Адаптація як де-інтенсифікація облігативної модальності
Адаптивна стратегія де-інтенсифікації облігативної або комісивної ілокутивної сили
Адаптивна тактика мітігації
Адаптивні прийоми
Трансформації додавання – іменника-мітігатора «можливість»; хеджів – однослівних і розгорнутих; семантично надлишкових словосполучень.

Таблиця 4. Адаптивні прийоми перекладацької тактики мітігації: метадискурсивні маркери мітігації.

4.1.2. Засоби реалізації адаптивної тактики генералізації: метадискурсивні маркери генералізації.

Окрім тактики мітігації, периферійні засоби прагматичної адаптації деонтичної модальності текстів м'якого права реалізують таку адаптивну тактику, як генералізація, що зазвичай забезпечується низкою адаптивних прийомів – метадискурсивних маркерів генералізації.

*Tolerance at the State level requires just and impartial legislation, law enforcement and judicial and administrative process (article 2 (2.1), DPT) – На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм (2 (2.1), ДПТ).*

Зокрема, у наведеному фрагменті тактика зменшення категоричності вимог впроваджується в українському перекладі перекладацькою лексико-семантичною трансформацією генералізації – заміною англійського дієслова *requires*

українським дієсловом *передбачає*. Якщо порівняти дефініцію зазначених дієслів у словниках, то можна побачити, що значення таких лексем відрізняються як за своїм денотативним, так і узуально-конотативним семантичним складом.

Так, у всіх лексико-семантичних варіантах дієслова *requires* наявна сема обов'язковості: *to need something, or to make something necessary; to order or demand something* (CDcam). Водночас, у значенні лексеми *передбачати* денотативними семами є «припускати», «мати на увазі» і «планувати»: Бачити, припускати що-небудь задалегідь; мати на увазі що-небудь; планувати, проектувати що-небудь (СУМ, 6, 1975, с. 164).

Лексико-семантична трансформація, здійснена в українському перекладі, замінює ключове дієслово-присудок на позначення дій, які слід здійснити сторонам документу, на дієслово не лише з більш генералізованою семантикою, але й із семантичною втратою ключової для правового тексту семи зобов'язання, що постає як метадискурсивний маркер генералізації.

Використовуючи термінологію О.О. Селіванової (2012, с. 462), цю трансформацію можна назвати формально-змістовною трансформацією денотативного плану із прагматичним компонентом, що постає як заміна гіпоніму іншим гіпонімом того самого класу (що також називається еквонімічною трансформацією), що може, на думку дослідниці, ставати перекладацькою помилкою.

Оскільки денотативна сема у трансформованому слові українського перекладу варіюється порівняно з текстом оригіналу за своєю категоричністю і інтенсивністю передбаченої дії (у бік зменшення таких характеристик), зазначену лексико-семантичну трансформацію можна вважати, на наш погляд, адаптивним прийомом реалізації тактики зниження категоричності – як складника стратегії деінтенсифікації комісивної ілокутивної сили самозобов'язання і відповідного послаблення деонтичної модальності, що базується на такій ілокутивній силі.

Окрім проаналізованого адаптивного прийому, зменшенню ступеню категоричності в українському перекладі сприяють такі трансформації, як синтаксична трансформація транспозиції (зміна порядку слів) у поєднанні із

модуляцією (лексема *Tolerance* замінюється словосполученням *реалізація принципу толерантності*, що є певним логіко-семантичним розвитком смислу вихідного тексту) і додаванням. Завдяки такій сукупності трансформацій лексема на позначення основного об'єкту регламентації *Tolerance* втрачає позицію фразового суб'єкта, яку замість неї займає віддієслівний іменник *реалізація*: *Tolerance at the State level requires – На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає, що виконує функцію* метадискурсивного маркера генералізації.

Крім того, трансформація транспозиції із переміщенням на початок висловлення адвербіальної конструкції ще більше знижує ступінь категоричності, оскільки такий початок фрази стає маркованою темою – прийомом, що визначається у критичному дискурс-аналізі як заміна позиції фразового суб'єкта не агентом і навіть не об'єктом дії, а підрядним реченням або адвербіальним зворотом, які відволікають від самої дії і сприяють підвищенню ступеню декларативності замість обов'язковості.

Крім трансформації лексико-семантичної генералізації, іншим адаптивним прийомом, що маркує тактику зменшення категоричності зобов'язань, визначена маркована тема – синтаксична трансформація заміни позиції фразового суб'єкта на позначення суб'єкта або об'єкта дії на адвербіальну структуру – зворот або підрядне речення.

У проаналізованому фрагменті основним чинником прагматичної адаптації модальності до більш м'якого права постає, по-перше, жанровий критерій: переклад адаптований до жанру Декларації – одного з м'яких жанрів, що не має обов'язкової юридичної сили. По-друге, чинником залучення адаптивних прийомів зниження категоричності стає критерій локального контексту (про чинники-критерії адаптації – докладніше див. у 3.3), оскільки в англійськомовному тексті-джерелі відсутня ілюкитивно-перформативна частина, що впроваджує зобов'язання, а позицію фразового суб'єкта займає найменування не виконавців дій / зобов'язань, а об'єкт, на якій мають бути спрямовані такі зобов'язання: *Tolerance at the State level requires.*



Чинник локального контексту як тригер адаптивної тактики зменшення категоричності, що залучає в українському цільовому тексті низку відповідних адаптивних прийомів – метадискурсивних маркерів генералізації, є ще більш очевидним у наведеному нижче фрагменті.

*A significant number of rights and freedoms, processes, laws and institutions are therefore involved in achieving genuine democratic elections (principle 5, DPIEO). – Згідно до цього, забезпечення істинно демократичних виборів передбачає залучення цілої низки прав та свобод, процесів, законів та інститутів. (принцип 5, ДПМСВ).*

У фрагменті оригінального тексту стилістика м'якого права маркується пасивним станом, номіналізацією (герундієм), а також найменуванням фразового суб'єкта, який позначений абстрактною лексикою і не може співпадати з агентом зобов'язань і дій.

Отже, такі особливості жанрової стилістики вихідного англійського тексту є локально-контекстуальним чинником, що уможливорює залучення засобів додаткового зниження облігативної модальності документу у цільовому тексті. Український переклад відзначений, порівняно до тексту-джерела, ще більшим ступенем генералізації завдяки застосуванню комплексу лексичних, морфологічних і синтаксичних трансформацій із застосуванням метадискурсивних маркерів генералізації:

1) додавання лексичної одиниці: замість «залучена» вживається «передбачає залучення», що надає висловленню конотацій «зниження категоричності» вимог – завдяки додатковій семі «планувати», «мати на увазі», що переводить вимоги у площину бажаного у майбутньому замість необхідності сьогоденного виконання. У такий спосіб, епістемічна модальність, що в англійському тексті передає значення достовірності сприймається в українському перекладі як гіпотетична модальність передбачення.

2) трансформація транспозиції, внаслідок чого у позицію фразового суб'єкта переміщується віддієслівний іменник, а номінація засобів здійснення

рекомендованих правил поведінки, що були у сильній позиції суб'єкту, переміщується на кінець фрази.

Отже, зазначені трансформації доречно вважати адаптивними прийомами тактики зменшення категоричності, що реалізує стратегію де-інтенсифікації асертивної ілокутивної сили і епістемічної модальності відповідно до шкали «впевненість – вірогідність».

Застосування сукупності периферійних адаптивних прийомів де-інтенсифікації облігативної модальності, включаючи лексико-семантичну трансформацію генералізації, синтаксичну трансформацію додавання семантично надлишкової одиниці, частиномовної перекатегоризації дієслів на іменники, проілюстровано наведеними нижче фрагментами.

*Strong political commitment* (фразовий суб'єкт) *is necessary* (імпліковане зобов'язання – ілокутивна частина) *to develop and support, at the national, regional and international levels, comprehensive multisectoral measures and coordinated responses: (article 4 (2) FCTC).* – *Необхідна* (імпліковане зобов'язання – ілокутивна частина) *рішуча політична відданість* (фразовий суб'єкт) *справі розробки й підтримки на національному, регіональному й міжнародному рівнях усебічних міжсекторальних заходів і скоординованих дій: (стаття 4 (2), РКБПТ).*

І в оригінальному, і в цільовому текстах представлений непрямий директивний акт із мінімальною інтенсивністю директивної ілокутивної сили, маркованої таким засобом облігативної модальності, як лексема із семою «зобов'язання», що функціонує у складеному іменному присудку в імплікованій перформативній частині (як предикативний прислівник). Як і у пасивних структурах, в таких непрямих директивних актах відсутня номінація суб'єкта-виконавця як фразового суб'єкту, що значно знижує директивну модальність акту.

Непрямий директив передається у тексті перекладу без ілокутивної зміни, тобто із збереженням «слабкої» облігативної модальності. Натомість, послаблення ілокуції в українському перекладі відбувається через застосування низки периферійних адаптивних прийомів де-інтенсифікації модальності зобов'язання, в тому числі: лексико-семантичної трансформації генералізації – із заміною

англійської лексеми *responses* на лексему з більш широким семантичним обсягом дії; морфологічної трансформації частиномовної заміни інфінітивів на віддієслівні іменники – низку неузгоджених означень, що знижує ступінь конкретизації зобов'язань, корелюючи із негативно-ввічливими стратегіями зменшення примусу; синтаксичної трансформації додавання семантично надлишкової лексичної одиниці: *Strong political commitment is necessary to develop and support (...) –* *Необхідна рішуча політична відданість справі розробки й підтримки*. Всі зазначені трансформації залучають метадискурсивні маркери генералізації.

Як показав аналіз матеріалу дослідження, периферійні адаптивні прийоми можуть відрізнятися різним ступенем конотативного впливу на зниження категоричності нормативного змісту висловлення. Виходячи з цього, у праці розмежовуються дві групи периферійних засобів: дискурсивні / жанрові і мовно-системні.

Перша група периферійних адаптивних прийомів зумовлена чинниками прагматичної адаптації модальності, ідентифікованими у п.3.3., а саме: специфікою дискурсу і жанрів м'якого права, що варіюються за ступенем своєї м'якості, локально-контекстуальним фактором. Друга група засобів пов'язана насамперед із мовно-системними особливостями, тобто із аломорфізмом лексичних і граматичних (морфологічних і синтаксичних) рис української і англійської мови, що накладає певні «обмеження» на еквівалентний переклад. Натомість, мовно-системні трансформації також сприяють мітігації й зменшенню категоризації висловлень в українськомовних варіантах перекладів.

Одним із мовно-системних периферійних засобів адаптації модальності є морфологічна трансформація частиномовної перекатегоризації дієслів вихідного англійськомовного тексту на іменники у цільовому українському тексті. Застосування зазначених перекладацьких трансформацій постає як прийом номіналізації, «іменниковості», що конотативно сприяє збільшенню відстані між суб'єктами та їхніми діями, і, відповідно, периферійно впливає на пом'якшення примусу в цільовому тексті, де-інтенсифікуючи ілокутивну силу висловлювання.

Розглянемо фрагменти перекладів, у яких задіяний зазначений адаптивний прийом.

*We reaffirm our commitment to: 10. Build on consensus and progress made at previous United Nations conferences and summits (10, BD).* – *Ми підтверджуємо нашу прихильність: (10) Розвитку консенсусу і прогресу, досягнутих на попередніх конференціях і зустрічах на вищому рівні Організації Об'єднаних Націй (10, ПД).*

У першому з наведених фрагментів відсутні ядерні засоби прагматичної адаптації модальності, оскільки перформативний маркер асертивної ілокутивної сили *reaffirm our commitment* в перформативній частині акту асертиву відтворений у українському перекладі засобами еквівалентного перекладу.

Втім, варто зазначити, що залежно від контекстуальних чинників словосполучення *reaffirm our commitment* може перекладатися або як непрямий директив «*підтверджуємо наші зобов'язання*», або як асертив «*підтверджуємо нашу прихильність*», що безпосередньо впливає на відтворення або деонтичної або епістемічної модальності в українському перекладі. Перекладач обирає другий із можливих варіантів – а саме, асертив, виходячи з жанрового чиннику, оскільки жанр Декларація – один з найбільш м'яких у міжнародному праві і, зазвичай, позбавлений обов'язкової юридичної сили.

Додатковим адаптивним прийомом, що пов'язаний вже із де-інтенсифікацією «обраної» перекладачем асертивної ілокуції, є лексико-семантична заміна дієслова *build on* на іменник *розвитку* із трансформацією частиномовної перекатегоризації, що призводить до збільшення ступеню номіналізації і генералізації висловлення у перекладі цільового тексту.

*We reaffirm our commitment to: 9. Ensure (...) – Забезпеченню (...); 10. Build on (...) – Розвитку; 11. Achieve (...) – Забезпеченню (BD, ПД).*

*To promote and intensify international cooperation (...) (Principle 13, PRRSEOS. – Для заохочення і активізації міжнародного співробітництва (...)) (ПДЗЗКП).*

Зважаючи на те, що основною умовою успішності мовленнєвих актів асертивів є впевненість адресанта у повідомленні, інфінітиви у більшій мірі сприяють вираженню впевненості, аніж іменники. Отже, «іменниковість»

периферійно знижує рівень впевненості як показника епістемічної модальності і, відповідно, зараховується у цій дисертаційній праці до мовно-системних «слабких» адаптивних прийомів реалізації тактики зниження категоричності, що залучається адаптивними стратегіями де-інтенсифікації як комісивної, так і асертивної ілокутивної сили.

Зазначену тактику реалізує також адаптивний прийом, представлений трансформацією опущення лексичної одиниці:

*We reaffirm our commitment to: (...) 9. Ensure the full implementation of the human rights of women and of the girl child as an inalienable, integral and indivisible part of all human rights and fundamental freedoms (8, BD). – Ми підтверджуємо нашу прихильність: (...) 9. Забезпеченню повного здійснення прав людини щодо жінок і дівчат як невід'ємного та нероздільного складника загальних прав людини й основних свобод (8, ПД).*

Трансформація опущення лексичної одиниці представлена в українському перекладі вилученням у синонімічному ряді *an inalienable, integral and indivisible* лексичної одиниці *integral* як найближчого за своїм значенням синоніму до прикметника *inalienable* – задля уникнення плеоназму. В результаті в українському перекладі маємо два синоніми замість трьох: невід'ємного та нероздільного.

Натомість, значення прикметника *integral* – цілісний відрізняється від синонімічних лексем додатковим семантичним компонентом «необхідність і важливість» (як частина цілого). Отже, втрата частини смислу завдяки спрощенню синонімічного ряду впливає на повноту пропозиційного значення асертиву, у певний спосіб генералізуючи зв'язок між об'єктом предикації «права жінок» та його ознаками (*inalienable, integral and indivisible* - невід'ємного та нероздільного замість «невід'ємного, важливого / необхідного і нероздільного»).

Додатковим адаптивним прийомом в українському перекладі постає граматична морфологічна трансформація частиномовної перекатегоризації інфінітиву віддієслівним іменником: *ensure* перекладається як *забезпечення*, що впливає на послаблення категоричності висловлення – зважаючи на те, що інфінітивні конструкції у англomовному оригіналі тексту є засобом конкретизації

аспектів зобов'язань, втілених у пропозиційній об'єктній частині, яка впроваджується інфінітивом.

Іншим адаптивним прийомом реалізації тактики зниження категоричності є відсутність в українських перекладах графостилістичних маркерів перформативної частини – зокрема, виділення перформативних слів жирним шрифтом або курсивом, що призводить до послаблення директивної ілюкції та обов'язкової модальності на конотативному рівні.

Зокрема, у Пекінській декларації всі імпліковані комісиви-зобов'язання та наміри сторін, які виділяють основні структурні частини документа, марковані жирним шрифтом, в той час, як в перекладі українською мовою такий графічний стилістичний прийом не застосовано:

*We, the Governments, participating in the Fourth World Conference on Women, reaffirm our commitment to: (...), are convinced that: (...), We are determined to: (...)* (BD).

*Ми підтверджуємо нашу прихильність: (...), Ми переконані в тому, що: (...), Ми перейняті рішучістю: (...)* (ПД).

Серед інших адаптивних прийомів, що реалізують тактику зменшення категоричності і генералізації, ідентифіковано граматичну трансформацію заміни активного стану на пасивний:

*Equitable social development that recognizes empowering the poor, particularly women living in poverty, to utilize environmental resources sustainably is a necessary foundation for sustainable development* (36, BD) – *Справедливий соціальний розвиток, у межах якого за неможливими, особливо за жінками, що живуть у злиднях, визнається право постійного користування екологічними ресурсами, є необхідним підґрунтям стійкого розвитку* (36, ПД).

Аналіз фрагменту українського перекладу дозволив дійти висновку, що завдяки задіяним перекладацьким трансформаціям у ньому, по-перше, знижується ступінь категоричності і конкретності у визначенні соціального порядку як справедливого. По-друге, послаблюється семантичний зв'язок між

словосполучення «справедливий соціальний порядок» і атрибутивною підрядною частиною на його визначення.

Такі смислові втрати на рівні конотативних модальних значень відбуваються, на наш погляд, за рахунок:

1) трансформації опущення об'єктного / з'ясувального сполучника *that* у поєднанні із додаванням мовної одиниці *у межах (якого)*, що, не змінюючи типу підрядного речення, втім, структурно «віддаляє» фразовий означуваний суб'єкт від його означення;

2) граматичної трансформації заміни активного стану у мові оригіналу пасивним у мові перекладу. Так, *equitable social development that recognizes* замінюється на *справедливий соціальний розвиток, у межах якого (...) визнається*.

Окрім зазначеної граматичної трансформації, в українському перекладі залучається комплекс інших перекладацьких трансформацій – як жанрово-дискурсивних, так і мовно-системних.

Зокрема, під час перекладу здійснюється трансформація опущення мовної одиниці, оскільки герундій *empowering* в англійській мові має перекладатися українською або як «надання прав» або як «розширення можливостей»: *recognizes empowering* перекладається у цільовому тексті як *визнається право*. Натомість, порівняння дефініції слова *empowering*, зафіксованої у лексикографічних джерелах, із локальним контекстом його використання у фрагменті вихідного тексту, дозволяє дійти висновку, що у тексті оригіналу, на наш погляд, ідеться не про визнання прав, а про «розширення можливостей», оскільки такий переклад у більшій мірі відповідає контекстуальній синтагматичній дистрибуції дієслова *recognizes: empowering – something that is empowering makes you more confident and makes you feel that you are in control of your life* (CDcam).

Розширення можливостей користування екологічними ресурсами є більш конкретним нормативним положенням у практичному сенсі, аніж визнання права на таке користування, оскільки фіксація права не завжди означає надання можливостей їм скористуватися.

Зважаючи на вищезазначене, периферійними адаптивними прийомами реалізації тактики генералізації є перекладацька граматична трансформація заміни активного стану на пасивний і лексико-семантична трансформація генералізації.

Серед інших перекладацьких трансформацій, що також конотативно впливають на зменшення категоричності, слід зазначити транспозицію – *to utilize environmental resources sustainably* на *постійного користування екологічними ресурсами*, у поєднанні із частиномовною перекатегоризацією інфінітива на віддієслівний іменник, а саме *to utilize* замінюється на *користування*, і прийменника способу дії *sustainably* – на прикметник *постійний*.

Адаптивним прийомом, спрямованим на збільшення генералізації пропозиціонального змісту мовленнєвого акту, є також синтаксична трансформація із заміною двоскладового речення на безособове у поєднанні з іншими адаптивними прийомами – лексико-семантичною трансформацією генералізації, трансформацією транспозиції, яка, змінюючи порядок слів у цільовому тексті, призводить до появи в українському перекладі маркованої теми.

*We also recognize that broad-based and sustained economic growth in the context of sustainable development is necessary to sustain social development and social justice (36, BD). – Ми також визнаємо, що для сприяння забезпеченню соціального розвитку і соціальної справедливості на постійній основі необхідне всеосяжне і безупинне економічне зростання в контексті стійкого розвитку (36, ПД).*

Трансформація синтаксичної заміни двоскладового речення на безособове у поєднанні із транспозицією впливає на те, що номінативні одиниці на позначення основного об'єкту регламентації у наведеній статті втрачають синтаксичну позицію фразового суб'єкта, переміщуючись на кінець фрази у функції актанта. Крім того, зазначена трансформація має своїм наслідком те, що підрядне речення, яке у тексті-джерелі починалося із фразового суб'єкта, в українському перекладі починається з маркованої теми – адвербіальної структури, яка завжди маркує зменшення категоричності і генералізацію.

В українському перекладі застосовується трансформація частиномовної перекатегоризації інфінітива *to sustain* на іменник *забезпеченню* із додаванням



віддієслівного іменника (для) *сприяння*. Водночас, у трансформованому тексті українського перекладу використовується трансформація додавання лексичної одиниці, яка, на наш погляд, є плеоназмом, надлишковою у семантичному плані: *to sustain social development* – для *сприяння забезпеченню соціального розвитку*. Така трансформація впливає на збільшення генералізації смислу висловлення за рахунок збільшення номіналізації – віддієслівних іменників (*сприяння забезпеченню*), що у працях з дискурс-аналізу і прагматики визнається як маркер дистанціювання й генералізації.

Одним з периферійних прийомів перекладацької адаптації модальності із де-інтенсифікацією волітвної модальності як модальності волевиявлення, що корелює з мовленнєвими актами експресивів, є одноманітність, порівняно з текстом англійськомовного оригіналу, засобів відтворення експресивної ілокуції в українськомовному тексті.

Зокрема, у документах м'якого права англійською мовою волітвна модальність виражається такими операторами, як *resolving to* (сповнені рішучості), *being resolved to*, *being determined to* (сповнені рішучості), *wishing to* (бажаючи). Під час перекладу операторів волітвної модальності українською мовою відтворюється ілокутивна сила експресивного мовленнєвого акту і волітвна модальність. Втім, українські переклади, порівняно з англійськомовними оригіналами, використовують лише зворот *сповнені рішучості* – тоді, як в преамбулах англійськомовних текстів-джерел таке значення відтворене різними засобами, що додає оригіналу більшої експресивності. Відповідно, інтенсивність експресивної ілокутивної сили і волітвної модальності українських перекладів є, на наш погляд, дещо послабленою порівняно з текстами оригіналів. Урізноманітнення під час перекладу конструкцій *resolving to* (сповнені рішучості), *being resolved to*, *being determined to* можливо, на нашу думку, через використання звороту *Adv. + налаштовані на*.

Отже, матеріал підрозділу дозволив дійти висновків про те, що адаптивна тактика генералізації/зменшення категоричності, що застосовується для реалізації стратегії де-інтенсифікації облігативної, комісивної або асертивної ілокутивної

сили і конотативного послаблення асоційованої з такими силами облігативної і епістемічної модальності здійснюється за допомогою таких периферійних адаптивних прийомів, як: лексико-семантична трансформація генералізації; синтаксична трансформація транспозиції із впровадженням маркованої теми – заміни позиції фразового суб'єкту на позначення суб'єкту або об'єкту дії на адвербіальну структуру на початку фрази; граматична трансформація заміни активного стану на пасивний; синтактико-граматична трансформація заміни двоскладового речення на безособове; синтаксична трансформація транспозиції із втратою позиції фразового суб'єкту номінативними одиницями на позначення засобів здійснення норм; трансформація опущення, що структурно «віддаляє» фразовий означуваний суб'єкт від його означення; трансформація додавання лексичної одиниці, що послаблює категоричність нормативного висловлення.

Функція адаптивних прийомів тактики генералізації проілюстрована Таблицею 5.

Адаптація як де-інтенсифікація облігативної і епістемічної модальності				
Адаптивна стратегія де-інтенсифікації облігативної, комісивної або асертивної ілокутивної сили				
Адаптивна тактика генералізації / зменшення категоричності				
Адаптивні прийоми				
лекси ко- семантична трансформа ція генералізац ії	синтакс ична трансформаці я транспозиції із втратою позиції фразового суб'єкту	трансфор мація опущення лексичної одиниці, яка не є семантично надлишковою; трансформації опущення, що структурно «віддаляють»	грамат ична трансформаці я заміни активного стану на пасивний; синтактико- граматична трансформаці	трансфор мація додавання лексичної одиниці, що послаблює модальність на конотативному рівні

		фразовий означуваний суб'єкт від його означення	я заміни двоскладовог о речення на безособове	
--	--	--	--	--

Таблиця 5. Адаптивні прийоми перекладацької тактики генералізації: метадискурсивні маркери генералізації.

#### 4.2. Адаптивні тактики інтенсифікації модальності: метадискурсивні маркери інтенсифікації.

У підрозділі виокремлюються і аналізуються засоби реалізації тактик збільшення категоричності і уточнення нормативного висловлення, що сприяють інтенсифікації модальних значень в українських перекладах текстів м'якого права.

4.2.1. Засоби реалізації тактики збільшення категоричності нормативного положення.

Незважаючи на те, що найчастотнішими в українських перекладах є адаптивні тактики, що сприяють застосуванню стратегії де-інтенсифікації ілокутивних сил і послабленню відповідного типу модальності, матеріал дослідження також дозволив виявити протилежну адаптивну тактику – збільшення категоричності, що залучається стратегією інтенсифікації ілокутивних сил різних мовленнєвих актів.

Розглянемо засоби реалізації тактики збільшення категоричності в українськомовному цільовому тексті порівняно з англійськомовним текстом-джерелом.

*Consistent with respect for human rights, the practice of tolerance does not mean toleration of social injustice or the abandonment or weakening of one's convictions. (...)* (article 1(4) DPT). – *Прояв толерантності, що співзвучно повазі прав людини, не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням (1 (4) ДПТ).*

Український переклад залучає комплекс адаптивних прийомів для реалізації тактики збільшення категоричності, що, у свою чергу, сприяє упрозоренню пропозиційного змісту мовленнєвого акту асертиву й інтенсифікації впевненості адресанта у висловленому, що є основним змістом асертивної ілюкції:

1. Адаптивний прийом заміни маркованої теми на немарковану тему, що постає як метадискурсивний маркер інтенсифікації модальності. Для цього використовується трансформація транспозиції у поєднанні із синтаксичною трансформацією перетворення простого речення на складнопідрядне: зокрема, в українському перекладі завдяки такій трансформації фразовий суб'єкт співпадає з темою, на відміну від англomовного оригіналу, де текст статті розпочинається з маркованої теми: *Consistent with respect for human rights, the practice of tolerance does not mean. – Прояв толерантності, що співзвучно повазі прав людини, не означає...*

2. Комплексний адаптивний прийом модуляції у поєднанні з лексико-семантичною антонімічною заміною. Перекладацька трансформація модуляції використовується як логічний розвиток смислу на основі встановлення смислового каузального зв'язку між семантичним обсягом лексем *weakening* і *поступка* – послаблення власної позиції призводить до поступки чужій. Водночас, важливо зазначити, що такий логічний розвиток є лише однією з можливостей смислового розвитку висловлення, оскільки послаблення власної позиції не завжди призводить до поступки чужій.

Оскільки денотативною семою у значенні слова «поступка» є «відмова» (*поступка* – добровільна відмова від чого-небудь на користь когось іншого або заради чогось – СУМ, 7, 1976, с. 385), у перекладі має місце лексико-граматична трансформація конкретизації за критерієм «назва умови назвою наслідку» (*weakening of one's convictions / послаблення своїх переконань, поступка чужим переконанням*), що є різновидом метонімічної трансформації денотативного плану (Селіванова, 2012, с. 463). Водночас, така трансформація із модуляцією смислу залучає також лексичну антонімічну трансформацію *one's convictions* – *чужим переконанням*.

Отже, в українському перекладі завдяки зазначеному комплексному адаптивному прийому – через метонімічну експлікацію наслідків терпимого ставлення інтенсифікується категоричність висловлення, що реалізує завдяки метадискурсивним маркерам інтенсифікації адаптивну стратегію інтенсифікації ступеню епістемічної модальності.

Крім того, в українському перекладі задля уникнення тавтології перекладач здійснює трансформацію опущення одного із двох сполучників *or*, що також певною мірою сприяє збільшенню категоричності і однозначності висловлення. Як відомо, «поділ і взаємовиключення» є основною функцією розділових сполучників (Весельська, 2014, с. 80–81). Відповідно, опущення такого сполучника в українському перекладі посилює семантичний зв'язок між, з одного боку, словосполученням «соціальна несправедливість» і, з іншого боку, сполученнями «відмови від своїх» і «поступки чужим переконанням». За відсутності розділового сполучника між словосполученнями *соціальної несправедливості* і *відмови від своїх* (переконань) такі поняття сприймаються вже не як взаємовиключні, а як контекстуальні конкретизатори поняття «соціальна несправедливість»: *social injustice or the abandonment or weakening of one's convictions – соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням*.

Отже, як адаптивні прийоми, що реалізують тактику збільшення категоричності стратегії інтенсифікації асертивної ілокутивної сили ідентифіковані: лексико-граматична трансформація конкретизації за критерієм «назва умови назвою наслідку»; синтаксична трансформація заміни маркованої теми (із відсутністю у тематичній частині вихідного тексту фразового суб'єкту) немаркованою темою (фразовий суб'єкт співпадає з темою у цільовому тексті); трансформація опущення лексичних одиниць.

Серед інших адаптивних прийомів збільшення категоричності визначена граматична трансформація заміни негативної форми дієслова зобов'язання стверджувальною формою, що периферійно пов'язана із інтенсифікацією деонтичної модальності.

*Such activities shall not be conducted in a manner detrimental to the legitimate rights and interests of the sensed State* (принцип 4, PRSEOS) – *Подібна діяльність повинна здійснюватися таким чином, щоб не завдавати шкоди законним правам та інтересам держави, що зондується* (принцип 4, ПДЗЗКП).

В українському перекладі використовується антонімічний переклад, що зменшує ступінь альтернативності у виконанні зобов'язання і збільшує ступінь категоричності, асоційованої тут із облігативною модальністю. Оскільки переклад негативною формою не суперечить системним вимогам української мови (еквівалентним був би переклад «Така діяльність не повинна здійснюватися у спосіб, що завдає шкоди законним правам та інтересам ...»), то зазначену граматичну трансформацію (*діяльність повинна здійснюватися*) вважаємо периферійним засобом інтенсифікації деонтичної модальності – адаптивним прийомом збільшення категоричності нормативних вимог.

Якщо «*shall not be conducted*» (не повинна здійснюватися) конотує сему можливості – може здійснюватися, але не повинна, тобто передбачає контроль за результатами, то заміна стверджувальною формою зобов'язання «*повинна здійснюватися*» конотує вже іншу сему – «попередження», «превентивності», тобто попереднього контролю за недозволеним видом діяльності, інтенсифікуючи інтенсивність облігативної модальності.

Периферійним засобом адаптації модальності в українських перекладах є лексико-семантична трансформація конкретизації, що може бути проілюстровано зіставним перекладацьким аналізом наведених нижче фрагментів вихідного і цільового текстів:

*1. All Parties, taking into account their common but differentiated responsibilities and their specific national and regional development priorities, objectives and circumstances, shall:*

*(d) Promote sustainable management, and promote and cooperate in the conservation and enhancement, as appropriate, of sinks and reservoirs of all greenhouse gases not controlled by the Montreal Protocol, including biomass, forests and oceans as well as other terrestrial, coastal and marine ecosystems* (article 4.1 (a), UNFCCC).

1. Усі Сторони, враховуючи свою спільну, але диференційовану відповідальність і свої конкретні національні і регіональні пріоритети, цілі і умови розвитку:

d) сприяють раціональному використанню поглиначів і накопичувачів усіх парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, включаючи біомасу, ліси, океани та інші наземні, прибережні і морські екосистеми, а також, у відповідних випадках сприяють їх охороні і підвищенню якості і співпрацюють у цьому напрямку (стаття 4.1 (а), РКООНЗК).

В українському перекладі використовуються як ядерні, так і периферійні адаптивні прийоми, асоційовані із впливом на облігативну модальність.

Зокрема, здійснюється трансформація опущення дієслова зобов'язання *shall*, що є перформативним маркером директивної ілокутивної сили, який впроваджує всі пункти цитованої статті. Те, що йдеться саме про модальність зобов'язання, а не рекомендацію або побажання, підтверджується підзаголовком статті 4, фрагмент якої наводиться вище. Стаття складається із 10 пунктів і більш ніж 30 підпунктів та позначена як «зобов'язання»: *ARTICLE 4. COMMITMENTS* *Стаття 4. Зобов'язання.*

Водночас, додаткові або периферійні засобами, локалізовані у пропозиційній частині комплексного мовленнєвого акту, є засобами конкретизації, певного уточнення аспектів нормативного положення, що пов'язано з такою умовою успішності директивних актів, як умова щирості адресанта під час спонукання до дії і умова здатності адресата виконати дії. Як було доведено вище, специфікою міжнародних документів є категорія узагальненого комуніканта (адресант розробляє і адресує норми сам для себе; держави-сторони документу є і його дестинаторами й виконавцями). Отже, будь-яка деталізація, базована на метадискурсивних маркерах конкретизації, опосередковано «підтримує» ілокутивну силу непрямого (в українській версії перекладу) директивного акту через «задоволення» умов успішності, передбачених для такого типу актів.

Для цього в українськомовному перекладі залучаються, насамперед, адаптивні прийоми лексико-семантичних трансформації конкретизації.

Зокрема, прикметник вихідного тексту *sustainable* замінюється лексемою цільового тексту *раціональний* із денотативними семами «розумний» і «доцільний» (*раціональний*: який ґрунтується на вимогах розуму, логіки; розумний; спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; доцільний (СУМ, 8, 1977, с. 459)). Більш генералізованим значенням характеризується, відповідно до словникових дефініцій, лексема *sustainable*, що містить у своєму значенні такі денотативні компоненти, як «підтримка на певному рівні»; «продовження у часі» (*able to be maintained or continued; able to continue at the same level for a period of time* – CDcam).

Отже, сема «раціональний» уточнює значення лексеми *sustainable* («стійкий», «сталий») у аспекті процесу, засобу забезпечення стійкості – як стабільності, постійності і сталості. Відповідно, заміну *sustainable* на *раціональний* вважаємо лексико-семантичною трансформацією конкретизації.

Лексема *sustainable* вживається в тексті англійськомовного оригіналу як ознака поняття *management*, що відтворюється в українськомовній версії перекладу як «використання» у словосполученні *раціональному використанню*. Якщо порівняти компонентний склад таких лексем, зафіксований в англійськомовних і українських лексикографічних джерелах, доходимо висновку, що сема «використання» є лише одним з трьох основних компонентів значення лексеми *management* (*the activity of controlling something, or of using or dealing with something in a way that is effective* (діяльність з контролю над чимось або використання або роботи з чимось ефективним способом). Натомість, «використовувати» визначається як «застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь (СУМ, 1, 1970, с. 412).

Отже, значення *використання* є більш конкретним за своєю семантикою порівняно із лексемою *management*, актуалізуючи у більш «практичній» площині аспект регламентації статусу природних поглиначів і накопичувачів парникових газів.

Аналогічним чином, адаптивним прийомом конкретизації нормативних положень у цільових українських текстах є такі лексико-семантичні трансформації



конкретизації, як заміна прислівника *sustainably* на прикметник *постійного*, а також прикметника *sustained* на лексичну одиницю *безупинне*:

*to utilize environmental resources sustainably* (BD). – *постійного користування екологічними ресурсами* (ПД).

*sustained economic growth* (BD) – *безупинне економічне зростання* (ПД).

Зазначені трансформації певною мірою конкретизують зміст висловлень, оскільки в значенні лексеми *sustained* наявні, відповідно до словників, два денотативних компоненти: окрім значення «продовження протягом певного періоду часу», що відтворюється в українських перекладах лексемами «*постійний*» і «*безупинний*», також зафіксована сема «продовження на певному рівні»: (*sustained* – continuing at a particular level for a period of time – CDcam). Доречно, у цьому зв'язку, зазначити, що прикладом для ілюстрації такого значення в Cambridge Dictionary обрано саме словосполучення *sustained economic growth*.

Оскільки в українських перекладах лексемами зафіксовано лише одне із двох значень прикметника *sustained*, йдеться про певну конкретизацію під час відтворення значення лексеми у вихідних текстах.

Лексико-семантична трансформація конкретизації може поєднуватися в українському перекладі із частиномовною перекатегоризацією дієслова / дієслівної форми на іменник, як проілюстровано нижче:

*Concerned that indigenous peoples have suffered from historic injustices as a result of, inter alia, their colonization and dispossession of their lands, territories and resources, thus preventing them from exercising, in particular, their right to development in accordance with their own needs and interests* (UNDRIP).

*Будучи занепокоєною тим, що корінні народи стали жертвами історичних несправедливостей у результаті, серед іншого, їхньої колонізації та позбавлення їх своїх земель, територій та ресурсів, що перешкоджає здійсненню ними, зокрема, свого права на розвиток відповідно з їхніми потребами та інтересами* (ДПКН).

В англійському вихідному тексті актуалізується сема «наслідки чогось поганого» (як денотативний компонент значення лексеми «*suffered*») без конкретизації результату в той час, як в українському цільовому тексті відбувається

метонімічний перенос умови на наслідок (якщо постраждав, то став жертвою) із інтенсифікацією наслідку-результату словом «жертви». Крім того, слово «жертва» імплікує інтенційність, навмисність дій з боку певного агента (згідно із словниковою дефініцією поняття: жертва – «той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь», «той, над ким знушаються, проявляють насилля» (СУМ, 1972, 2, с. 521).

Крім того, в англійській мові значення «постраждав» передається за допомогою перфектного часу *have suffered* – із вектором у сьогодення, в той час як в українській мові у слові жертва зафіксований остаточний результат, що збільшує категоричність висловлення. Отже, лексико-семантична трансформація у поєднанні із частиномовною перекатегоризацією стає адаптивним прийомом реалізації тактики збільшення категоричності як компоненту стратегії інтенсифікації асертивної ілокуції і епістемічної установки модальності достовірності.

Отже, трансформація конкретизації стає адаптивним засобом реалізації тактики конкретизації висловлень в цілому – як компоненту локальної прагматичної адаптації, що полягає у інтенсифікації асертивної ілокуції та епістемічної модальності.

Засобом, спрямованим на упрозорення пропозиційного змісту мовленнєвого акту (що постає як нормативний зміст статті), є синтаксична трансформація опущення однієї або кількох лексичних одиниць – особливо, якщо вони не входять у семантичне ядро висловлення і функціонують як хеджі – метадискурсивні маркери:

*For the purpose of determining whether there are such grounds, the competent authorities shall take into account all relevant considerations including, where applicable, the existence in the State concerned of a consistent pattern of gross, flagrant or mass violations of human rights (article 8 (2), DPAPED).*

*З метою визначення таких підстав компетентні органи беруть до уваги всі обставини, які стосуються справи, включаючи у відповідних випадках*

існування в даній державі постійної практики грубих, кричущих і масових порушень прав людини (стаття 8 (2), ДЗУОНЗ).

Перекладацьке зіставлення наведених фрагментів цільового і вихідного текстів показує, що в українському перекладі застосовується трансформація опущення об'єктного звороту *whether there are* із сполучником *whether*, який зазвичай вживається у складі хеджів, що структурно ускладнюють висловлення, дистанціюючи агента дій від власних зобов'язань.

Іншим периферійним адаптивним прийомом є лексико-семантична трансформація конкретизації у поєднанні із трансформацією додавання: *relevant considerations* відтворюється в українському перекладі як *обставини, які стосуються справи*.

Лексема *considerations* у тексті англійськомовного оригіналу відзначена більш генералізованим й абстрактним значенням, аніж українське слово *справа*. Денотативною семою у слові *considerations* є «the act of thinking» (the act of thinking about something carefully; a particular subject or fact that needs to be thought about when judging something – CDcam).

Натомість, українське слово *обставини* позначає «сукупність умов, у яких що-небудь відбувається. Явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось (СУМ, 5, 1974, с. 584).

Отже, український варіант *обставини (які стосуються справи)* позначає результат міркувань (*considerations*) у практичному аспекті, тобто має місце адаптивний прийом лексико-семантичної конкретизації. Додаткового уточнення значення лексеми *обставини* набуває у синтагматичному контексті з означальним реченням *які стосуються справи*, що є результатом синтаксичної трансформації заміни лексичної одиниці вихідного тексту *relevant: relevant considerations* – *обставини, які стосуються справи*. Крім збільшення ступеню конкретизації й категоризації внаслідок заміни хеджу *relevant* на підрядне означальне, така заміна сприяє інтенсифікації директивної ілокутивної сили і облігативної модальності також внаслідок узуальних конотацій формульного звороту *обставини, які стосуються справи*, із юридичним дискурсом, в тому числі внутрішньо-правовим.

Адаптивний перекладацький прийом, що полягає у трансформації опущення в українському перекладі лексичної одиниці-хеджу або хеджованої конструкції, може бути проілюстровано наступним фрагментом:

*Mitigating circumstances may be established in national legislation for persons who, having participated in enforced disappearances, are instrumental in bringing the victims forward alive or in providing voluntarily information which would contribute to clarifying cases of enforced disappearance (article 4 (2), DPAPED).*

*Національне законодавство може передбачати пом'якшення обставин стосовно осіб, які, взявши участь в акті насильницького зникнення, сприяють поверненню жертв живими чи добровільно дають відомості, які сприяють з'ясуванню обставин насильницького зникнення (стаття 4 (2), ДЗУОНЗ).*

Під час відтворення вихідного англійськомовного тексту перекладачами застосований комплекс адаптивних прийомів, в тому числі трансформація опущення хеджу *would: which would contribute* – *які сприяють*.

Зважаючи на те, що переклад українською мовою без опущення модального дієслова *would* не є мовно-системною «забороною» (еквівалентним перекладом є: добровільно надають відомості, які б сприяли з'ясуванню ...), вибір варіанту перекладу з трансформацією опущення можна вважати адаптивним прийомом, оскільки наявність у висловленнях модальних дієслів, особливо із умовним значенням, є загальноновизнаним у дискурс-аналізі і прагматиці засобом пом'якшення, пониження рівню категоричності, дистанціювання мовця від власних слів, генералізації (Kravchenko et al., 2021; Schröder, Zimmer, 1997; Vold, 2006).

Окрім трансформації опущення модального дієслова, в українському перекладі використовуються інші адаптивні прийоми збільшення рівня категоричності, що периферійно впливають на інтенсифікацію облігативної модальності.

Так, у цільовому тексті здійснено граматичні трансформації заміни пасивного стану дієслова на активний і транспозиції, що має своїм наслідком зміну фразового суб'єкта. Зокрема, в позицію фразового суб'єкта переміщується

найменування суб'єкта здійснення дій (хоч і в англійському, і в українському текстах «м'якого права» такий суб'єкт представлений у формі метонімічної об'єктивації: *national legislation* національне законодавство). Натомість, в українському варіанті категоричність, як вже зазначалося, і відповідальність такого метонімічного суб'єкту дій збільшується завдяки його синтаксичній позиції і приписування йому активних дій – заміни пасиву на актив.

Адаптивним прийомом збільшення рівню категоричності є трансформація частиномовної перекатегоризації герундію вихідного тексту на дієслово у цільовому тексті: *in providing voluntarily information* – добровільно дають відомості.

Номіналізація (насамперед, вживання герундію) є засобом генералізації і зменшення категоричності, отже трансформація частиномовної перекатегоризації віддієслівних іменників на дієслова реалізує протилежну тактику збільшення категоричності.

Трансформація опущення модальних дієслів *would* і *may*, що розглядається у цій праці як адаптивний прийом збільшення категоризації у пропозиційній частини мовленнєвих актів і конотативного посилення у такий спосіб облігативної модальності непрямого директиву, застосована у наведених нижче прикладах:

*No one shall be subject to coercion which would impair his freedom to have a religion or belief of his choice* (article 1 (2), DEAFIDBRB). – Ніхто не може зазнавати примушення, що принижує його свободу мати релігію або переконання у відповідності зі своїм вибором (стаття 1 (2), ДЛВФНДОРП).

*Freedom to manifest one's religion or belief may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals or the fundamental rights and freedoms of others* (article 1 (3), DEAFIDBRB). – Свобода сповідувати релігію або висловлювати переконання підлягає лише встановленим законом обмеженням, що є необхідними для охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав і свобод інших осіб (стаття 1 (3), ДЛВФНДОРП).

У тексті наведеної Декларації нами ідентифіковано також такий адаптивний прийом посилення категоричності висловлення, як граматична трансформація заміни пасивного стану дієслова на активний із залученням трансформації транспозиції:

*The parents or, as the case may be, the legal guardians of the child have the right to organize the life within the family in accordance with their religion or belief and bearing in mind the moral education in which they believe the child should be brought up ((article 5 (1), DEAFIDBRB). – Батьки або, у певних випадках, законні опікуни дитини мають право визначати спосіб життя в межах сім'ї згідно зі своєю релігією чи переконаннями, а також виходячи з морального виховання, яке, на їх думку, має отримати дитина (стаття 5 (1), ДЛВФНДОРП).*

Комплексний адаптивний прийом трансформації опущення хеджу у поєднанні із трансформаціями конкретизації і граматичною трансформацією частиномовної перекатегоризації ідентифіковано при перекладацькому зіставленні наступних фрагментів вихідного і цільового текстів:

*1. States shall prevent and suppress the abduction of children of parents subjected to enforced disappearance and of children born during their mother's enforced disappearance, and shall devote their efforts to the search for and identification of such children and to the restitution of the children to their families of origin (article 20 (1), DPAPED).*

*1. Держави попереджають і припиняють практику викрадення дітей, батьки яких зазнавали насильницького зникнення, а також дітей, які народились під час насильницького зникнення їхньої матері, і прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей у сім'ї їхнього походження (стаття 20 (1), ДЗУОНЗ).*

В українському перекладі застосована трансформація опущення у поєднанні із трансформацією модуляції з метою більшої конкретизації положення: shall devote their efforts to the search – прагнуть знайти.

«Присвячувати свої зусилля пошуку» є більш абстрактним висловом, оскільки, по-перше, у більшій мірі позначає процес (організацію заходів з пошуку), що маркується лексемою *efforts*, а не результат. Крім того, в українському

перекладі залучається антонімічна трансформація: шукати – знаходити, що також актуалізує результат, надаючи висловленню більшої категоричності і конкретності.

Реалізації тактики конкретизації сприяє також граматична трансформація частиномовної перекатегоризації іменників у вихідному тексті на дієслова у цільовому тексті. Якщо іменники у тексті оригіналу використовуються на позначення етапів передбачених дій, то в українському тексті йменуються безпосередньо дії, надаючи йому у такий спосіб більшої категоричності: *the search for and identification of such children and to the restitution of the children to their families of origin – прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей у сім'ї їхнього походження.*

Серед «системних» вимог української мови, що також можуть впливати на посилення директивної модальності, визначається повтор заперечення, що не є можливим в англійській мові:

*No circumstances whatsoever, whether a threat of war, a state of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked to justify enforced disappearances (article 7, DPAPED).*

*Ніякі обставини, якими б вони не були, чи то загроза війни, стан війни, внутрішня політична нестабільність чи інша надзвичайна ситуація, не можуть бути виправданням насильницьких зникнень (стаття 7, ДЗУОНЗ).*

Збільшенню ступеню категоричності «правозаборонної» норми є трансформація додавання заперечної частки «ні», що має своїм результатом подвійне заперечення в українському перекладі: *Ніякі і не можуть бути.*

Крім того, в українському перекладі здійснюється трансформація опущення семантично надлишкової одиниці *invoked* у поєднанні із частиномовною перекатегоризацією дієслова на іменник, завдяки чому відбувається синтаксична трансформація пасивної структури на активну, що також збільшує категоричність висловлення, посилюючи його юридичну силу.

Отже, у наведеному фрагменті українського перекладу застосовується комплексний адаптивний прийом опущення надлишкової одиниці-хеджу й заміни пасиву на актив, що реалізує адаптивну тактику збільшення категоричності

нормативного положення й зменшення його генералізації, пов'язаною із стратегією інтенсифікації директивної ілокутивної сили і облігативної модальності.

Серед інших адаптивних прийомів реалізації тактики уточнення й збільшення категоричності нормативного положення ідентифіковано заміну ідіоматичного вставного звороту-хеджу на лексичну одиницю на позначення дій, завдяки чому упрозорується «правозастосувальний» аспект нормативного висловлення:

3. *States should take appropriate measures so that, wherever possible, persons belonging to minorities may have adequate opportunities to learn their mother tongue or to have instruction in their mother tongue* (article 4 (3), DRPBNERLM). 3. *Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові* (стаття 4 (3), ДПОНЕРММ).

У наведеному фрагменті українського перекладу стандартний вставний зворот *wherever possible* перекладається не з залученням модального предикативного слова «можливо» (адекватною і широко застосованою в інших українських перекладах конструкцією було б «де це можливо» або «по можливості»), а замінює його словом «здійснимо», що імплікує конкретні дії з боку держав-сторін документу.

Зважаючи на це, трансформація лексико-семантичної конкретизації є перекладацьким адаптивним прийомом, що надає пропозиційній частині директивного акту більшої конкретності і у такий спосіб пов'язує її із такою умовою успішності директивів, як «підготовча умова» (preparatory condition) – можливість здійснення акту в залежності від конкретних обставин, сумісних із висуванням даної ілокутивної мети.

Периферійним адаптивним прийомом є в українськомовному перекладі трансформація додавання лексичної одиниці на позначення основного суб'єкту зобов'язань і виконання дії.

*We, the Governments, participating in the Fourth World Conference on Women, (...), reaffirm our commitment to: (...); are convinced that: (...)* (BD).



*Ми, уряди, що беруть участь у четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, Ми підтверджуємо нашу прихильність: (...). Ми переконані в тому, що: (...)* (ПД).

Додавання лексичної одиниці на позначення основного суб'єкту зобов'язань і виконання дії сприяє реалізації однієї з базових умов успішності асертивних мовленнєвих актів – впевненості мовця у достовірності власних слів (мовець бере на себе «зобов'язання» бути достовірним). Отже, повторне додавання лексеми на позначення сторін – виконавця дій постає як метадискурсивний маркер верифікації, що підвищує інтенсивність ілокутивної сили асертиву і пов'язану із нею епістемічну модальність впевненості.

Матеріал підрозділу дозволив дійти висновків про те, що адаптивна тактика збільшення категоричності, що застосовується для реалізації стратегії інтенсифікації ілокутивних сил і конотативного посилення асоційованої з такими силами модальності впроваджується такими адаптивними прийомами – периферійними засобами адаптації модальності, як: трансформація транспозиції із заміною маркованої теми на немарковану – із позицією фразового суб'єкту у «темі» висловлення; лексико-граматична трансформація конкретизації; трансформація опущення семантично надлишкових номінативних одиниць; граматична трансформація заміни пасивного стану дієслова на активний; трансформації частиномовної перекатегоризації герундію і іменників на дієслова; трансформація опущення модальних дієслів-хеджів *would* і *may*; антонімічна трансформація із актуалізацією результату; трансформація додавання лексеми на позначення сторін – виконавців зобов'язань за документом.

Серед системних вимог української мови, що також можуть впливати на посилення директивної модальності, виокремлена трансформація додавання заперечної частки «ні», що інтенсифікує облігативну модальність «правозаборонної» норми. Функція адаптивних прийомів тактики збільшення категоризації проілюстрована Таблицею 6.

адаптивна стратегія інтенсифікації ступеню облігативної і епістемічної модальності.						
Адаптивна стратегія інтенсифікації директивної, комісивної або асертивної ілокутивної сили						
Прийоми адаптивної тактики конкретизації / збільшення категоричності						
л	грама	си	синт	тран	гра	тр
ексик	тична	нтаксич	аксична	сформація	матична	ансформ
о-	трансформа	на	трансформ	опущення	трансфор	ація
семан	ція	трансфо	ація	лексичної	мація	додаван
тична	частиномов	рмація	транспози	одиниці,	заміни	ня
транс	ної	заміни	ції із	яка є	пасивног	лексеми
форма	перекатагор	лексичн	набуттям	семантичн	о стану на	на
ція	изації	ої	семантичн	о	активний	позначе
конкр	іменників у	одиниці	о	надлишков		ння
етиза	вихідному	підрядн	важливою	ою;		сторін
ції	тексті на	им	одиницею	тран		докумен
	дієслова у	речення	позиції	сформації		ту –
	цільовому	м, що	фразового	опущення		виконав
	тексті;	конкрет	суб'єкту	хеджів		ця дій;
	трансформа	изує				тр
	ція	об'єкт				ансформ
	частиномов	нормати				ація
	ної	вного				додаван
	перекатегор	регулюв				ня
	изації	ання;				лексичн
	герундію на					ої
	дієслово					одиниці,
						що
						посилює

						модальн ість на конотат ивному рівні
--	--	--	--	--	--	--

Таблиця 6. Адаптивні прийоми перекладацької тактики збільшення категоризації: метадискурсивні маркери інтенсифікації і конкретизації.

### Висновки до четвертого розділу

Периферійні засоби адаптації модальності систематизовано у дослідженні відповідно до видів перекладацьких тактик, задля реалізації яких такі прийоми функціонують. Перша група периферійних засобів адаптації модальності впроваджується відповідно до тактик стратегії де-інтенсифікації ілокутивної сили актив і послаблення ступеню модальності, базованої на ілокутивних силах. Такими перекладацькими адаптивними тактиками ідентифіковано тактики мітігації і генералізації / зменшення категоричності. Друга група периферійних прийомів адаптації модальності впроваджується відповідно до адаптивної тактики конкретизації / збільшення категоричності у межах стратегії інтенсифікації ілокутивної сили актив і посилення ступеню асоційованої з такими актами модальності.

Перекладацька тактика мітігації впроваджується адаптивними прийомами, що базуються на трансформаціях додавання – іменника-мітігатора «можливість»; хеджів – однослівних і розгорнутих; семантично надлишкових словосполучень.

Адаптивна тактика генералізації / зменшення категоричності, що застосовується для реалізації стратегії де-інтенсифікації ілокутивних сил директивних, комісивних і асертивних мовленнєвих актив, сприяючи у такий спосіб де-інтенсифікації облігативної і епістемічної модальності впроваджується такими периферійними адаптивними прийомами, як: лексико-семантична трансформація генералізації; трансформація опущення лексичної одиниці, яка не є семантично надлишковою і впливає у вихідному тексті на конкретизацію нормативного

положення; синтаксична трансформація транспозиції із впровадженням маркованої теми - заміни позиції фразового суб'єкту на позначення суб'єкту або об'єкту дії на адвербіальну структуру на початку фрази; синтаксична трансформація транспозиції із втратою позиції фразового суб'єкту номінативними одиницями на позначення засобів здійснення норм; граматична трансформація заміни активного стану на пасивний; синтактико-граматична трансформація заміни двоскладового речення на безособове; трансформація опущення, що структурно «віддаляє» фразовий означуваний суб'єкт від його означення; трансформація додавання лексичної одиниці із семою «планування», що де-інтенсифікую епістемічну модальність через надання висловленню конотацій гіпотетичної модальності; формальна трансформація опущення графостилістичного виділення перформативних маркерів ілокутивної сили; морфологічна трансформація частиномовної перекатегоризації інфінітиву віддієслівним іменником.

Адаптивна тактика конкретизації / збільшення категоричності, що застосовується для реалізації стратегії інтенсифікації ілокутивних сил і конотативного посилення асоційованої з такими силами модальності впроваджується такими периферійними адаптивними прийомами, як:

1) трансформація транспозиції у поєднанні із синтаксичною трансформацією заміни простого речення на складнопідрядне, що призводить до заміни маркованої теми на немарковану із переміщенням фразового суб'єкту у тематичну частину висловлення;

2) лексико-граматична трансформація конкретизації;

3) граматична трансформація заміни негативної форми дієслова зобов'язання стверджувальною формою, що збільшує категоричність нормативних вимог;

4) трансформація опущення однієї або кількох лексичних одиниць, що не входять у семантичне ядро висловлення і функціонують як хеджі;

5) синтаксична трансформація заміни лексичної одиниці підрядним реченням, що конкретизує об'єкт нормативного регулювання;

6) граматична трансформація заміни пасивного стану дієслова на активний;

7) трансформація транспозиції із зміною фразового суб'єкту;

8) трансформація частиномовної перекатегоризації герундію вихідного тексту на дієслово у цільовому тексті;

9) трансформація опущення модальних дієслів-хеджів *would* і *may*, та інших номінативних одиниць;

10) трансформація модуляції із метою більшої конкретизації положення;

11) антонімічна трансформація із актуалізацією результату;

12) граматична трансформація частиномовної перекатегоризації іменників у вихідному тексті на дієслова у цільовому тексті;

13) трансформація лексико-семантичної конкретизації із заміною хеджу у вихідному тексті на лексичну одиницю на позначення дій у цільовому тексті, завдяки чому упрозорюється «правозастосувальний» аспект нормативного висловлення;

14) трансформація додавання лексеми на позначення сторін документу – виконавця дій.

Залежно від ступеню конотативного впливу на зниження / збільшення категоричності нормативного змісту висловлення адаптивні прийоми розмежовуються у дослідженні на дискурсивні / жанрові і мовно-системні периферійні засоби адаптації модальності.

Дискурсивні/жанрові адаптивні прийоми зумовлені такими чинниками прагматичної адаптації модальності, як специфіка дискурсу і жанрів м'якого права, що варіюються за ступенем своєї обов'язковості, локально-контекстуальним фактором. Мовно-системні засоби пов'язані із аломорфізмом лексичних і граматичних особливостей української і англійської мови.

Мовно-системними периферійними засобами де-інтенсифікації модальності є трансформація частиномовної перекатегоризації дієслів англійськомовного тексту на іменники у цільовому українському тексті, що як різновид номіналізації периферійно впливає на пом'якшення примусу в цільовому тексті, де-інтенсифікуючи іллокутивну силу висловлювання. Серед мовно-системних засобів інтенсифікації модальності визначено трансформацію додавання в українському перекладі заперечної частки «ні» як засіб утворення подвійного заперечення, що

посилює директивну ілокутивну силу і облігативну модальність «правозаборонного» нормативного положення.

Основні положення розділу висвітлені у таких публікаціях автора: Маркова, 2021а, Markova Ju., 2022.

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Ілокутивна прагматична адаптація модальності, що використовується в україномовних перекладах англійськомовних текстів м'якого права, є варіантом прагматичної адаптації, що полягає або у зміні типу модальності, або інтенсифікації і деінтенсифікації модальних значень у межах одного типу на основі зміни у тексті перекладу порівняно із вихідним текстом типу мовленнєвого акту або інтенсифікації / деінтенсифікації ілокутивної сили акту.

Модель перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу ґрунтується на дискурсивному підході, відповідно до якого: 1) структурні, семантичні та прагматичні властивості такого дискурсу визначаються основними дискурсотвірними концептами, які утворюють відношення ієрархії, опозиції і взаємоузгодження; 2) на створення і переклад міжнародно-правових текстів у дискурсивному семіозисі впливають модулі семіосфери – загальносистемних, галузевих текстів міжнародного права і національних законодавств учасників документа; соціоекономічних реалій міжнародного значення, що зумовлюють актуальність міжнародних домовленостей; модулі адресанта і адресата міжнародно-правового дискурсу, що втілені у метонімічному найменуванні «сторони документа»; модуль перекладача як проміжної системи, що є адресатом тексту-оригіналу і адресантом-транслятором тексту перекладу, а також модуль інституційного і персонального адресатів тексту перекладу.

Тексти м'якого права мають квазіюридичний характер, відзначені жанровою гібридністю, поєднуючи ознаки міжнародно-правового і політичного дискурсів, не є загальнообов'язковими для держав-учасниць документів, але впливають на їхню міжнародну поведінку.

Специфіка модальності текстів м'якого права зумовлена особливостями таких документів як, з одного боку, правових, і, з іншого боку, квазіюридичних текстів. Виокремлені такі типи модальності, як пропозиційна у її епістемічному і евіденційному різновидах; подієва, включаючи деонтичну модальність, маніфестовану облігативним і пермісивним підтипами, та динамічну модальність

можливості і волевиявлення. Облігативна модальність пов'язана із директивними мовленнєвими актами різної юридичної сили. Пермісивна модальність, асоційована з концептом «дозвіл», виражена констативними мовленнєвими актами і маркується модальним дієсловом *can* та хеджами, що розширюють можливості правозастосування документу державами і знижують ступінь облігативної модальності. Динамічна модальність можливості маркується модальним дієсловом *may*. У перекладі англійськомовного дискурсу м'якого права українською мовою трансформації засобів вираження різних модальних значень здатні впливати на інтенсифікацію, де-інтенсифікацію або зміну ілокутивної сили мовленнєвого акту і асоційованої з ним модальності, що визначається як вид ілокутивної прагматичної адаптації до жанрових, дискурсивних або локально-контекстуальних вимог.

Ядерні засоби адаптації модальності в українських перекладах англійськомовного дискурсу м'якого права включають перекладацькі прийоми інтенсифікації, де-інтенсифікації або зміни типу облігативної деонтичної модальності зобов'язання і рекомендації, а саме перекладацькі трансформації у перформативній частині прямих, непрямих, прямих хеджованих директивних мовленнєвих актів. Де-інтенсифікація і зміна модальності відбувається у перекладних текстах у напрямку заміни зобов'язувальної і рекомендаційної модальності епістемічною модальністю із фокусом не стільки на вимогах щодо виконання, а на переконанні, що вимоги повинні виконуватися.

Адаптивні прийоми де-інтенсифікації облігативної деонтичної модальності із адаптацією перекладів до більш м'якого права включають синтаксичну трансформацію опущення модального дієслова *shall* на позначення зобов'язання, а також опущення *shall* в заперечній формі *shall not* і у формі пасиву, що маніфестовано такими нотаційними формулами, як: *Shall + V* на *V*; *shall not + V* на *ne + V*; *Object / compl + shall be + V-ed/V* на *V* і *Subject + V*; *Object / compl + shall + V* на *Object / compl + V*. Набагато менш поширеним є застосування адаптивного прийому де-інтенсифікації деонтичної модальності рекомендації, що передбачає трансформацію опущення в українських перекладах модального дієслова



вихідного тексту *should* на позначення рекомендації. У нотаційній формулі такий прийом виглядає як: *Should + V* на *V*.

Ядерним засобом заміни деонтичної модальності рекомендації на пермісивну модальність із ілокутивною адаптацією до більш м'якого права ідентифікована лексико-семантична трансформація диференціації значень, результатом якої є заміна дієслова зобов'язання *shall* і *shall not* у пасивній конструкції на структуру із дієсловом можливості *може / не може*, завдяки чому відбувається послаблення облігативної модальності за рахунок пермісивного модального значення. Нотаційна форма такого адаптивного прийому представлена у праці як: *shall be + V-ed/V3 / shall not be + V-ed/V3 (Nothing ... shall be + V-ed / V3; No ... shall be + V-ed / V3)* на *Може + V (пас) / не може + V (пас)*.

Завдяки адаптивним прийомам де-інтенсифікація деонтичної модальності зобов'язання і рекомендації у текстах перекладів втрачається маркер ілокутивної сили, на якому базується облігативна або рекомендаційна модальність.

Адаптивні прийоми інтенсифікації облігативної деонтичної модальності із трансформацією рекомендації на зобов'язання, що адаптує переклади до більш обов'язкового права, включають лексико-семантичну трансформацію диференціації значень – із заміною модального дієслова рекомендації і маркера директивної іллокутивної сили рекомендації *should* на предикативну лексему *повинні* на позначення дії, обов'язкової для виконання (*should + V / should not + V* на «*повинні*» + *V* / не «*повинні*» + *V*). Іншим адаптивним прийомом ідентифіковано заміну модального дієслова *may* пермісивної семантики у заперечній формі у тексті оригіналу на лексему *не повинно* у тексті перекладу: *may + not (other negation markers) + V* на не «*повинні*» + *V*.

Результатом адаптації є трансформація пермісивної модальності заперечення на облігативну модальність.

Ядерним засобом адаптації епістемічної модальності, а саме де-інтенсифікації такого її різновиду, як проблемна достовірність, є адаптивний прийом диференціації значень, що призводить до втрати «епістемічної» семи «апеляції до загальновідомого» із одночасною актуалізацією конотативної семи,

що маркує експресивну ілокутивну силу і корелятивну з такою ілокуцією волітивну модальність.

Ядерним засобом де-інтенсифікації волітивної модальності з її заміною епістемічною модальністю впевненості у висловлюваному ідентифікована лексико-семантична трансформація генералізації, внаслідок якої у перекладі втрачається конотативна сема, яка маркує ілокутивну силу експресивного мовленнєвого акту.

Периферійні засоби адаптації модальності в українських перекладах англійськомовного дискурсу м'якого права включають адаптивні перекладацькі прийоми – певний набір перекладацьких трансформацій, що локалізуються в пропозиційній частині мовленнєвих актів і реалізують тактики стратегій де-інтенсифікації і інтенсифікації ілокутивної сили директивних, комісивних, асертивних і експресивних мовленнєвих актів і асоційованої з ними облігативної, епістемічної і волітивної модальності.

Прийоми, що реалізують адаптивні тактики де-інтенсифікації модальності, а саме тактики мітігації і генералізації / зменшення категоричності, включають, відповідно, трансформації додавання іменника-мітігатора «можливість» та однослівних і розгорнутих хеджів; лексико-семантичні трансформації генералізації, опущення лексичної одиниці на позначення конкретизації норми, синтаксичні трансформації транспозиції, результатом яких є втрата позиції фразового суб'єкту одиницями на позначення засобів здійснення норм, а також впровадження маркованої теми із заміною суб'єкту дії на адвербіальну структуру на початку фрази; граматичні трансформації заміни активного стану на пасивний; синтактико-граматичні трансформації двоскладового речення на безособове; трансформація опущення, що структурно «віддаляють» фразовий означуваний суб'єкт від його означення; трансформація додавання лексичної одиниці із семою «планування», трансформації опущення графостилістичного виділення перформативних маркерів ілокутивної сили; морфологічні трансформації частиномовної перекатегоризації інфінітиву віддієслівним іменником тощо.

Прийоми, що реалізують адаптивні тактики інтенсифікації модальності, а саме тактики конкретизації й збільшення категоричності, включають граматичні трансформації заміни пасивного стану дієслова на активний, негативної форми дієслова на позначення зобов'язання на стверджувальну форму із збільшенням категоричності нормативних вимог; синтаксичні трансформації опущення хеджів, в тому числі модальних дієслів-хеджів *would* і *may*, заміни лексичної одиниці підрядним реченням, що конкретизує об'єкт нормативного регулювання, заміни простого речення на складнопідрядне із переміщенням фразового суб'єкту у «немарковану» тематичну частину висловлення; граматичні трансформації частиномовної перекатегоризації іменників у вихідному тексті на дієслова у цільовому тексті, герундію вихідного тексту на дієслово у цільовому тексті; трансформація модуляції із метою більшої конкретизації нормативного змісту і лексико-граматичні трансформації конкретизації, в тому числі із заміною хеджу у вихідному тексті на лексичну одиницю на позначення дій; антонімічні трансформації із актуалізацією результату; трансформація додавання лексеми на позначення сторін документу – виконавця дій.

Периферійні засоби адаптації модальності поділяються у дослідженні на дискурсивні / жанрові адаптивні прийоми, зумовлені такими чинниками адаптації, як специфіка дискурсу і жанрів м'якого права, що варіюються за ступенем своєї обов'язковості, й локально-контекстуальним фактором, і мовно-системні, зумовлені аломорфізмом лексичних і граматичних особливостей української і англійської мови. Серед останніх виокремлені трансформація частиномовної перекатегоризації дієслів на іменники, що впливає на пом'якшення примусу в цільовому тексті, а також трансформацію додавання в українському перекладі заперечної частки «ні» як засіб утворення подвійного заперечення, що посилює директивну ілокутивну силу і облігативну модальність.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексенко, С.Ф. (2020). Конкретно-наукові методи лінгвістичних досліджень [методичні рекомендації для студентів 1 курсу магістратури факультету іноземної та слов'янської філології]. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка.
2. Андрієнко, Т.П. (2014). Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки, 3, 13–17.
3. Бацевич, Ф.С. (2005). *Лінгвістична генеалогія: Проблеми і перспективи*. Львів: ПАІС.
4. Брицин, В.М. (2006). Модальна грамати́ка дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень. *Мовознавство*, 2–3, 101–110.
5. Весельська, Г. С. (2014). *Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ–початку ХХІ ст.* [монографія]. Житомир: Видавництво ЖДУ.
6. Гнезділова, Я. В. (2021). Прагматика юридичного метадискурсу (на матеріалі протоколів судових засідань). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32(71 / 6 / 1), 109–115. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/20>.
7. Головня, А. В., Щербина, А. В., Гастинщикова, Л. О. (2022). Переклад кінодискурсу на матеріалі серіалу «Ферзневий гамбіт» на платформі Netflix: соціокультурний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 33 (72 / 2), 5–12. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/02>.
8. Голубенко, Н.І. (2021). Комунікативно-прагматичний потенціал маркерів модальності у художньому перекладі. *Львівський філологічний часопис*, 9, 7–74. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.10>.
9. Голубенко, Н.І. (2021а). Критичний дискурс-аналіз у дослідженні модальності в інтерсеміотичному перекладі. *Науковий вісник Міжнародного*

- гуманітарного університету. Серія: Філологія, 52 (2), 121–124. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.29>.
10. Демецька, В.В. (2007). Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологія, 1 (2)*, 96–102.
  11. Кравченко, Н.К. (2017). *Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия*. Киев: «Интерсервис».
  12. Кравченко, Н.К. (2012). *Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа [практическое пособие]*. Луцьк: Волиньполіграф.
  13. Кравченко, Н.К. (2006). *Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса*. Киев: Реферат.
  14. Лукашук, И.И. (1997). *Нормы международного права в международной нормативной системе*. Москва: Спарк, 1997.
  15. Максимов, С.Є. (2017). Перекладацький аналіз тексту у світлі дискурс-аналізу. *Науковий вісник кафедри Юнеско Київського національного лінгвістичного університету: Серія: Філологія, педагогіка, психологія, 34*, 124–127.
  16. Маркова, Ю.Р. (2021). Дискурсивна модель перекладу у ракурсі моделювання перекладацького процесу. *Міжнародний філологічний часопис, 12 (2)*, 74–77. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2021.02.074>.
  17. Маркова, Ю.Р. (2021a). Особливості відтворення модального дієслова should в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права: до проблеми адаптації деонтичної модальності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2 (52)*, 150–153. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.36>
  18. Маркова, Ю.Р. (2019). Оцінна модальність як об'єкт перекладознавчого відтворення (на матеріалі публіцистичного тексту воєнної тематики). *Актуальні питання іноземної філології, 11*, 80–87.

19. Михайленко, О.А. (2014). Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки, 121, 148–154.
20. Ніка, О. (2011). Теорія модусу в сучасній лінгвістиці. *Українська мова*, 2, 19–29.
21. Ольховська, Н.С. (2017). Специфіки тексту та стратегії перекладу. *Всеукраїнська інтернет-конференція. Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького*. Взято з: <https://nimfilmdpu.mozello.com/vseukranska-nternet-konferencja/perekladoznavstvo/params/post/1338438/>
22. Павліченко, Л.В. (2017). Значення змінення комунікативних ролей у розвитку сценарію допиту (на матеріалі англomовного дискурсу досудового слідства). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 8 (2), 25–29.
23. Селіванова, О.О. (2012). Проблема моделювання перекладацького процесу. *Світ свідомості в мові*. Черкаси: Ю. А. Чабаненко.
24. Селіванова, О.О. (2006). *Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля.
25. Ткачук, Т.І. Перекладацькі адаптивні старатегії у сучасній транслятології як механізм адекватної передачі комунікативно-прагматичного значення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 24 (2), 135–137.
26. Шепель, А.О. (1997). *Інститут застережень (аналіз практики України)*. (Кандидатська дисертація), Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, Україна.
27. Юденко, А.И. (2018). Перевод международно-правового текста: когнитивно-прагматический и лингвистический аспекты. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 21 (2), 135–143.

28. Abbott, K. W., Snidal, D. (2000). Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*, 54 (3), 421–456.
29. Alcaraz, E. H. (2005). *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
30. Ayupova, R. (2014). Pretranslation Text Analysis as a Part of Translation Process. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 136, 213–216. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.05.316.
31. Alston, W. (2000). *Illocutionary acts and sentence meaning*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
32. Austin, J. L. (1970). *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
33. Baker, M., Saldanha, G. (2011). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge.
34. Benveniste, E. (1971). *Problems in General Linguistics*. Miami: University of Miami Press.
35. Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman. Bhatia.
36. Birdwood-Hedger, M. (2006). *Tension between Domestication and Foreignization in English-language Translations of Anna Karenina*. Edinburgh: University of Edinburgh.
37. Bowen, A. (2021). Intercultural translation of vague legal language: The right to silence in the Northern Territory of Australia. Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies*, 33 (2), 308-340. DOI: 10.1075/target.19181.bow.
38. Brown, P., Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
39. Cao, Deborah (2007). *Translating Law*. Toronto: Multilingual Matters Ltd.
40. Cap, P. (2019). Discourse studies: Between social constructionism and linguistics. A critical overview. *Topics in Linguistics*, 20 (2), 1–16. DOI: 10.2478/topling-2019-0006.

41. Chandler, D. (2007). *Semiotics—The Basics*. London, New York: Routledge Taylor and Francis Group.
42. Chang, Z. (2009). A Cognitive-Pragmatic Model for Translation Studies Based on Relevance and Adaptation. *Canadian Social Science*, 5 (1), 88–111. DOI: <http://dx.doi.org/10.3968/j.css.1923669720090501.008>.
43. Chesterman, A., Wagner, E. (2002). *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.
44. Chilton, P. (2014). *Language, space and mind: The conceptual geometry of linguistic meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
45. Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London: Routledge.
46. Clemen, G. (1997). The concept of hedging: Origins, approaches and definitions. In H. Schröder and R. Markkanen (Eds.), *Hedging and discourse: Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts* (pp. 235-249). Berlin: Werner Hildebrand.
47. Cohen, T. (1973). Illocutions and perlocutions. *Foundations of Language*, 9, 492–503.
48. Cotterill, J. (2004) *Language in the Legal Process*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
49. Coulthard, M. & Johnson, A. (2007). *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. London and New York: Routledge.
50. Curto, J. Ch. (2018). The Use of the Modal Verb Shall in Legal Texts. *Ideas*, 4 (4), 1–8.
51. Dunn, K. C., & Neumann, I. B. (2016). *Undertaking Discourse Analysis for Social Research*. University of Michigan Press.
52. Dupuy, P-M. (1991). Soft Law and the International Law of the Environment. *Journal of International Law*, 12, 420–435.
53. Eco, Um. (2014). *From the Tree to the Labyrinth: Historical Studies on the Sign and Interpretation*. Harvard: Harvard University Press.



54. English Style Guide. (2021). *A handbook for authors and translators in the European Commission*. (8<sup>th</sup> ed.). European Commission. Retrieved from: [https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/styleguide\\_english\\_dgt\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/styleguide_english_dgt_en.pdf)
55. Fairclough, N. (2009). *A dialectical-relational approach to critical discourse analysis in social research*. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 162–186). London: Sage,
56. Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.
57. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis*. London, New York: Longman.
58. Fintel, K. (2006). Modality and language. In D. Borchert (Ed.), *Encyclopedia of Philosophy* (pp. 20–27). New-York: Macmillan Inc.
59. Foucault, M. (1981). The order of discourse. In R. Young (Ed.), *Untying the text: A post-structuralist reader* (pp. 48–78). London: Routledge and Kegan Paul.
60. Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., & Trew, T. (1979). *Language and control*. London, Boston: Routledge & K. Paul.
61. Gambier, Y. & Gottlieb, H. (2001). *(Multi)media Translation: Concepts, Practices and Research*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
62. Garner, B. (Ed.). (2014). *Black's Law Dictionary* (10th ed.). St. Paul: Thomson Reuters.
63. Garner, B. (2001). *Legal Writing in Plain English. A Text with Exercises*. Chicago: The University of Chicago Press.
64. Gasparyan, S. (2016). *Raphael Lemkin's Draft Convention on Genocide and the 1948 UN Convention: A Comparative Discourse*. Yerevan: YSU Press.
65. Gorp, H. (2004). *On Describing Translation*. Philadelphia: John Benjamins.
66. Green, M. (2020). *The Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press.
67. Guzman, A. T. & Meyer, T. (2011). International Soft Law. *The Journal of Legal Analysis*, 2 (1), 171–225. DOI: 10.2139/ssrn.1353444.
68. Harris, S. (1988). Court Discourse as a Genre. In R. Fawcett & D. Young (Eds), *New Development in Systemic Linguistics*, 2 (pp. 94-112). London: A&M.

69. Hacquard, V. (2011). *Modality*. In C. Maienborn, K. von Stechow, and P. Portner (Eds). *Semantics: An international handbook of natural language meaning* (pp. 1484–1515). Berlin: Mouton de Gruyter,
70. Halliday, M.A.K. & Matthiessen, Ch. (2004). *An introduction to functional grammar* (3rd ed.), London: Edward Arnold.
71. Halliday, M., McIntosh, M. & Stevens, P. (1964). *The linguistic sciences and language teaching*. London: Longman.
72. Halliday, M.A. K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
73. Haworth, K. (2006) The dynamics of power and resistance in police interview discourse. *Discourse & Society*, 17(6), 739–759. DOI: 10.1177/0957926506068430.
74. Hegarty, M. (2016). *Modality and propositional attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.
75. Heim, I. (1992). Presupposition projection and the semantics of attitude verbs. *Journal of semantics*, 9, 83–222. DOI: <https://doi.org/10.1093/jos/9.3.183>
76. Hillgenberg, A. (1999). Fresh Look at Soft Law. *European Journal of International Law*, 3, 499–515. DOI: 10.1093/EJIL/10.3.499.
77. Holzscheiter, A. (2014). Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations. *International Studies Perspectives*, 15 (2), 142–162. DOI: <https://doi.org/10.1111/insp.12005>
78. Inbau, F.E., John E. Reid, J.E., Buckley, J.P. & Brian, Jayne, B.C. (2001) *Criminal Interrogation and Confessions* (4th ed.). Gaithersburg, Maryland: Aspen Publishers.
79. Jakobson R. (1972). Verbal Communication. *Scientific American*, 227, 72–80.
80. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. In T. Sebeok (Ed.). *Style in Language* (pp. 350–377). Cambridge, MA: M.I.T. Press,
81. Jänis, M., Kemppanen & H., Belikova, A. (2012). *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme GmbH.

82. Karttunen, L. & Peters, S. (1979). Conventional implicatures in Montague grammar. In Oh, C.-K. & Dineen, D. (Eds.), *Syntax and semantics, 11: Presupposition* (pp. 1–56). Cambridge: Academic Press.
83. Kierzkowska, D. (2008). *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa: Translegis.
84. Kiparsky, P. & Kiparsky, C. (1970). *Fact*. In M. Bierwisch & K. Heidolph (Eds.), *Progress in linguistics* (pp. 143–173). The Hague: Mouton de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783111350219.143>
85. Koller, W. (1995). The concept of equivalence and the object of translation studies. *Target, 7*, 191–222. DOI: <https://doi.org/10.1075/target.7.2.02kol>
86. Kone, N. (2020). Speech Acts in UN Treaties: A Pragmatic Perspective. *Open Journal of Modern Linguistics, 10* (6), 813–827. DOI: 10.4236/ojml.2020.106051.
87. Kosonen, P. (2011). *Pragmatic Adaptation: Skeptics vs. Creationists*. Jyväskylä: University of Jyväskylä Publishing.
88. Kravchenko, N., Prokopchuk, M., Pozhar, A., Rozhkov, Y., & Kozyarevych-Zozulya, L. (2022). Illocutionary Pragmatic Adaptation Challenge: Ukrainian Translations of English-language Soft Law Texts. *Amazonia Investiga, 11*(49), 267 – 276. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.29>.
89. Kravchenko, N., Yudenko, O., Chaika, O., Kryknitska, I. & Letunovska, I. (2022a). Commissive Modality of International Legal Discourse: An Implicit Mitigation of the Bindingness. *Theory and Practice in Language Studies, 12* (6), 1039–1047. DOI: <https://doi.org/10.17507/tppls.1206.03>.
90. Kravchenko, N., Markova, Yu & Soshko, O (2022). Pre-translation Analysis of International Legal Discourse: from Social Semiotics to the Concepts of Lotman and Bakhtin. *Jordan Journal of Modern Languages & Literatures, 14* (4), 775-795. DOI: <https://doi.org/10.47012/jjml.14.4.4>
91. Kravchenko, N., Pasternak, T. & Korotka, S. (2021). Deontic modality in epideictic discourse: Speech acts facet (based on COVID-associated texts). *Cogito. Multidisciplinary research journal, 13*(2), 167–184.

92. Kravchenko N. & Pasternak T. (2020). Institutional eco-pragmatics vs. anthropo-pragmatics: problems, challenges, research perspectives. *Cogito. Multidisciplinary research journal*, 12 (2), 24-39.
93. Kravchenko, N. K. & Nikolska, N.V. (2020). Discourse structure relationships (based on International legal “Soft Law” discourse). *Міжнародний філологічний часопис*, 11 (1), 101–107. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2020.01.101>.
94. Kravchenko, N. & Zhykharieva, O. (2020). Sign-like Pragmatic Devices: pro et contra. *Kalby studijos. Studies about Languages*, 36, 70–84. DOI: 10.5755/j01.sal.0.36.24514.
95. Kravchenko, N. (2017). Illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, 1, 128–168. DOI:10.1515/lart-2017-0004.
96. Kress, G. & van Leeuwen, T. (1998). *Front pages: The (Critical) Analysis of Newspaper Layout*. In A. Bell and P. Garret (Eds.), *Approaches to Media Discourse* (pp. 186–219). Oxford: Blackwell.
97. Lakoff, G. (1973). Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Journal of Philosophical logic*, 2, 458–508. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00262952>.
98. Leech, G. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press.
99. Lotman, Y. (2005). On the semiosphere (trans. Clark, W.). *Sign Systems Studies*, 33 (1), 215–239.
100. Lotman, Y. (1977). The dynamic model of a semiotic system. *Semiotica*, 21 (3/4), 193–210.
101. Lotman, Y. (1974). The sign mechanism of culture. *Semiotica*, 12 (4), 301–305.
102. Lyons, J. (1977). *Semantics*. London and New York: Cambridge University Press.
103. Markova, Ju. (2022). Peripheral means of translation adaptation of modality in Ukrainian translations of English-based international legal texts.

- Міжнародний філологічний часопис*, 13 (1), 50–58. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2022.01.050>
104. Neubert, A. (1968). *Pragmatische aspekte der übersetzung in grundfragen derübersetzung gswissenschaft*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
105. Nida, Eu. A. (2003). *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* (2nd ed.). Leiden: Brill Academic Pub.
106. Nord, Ch. (1991). *Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis* (trans. Nord, Ch. & Sparrow, P.). Amsterdam: Atlanta GA, Rodopi.
107. Nuyts, J. (2016). Analysis of modal meanings. In J. Nuyts & J. van der Auwera (eds.). *Oxford handbook of modality and mood* (pp. 31–49). Oxford: Oxford University Press.
108. Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
109. Parra-Galiano, S. (2021). Translators' and revisers' competences in legal translation. Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies*, 33 (2), 175 – 182. DOI: 10.1075/target.21065.gal.
110. Pym, A. (1993). On Nord's text analysis. *Tradition, Terminologie et Redaction*, 6 (2), 184–190. DOI: 10.7202/037160ar.
111. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of English language*. London: Longman.
112. Ramos, F.P. (2021). Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. *Target*, 33 (2), 175–182. DOI: 10.1075/target.21085.priIntroduction.
113. Ramos, P. F. (2020). Implications of Text Categorisation for Corpus-Based Legal Translation Research: The Case of International Institutional Settings. In Ł. Biel, J. Engberg, M. Rosario, M. Ruano & V. Sosoni (Eds.). *Research Methods in Legal Translation and Interpreting: Crossing Methodological Boundaries* (pp. 29–47). Abingdon: Routledge,

114. Ramos, P. F. (2020a). Facing Translation Errors at International Organizations: What Corrigenda Reveal about Correction Processes and their Implications for Translation Quality. *Comparative Legilinguistics*, 41 (1), 97–133.
115. Ramos, P. F. (2020b). Translation at International Organizations: The Legal and Linguistic Hierarchies of Multilingualism. In M. Ji & S. Laviosa (Eds.). *The Oxford Handbook of Translation and Social Practices* (pp. 455–477). New York: Oxford University Press.
116. Ramos, F.P. & Guzmán, D. (2021). Examining institutional translation through a legal lens. A comparative analysis of multilingual text production at international organizations. *Target*, 33 (2), 254–281.
117. Rasmussen, K., & Engberg, J. (2017). Genre Analysis of Legal Discourse. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business*, 12 (22), 113 – 132.
118. Raw, L. (2012). *Adaptation, Translation and Transformation*. New York: Continuum.
119. Reisigi, M. & Wodak, R. (2009). The discourse-historical approach. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 87–121). London: Sage.
120. Reisman, W. M. (1992). The Concept and Functions of Soft Law in International Politics. In G. E. Bello, & B. A. Prince (Eds.). *Essays in Honour of Judge Taslim Olawale Elias*, 1 (pp. 135–145). Heidelberg: Springer.
121. Ronan, P. (2015). Categorizing expressive speech acts in the pragmatically annotated SPICE Ireland corpus. *ICAME Journal*, 39, 25–45.
122. Sarcevic, S. (2000). *New Approach to Legal Translation*. London: Kluwer Law International.
123. Schröder, H. & Zimmer, D. (1997). Hedging Research in Pragmatics. In R. Markkanen & H. Schröder (Eds.), *Hedging and Discourse* (pp. 249–273). Berlin: Walter de Gruyter,
124. Searle, J. R. (1995). *The Construction of Social Reality*. New York: New York Free Press.

125. Searle, J. R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press.
126. Searle, J.R. (1976). Classification of Illocutionary acts. *Language in Society*, 5 (1), 1–23.
127. Searle, J. R. (1975). *Indirect Speech Acts*. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics, 3 Speech Acts* (pp. 59–82). New York: Academic Press.
128. Searle, J. (1969). *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
129. Simonnæs, I & Kristiansen, M. (2019). *Legal Translation: Current Issues and Challenges in Research, Methods and Applications*. Berlin: Frank & Timme.
130. Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.
131. Slomanson, W. R. (2011). *Fundamental Perspectives on International Law* (6<sup>th</sup> ed.). Boston, MA: Wadsworth.
132. Snyder, F. (1993). Soft Law and Institutional Practice in the European Community. *EUI Working Paper. Law*, 93 (5), 197–225.
133. Solum, L. (2019). *Legal Theory Lexicon: Speech Acts*. Retrieved from: <https://lsolum.typepad.com/legaltheory/2019/08/legal-theory-lexicon-speech-acts.html>
134. Stern, L & Liu, X. (2019). Ensuring interpreting quality in legal and courtroom settings: Australian Language Service Providers’ perspectives on their role. *Journal of Specialised translations*, 32, 90-120.
135. Tesnière, L. (1984). *Elements of Structural Syntax* (trans. by Osborne, T & Kahanею, S.). Amsterdam. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
136. Thompson, G. (2014). *Introducing Functional Grammar* (3rd ed.). New York: Routledge.
137. Tiersma, P. (2010). *Legal Language*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
138. Trosborg, A. (1994). *Acts in Contracts: Some Guidelines for Translation*. Amsterdam: Benjamins.

139. Van Dijk, T. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
140. Van Dijk, T. (2003). *Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction*. Barcelona: Pompeu Fabra University.
141. Van Leeuwen, T. (2005). *Introduction to Social Semiotics*. London: Routledge.
142. Van Leeuwen, T. (1993) Genre and field in critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4 (2), 193–223.
143. Venuti, L. (1999). *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London: Routledge.
144. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London: Routledge.
145. Vinay, J. P. & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
146. Vold, E. T. (2006). Epistemic modality markers in research articles: a cross-linguistic and cross-disciplinary study. *International Journal of Applied Linguistics*, 16 (1), 61–87. DOI:10.1111/j.1473-4192.2006.00106.x.
147. Williams, Ch. J. (2011). Legal English and plain English. *ESP Across cultures*, 8, 139–151.
148. Wodak, R. (2007). Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A cross-disciplinary Analysis. *Pragmatics and Cognition*, 15 (1), 203-225. DOI: 10.1075/z.184.711wod.
149. Yule, G. (2003). *Pragmatics*. Hawaii: Oxford University Press.

### СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

150. СУМ, 8 – Словник української мови: в 11 тт. (1977). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 8, с. 259). Київ: Наукова думка. Retrieved from: <http://sum.in.ua/p/8/459/2>.
151. СУМ, 7 – Словник української мови: в 11 тт. (1976). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 7, с. 385). Київ: Наукова думка. Retrieved from: <http://sum.in.ua/p/7/385/2>.



152. СУМ, 6 – Словник української мови: в 11 тт. (1975). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 6, с. 164). Київ: Наукова думка. Retrieved from: <http://sum.in.ua/p/6/164/1>
153. СУМ, 5 – Словник української мови: в 11 тт. (1974). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 5, с. 584). Київ: Наукова думка. Retrieved from: <http://sum.in.ua/p/7/385/2>.
154. СУМ, 2 – Словник української мови: в 11 тт. (1972). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 2, с. 521). Київ: Наукова думка. Retrieved from URL.: <http://sum.in.ua/p/2/521/1>
155. СУМ, 1 – Словник української мови: в 11 тт. (1970). І. К. Білодід (Гол. ред.) (Т. 1, с. 412). Київ: Наукова думка. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/>
156. CED – Collins English Dictionary. Retrieved from: [collinsdictionary.com](http://collinsdictionary.com).
157. CEDcam – The Cambridge English Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.
158. FD – the Free Dictionary. Retrieved from: <https://www.thefreedictionary.com/solemn>.
159. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. Retrieved from: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/dedication>.
160. MWD – Merriam-Webster Dictionary. Retrieved from: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/de%20lege%20ferenda#:~:text=Definition%20of%20de%20lege%20ferenda,the%20basis%20of%20new%20law/>
161. ISO/IEC – Principles and rules for the structure and drafting of ISO and IEC documents (2021). The ISO/IEC Directives, Part 2. Retrieved from: <https://www.iso.org/sites/directives/current/part2/index.xhtml>

## **СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

162. ДОППЖЗЗВ – Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985). Retrieved from: <https://ua-referat.com/uploaded/deklaraciya-osnovnih-principiv-pravosuddya-dlya-jertv-zlochini/index1.html>.

163. ДООНЗСБ – Декларація Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку (1997). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_371#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_371#Text).
164. ДООНБКХМКО – Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1997). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_369#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_369#Text).
165. ДПКН – Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (2007). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_156#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text).
166. ДПМСВ – Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами (2006). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884_001#Text)
167. ДЗУОНЗ – Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення (1992). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_225#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text).
168. ДЛВФНДОРП – Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань (1981). Retrieved from: [http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43860/2005\\_36\\_4.pdf?sequence=1](http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43860/2005_36_4.pdf?sequence=1).
169. ДПОНЕРММ – Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_318#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text).
170. ЗДПЛ – Загальна декларація прав людини (1948). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).
171. ПД – Пекінська декларація (1995). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_507#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text).
172. ПДЗЗКП – Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі з космічного простору (1986). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_596#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_596#Text).

173. РКБПТ – Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну (2003). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text).
174. РКООНЗК – Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (1992). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_044#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text).
175. РКЗНМ – Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_055#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text).
176. РКБПТ – Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну (2003). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text).
177. Декларація Ріо – Ріо-де-Жанейро декларація з навколишнього середовища і розвитку (1992). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_455#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text).
178. BD – Beijing Declaration (1995). Retrieved from: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>.
179. CJREJCCM – Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (2007). Retrieved from: [https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/11/11-04/lugano\\_conv\\_rev.html](https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/11/11-04/lugano_conv_rev.html).
180. CEAFDAW – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (1979). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>.
181. CLNNUIW – Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses (1997). Retrieved from: [https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8\\_3\\_1997.pdf](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf).
182. CRC – Convention on the Rights of the Child (1989). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.

183. DBPJVCAP – Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985). Retrieved from: <https://www.unodc.org/pdf/rddb/CCPCJ/1985/A-RES-40-34.pdf>.
184. DEPRC – Declaration of Ethical Principles in relation to Climate (2017). Retrieved from: [https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/260129e\\_1\\_0.pdf](https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/260129e_1_0.pdf).
185. DPIO – Declaration of Principles for International election observation (2005). Retrieved from: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/1/16935.pdf>.
186. DPT – Declaration of Principles on Tolerance –. UNESCO. 16 November 1995. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/13-declaration-principles-tolerance-1995>.
187. DEAFIDBRB – Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief (1981). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-all-forms-intolerance-and-discrimination>.
188. DPAPED – Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (1992). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-all-persons-enforced-disappearance>.
189. DRPGTFG – Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations. Retrieved from: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/declaration-responsibilities-present-generations-towards-future-generations>.
190. DRPBNERLM – Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>.
191. ECPPA – European Convention for the Protection of Pet Animals (1987). Retrieved from: <https://rm.coe.int/168007a67d>.

192. FCPNM – Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995). Retrieved from: <https://rm.coe.int/16800c10cf>.
193. FCC – Framework Convention Concept (2011). Economic commission for Europe. The Committee on housing and land management. Seventy-Second session. Geneva, 3 – 4 October. Informal notice 5 of the provisional agenda. Retrieved from:  
<https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/sessions/docs2011/informal.notice.5.pdf>.
194. IAEPAECMSCAP – Interim Agreement with a View to an Economic Partnership Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the Central Africa Party, of the other part. Retrieved from: [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/238357/7949.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238357/7949.pdf).
195. IAEPAESASECMS – Interim Agreement establishing a framework for an Economic Partnership Agreement between the Eastern and Southern Africa States, on the one part, and the European Community and its Member States, on the other part. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22012A0424%2801%29>.
196. ICPRAMWMTF – International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers>.
197. PACHPREACHPR – Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. Retrieved from: [achpr\\_instr\\_proto\\_court\\_eng.pdf](#).
198. PRRSEOS – Principles Relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space (1986). Retrieved from: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/remote-sensing-principles.html>.
199. Rio Declaration – Rio Declaration on Environment and Development (1992). Retrieved from:

- [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A\\_CONF.151\\_26\\_Vol.I\\_Declaration.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf)
200. UNFCCC – The United Nations Framework Convention on Climate Change (1992). Retrieved from: [https://unfccc.int/files/essential\\_background/background\\_publications\\_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf](https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf)
201. TECE – Treaty establishing a Constitution for Europe (2004). Retrieved from: [treaty\\_establishing\\_a\\_constitution\\_for\\_europe\\_en.pdf](https://europa.eu/external_relations/tece/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf) (europa.eu).
202. TEU – Treaty on European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT>.
203. UNCLS – United Nations Convention on the Law of the Sea. Retrieved from: [https://www.un.org/depts/los/convention\\_agreements/texts/unclos/unclos\\_e.pdf](https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf).
204. UNDACBICT – United Nations Declaration against Corruption and Bribery in International Commercial Transactions (1997). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/233080>.
205. UNDCPS – United Nations Declaration on Crime and Public Security (1997). Retrieved from: <https://www.refworld.org/docid/3b00f34518.html>.
206. UNDRIP – United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007). Retrieved from: [https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP\\_E\\_web.pdf](https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf).
207. UNSOGI – United Nations declaration on sexual orientation and gender identity (2008). Retrieved from: [https://en.wikisource.org/wiki/UN\\_declaration\\_on\\_sexual\\_orientation\\_and\\_gender\\_identity](https://en.wikisource.org/wiki/UN_declaration_on_sexual_orientation_and_gender_identity).
208. UNFCCC – United Nations Framework Convention on Climate Change (1992). Retrieved from: –. [http://www.sice.oas.org/Environment/MEAs/UNFCCC/Text\\_e.asp](http://www.sice.oas.org/Environment/MEAs/UNFCCC/Text_e.asp).

209. UDHR – Universal Declaration of Human Rights (1948). Retrieved from:  
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
210. WHO FCTC – WHO Framework Convention on Tobacco Control (2003).  
Retrieved from:  
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>.

## ДОДАТКИ

### ДОДАТОК А: Кореляція типів модальності з ілокутивними актами.

ілокутивна сила і тип мовного акту	тип речення	Модальність
асертивна (констативна) ілокутивна сила; асертив	розповідне	епітемічна модальність можливості / необхідності: судження (аподиктичні, умовні, гіпотетичні, спекулятиви, дедуктиви, припущення тощо);
директивна ілокутивна сила різної інтенсивності; жиректив комісивна ілокутивна сила різної інтенсивності; комісив	імператив інтерогатив розповідне (для комісивів)	деонтична модальність (дозвіл / зобов'язання): компульсиви, команди, вимоги, поради, запрошення, дозволи, заборони, запити, побажання, попередження, рекомендації; обіцянки, гарантії, самозобов'язання тощо
експресив	розповідне, імператив із значенням кон'юнктиву, оптативу (волі або бажання)	волітивна модальність

### ДОДАТОК Б.: «Міжнародно-правова справедливість» versus «компенсаційна справедливість у міжнародно-правовому дискурсі».



Юридична справедливість	Компенсаційна справедливість
Ознаки	
Рівність	Великодушність
Watercourse States shall <u>cooperate</u> on the basis of sovereign <u>equality</u> , territorial integrity, <u>mutual</u> benefit and good faith (article 8, para 1)	Watercourse States shall employ their best efforts to collect and, where appropriate, to process data and information <u>in a manner which facilitates its utilization by the other watercourse States</u> to which it is communicated (article 9, para 3)
Баланс	Диференціація як матеріальна компенсація
in order to attain <u>optimal utilization</u> (імпліцитна сема пропорційного, тобто збалансованого використання) (article 8, para 1)  Watercourse States shall, in utilizing an international watercourse in their territories, take all appropriate measures to prevent the causing of significant harm to other watercourse States (взаємне, тобто збалансоване утримання від заподіяння шкоди) (article 7, para 1);  Watercourse States shall in their respective territories utilize an international watercourse <u>in an equitable and reasonable manner</u> . In	If a watercourse State is requested by another watercourse State to provide data or information (...), it (...) <u>may condition its compliance upon payment by the requesting State of the reasonable costs</u> of collecting and, where appropriate, processing such data or information (article 9 (2)).  Where significant harm nevertheless is caused to another watercourse State, the States whose use causes such harm shall (...) take all appropriate measures, (...) to eliminate or mitigate such harm  and, where appropriate, to discuss the question of compensation (article 7, para 2)

particular, an international watercourse shall be used and developed by watercourse States with a view to attaining optimal and sustainable utilization thereof and benefits therefrom, taking into account the interests of the watercourse States concerned (article 5, para 1)

“Недискримінація” (юридична справедливість) vs. «преференції» - імпліцитна компенсація за відмінності (компенсаційна справедливість)

Utilization of an international watercourse in an equitable and reasonable (недискримінація) manner within the meaning of article 5 requires taking into account all relevant factors and circumstances, including: (b) The social and economic needs of the watercourse States concerned (преференції); (c) The population dependent on the watercourse in each watercourse State (преференції); (d) The effects of the use or uses of the watercourses in one watercourse State on other watercourse States (преференції); (e) Existing and potential uses of the watercourse (недискримінація); (f) Conservation, protection, development and economy of use of the water resources of the watercourse and the costs of measures taken to that effect (недискримінація) (article 6, para 1)

пропорційність (правова справедливість) vs. диференціації (компенсаційна справедливість)

A watercourse State whose use of an international watercourse may be affected to a significant extent by the implementation of a proposed watercourse agreement (...) is entitled to participate (диференціація) in consultations on such an agreement and, where appropriate, in the negotiation thereof in good faith with a view to becoming a party thereto, to the extent that its use is thereby affected (пропорційність) (CLNNUIW).

## ДОДАТОК В: Структура лінійних комунікативних ходів в документах

### м'якого права

Комунікативний Хід 1А Впровадження в дію: тематична частина	The Member States of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris at the twenty-eighth session of the General Conference, from 25 October to 16 November 1995,
Комунікативний Хід 2: Обґрунтування	Bearing in mind that the United Nations Charter states...
Комунікативний Хід 1Б Впровадження в дію: рематична частина	Adopt and solemnly proclaim this Declaration of Principles on Tolerance
Комунікативний Хід 3: Дефініція термінів	Article 1 - Meaning of tolerance
Комунікативний Хід 4: Встановлення рекомендованих правил поведінки і Сфера застосування	Article 2 - State level 2.1 Tolerance at the State level requires just and impartial legislation, law enforcement and judicial and administrative process (...). 2.2....2.3...2.4. Article 3 - Social dimensions Article 4 – Education
Крок 5: Засоби забезпечення	Article 5 - Commitment to action We commit ourselves to promoting tolerance and non-violence through programmes and institutions in the fields of education, science, culture and communication.

**ДОДАТОК Г: Структура інтерактивного комунікативного ходу в документах м'якого права**

<b>ВИЗНАЧЕННЯ (Кваліфікація)</b>	<b>УМОВ</b>	<b>ПРАВИЛО ПОВЕДІНКИ</b>
<p>In order to achieve a more tolerant society (адвербіальна структура на позначення загальної мети документу)</p> <p>where necessary (вставна конструкція-хедж, що зменшує ступень модальності необхідності на користь збільшення модальності бажаності)</p> <p>to ensure equality of treatment and of opportunity for all groups and individuals in society (інфінітивна конструкція уточнення мети)</p>		<p>States should ratify existing international human rights conventions, and draft new legislation</p>

**ДОДАТОК Д**

**Таблиця 5. Особливості лінгвістичного втілення, специфічні для жанру м'якого права**

Текст статті	Лінгвістичний засіб	Функція і реалізації інституційної комунікативної мети
<u>As affirmed by the UNESCO Declaration on Race and Racial Prejudice</u>	інтертекстуальне включення відсилання через до	Реалізує евіденційну модальність

	експертного або авторитетного джерела (у термінології Тойна ван Дейка є виявом семантичного ходу очевидності (evidentiality))	
<u>measures must be taken</u>	Пасив; іменник-неістота замість агента дії з провадження задекларованих мір	Засіб дистанціювання, безагентивності і мітігації
to ensure equality in dignity and rights for individuals and groups	Апеляція до загальнолюдських цінностей	Прийом, що реалізує топоси гуманізму і справедливості як підґрунтя маніпулятивної аргументації
wherever necessary	Хеджована конструкція	Зменшення категоричності